

СТЕФАН КОЛАРОВ

СЪВРЕМЕННИ ПОЕТИ

8252

К 77

Младен Исиев
Веселин Андреев
Георги Джагаров
Радой Ралин
Лиляна Стефанова
Пеньо Пенев
Любомир Левчев
Слав Хр. Караславов
Евтим Евтимов
Петър Караангов
Стефан Цанев
Ваня Петкова

СТЕФАН КОЛАРОВ

*СЪВРЕМЕННИ
ПОЕТИ*

„НАРОДНА МЛАДЕЖ“
ИЗДАТЕЛСТВО НА ЦК НА ДКМС
СОФИЯ 1978 г.

МЛАДЕН ИСАЕВ

С едно неудържимо ведро чувство проехтява гласът на младия Младен Исаев през 30-те години в нашата поезия. Неговата земна сила изпъква и завладява веднага. Във волната поривиста натура на непознатия автор оттеква настоящето с цялата му импулсивност, с революционната бойност и усещането за бъдещето. Трагичните стонове, които предизвиква Септемврийското въстание от 1923 г. в поетическото съзнание, само за едно десетилетие вече са прегорели, раните са зарасли, устремът на борбата вече извиква на живот нови гласове, нови песни. Поражението не е прекършило младите буйни жизнени сили у невръстния въстаник — ученик в Берковската гимназия, нито пък годините на изгнание са намалили неговия ентузиазъм, чистотата на възмущенията, вътрешното неспокойствие. Земната закваска на неговия характер, закалената в събитията идейност, напирещата жажда за творчество развихрят чувствата и въображението, поддържат неговия дух бодър и неустрашим.

С истинско предизвикателство, присъщо на младостта, криещо набраната енергия на живота, Младен Исаев се провиква:

Нима и днеска някой ще скърби
под дрезгавия грак на аеропланите,
че тоя безсърдечен век разби
в живота ни старинната романтика?

Ведно с моторните сърца звъни
безименната песен на сирените
и в пламъка на тия бурни дни
блестят и пеят над света антените.

(„Романтика“ — 1933)

В тия стихове няма и следа от носталгия, от безутешна мъка и страдание. Всичко в тях пее, звъни с антените, обсебили ефира, разкрива една нова позиция, ново художествено виждане. Младият автор се упива от перспективата на бъдещето, в очите му грее пожарът на борбата.

В рецензията си за първата стихосбирка на Младен Исаев — „Пожари“ (1932), вечният покровител на младите таланти Георги Бакалов пише: „Поколението, към което принадлежи нашият поет, иде от Септември, преживяло го е в детинство и е запазило навсягда спомените за него. Това поколение е мъжествено, за него няма жал и хленч. Неговото бойно настроение личи във всичките му деяния и писания“ (сп. „Звезда“, год. 1, 1932, стр. 232).

Изискванията на деня, на революционната повеля стават основни за младото попълнение, което идва в революционно-пролетарската поезия. След няколкогодишното униние, което багри прогресивната литература, постепенно превес взема борческото начало, запазената вяра, непрекъснатата надежда, че делото е останало, че то принадлежи на бъдещето. Не трагичните песни за гибелта на септемврийци стимулират младите певци, а призивният тон на Христо Смирненски, вихреният устрем на препускащите червени ескадрони увлича неговите нови събрата по перо. Не случайно Христо Радевски изрази в своето про-чувствено стихотворение приетата от пролетарския бард щафета, поетия свещен факел-пример:

Ти учи ни,
Смирненски,
да пеем...

Щикове да правим от стиха.

Ти учи ни
щикове да леем —
и от сълзите,
и от смеха.

И Младен Исаев си спомня за своите ранни опити: „... Цели вечери минавах в мъчителни усилия да напиша нещо, което да ме задоволи. А все се получавах куплетчета, наподобяващи лошо копие на стиховете на Смирненски.“

Времето, когато Исаев издава първата си книга, съвпада с поетическия дебют на Хр. Радевски — „Към партията“ (1932). В тези години на съзряване и идеен подем излизат произведения като „Размахнати секири“ на Крум Кюлявков, „Среднощен конгрес“ от Николай Хрелков, „Подем“ от Никола Ланков, „Поеми без лъжа“ от Ангел Тодоров в поезията или „Село Борово“ от Крум Велков, „Селкор“ от Георги Караславов, „Холера“ от Людмил Стоянов, „Дивата гора“ от Орлин Василев в белетристиката. Нови свежи дарования подсилват класовия характер на литературното развитие, сблъсъците и конфликтите от живота смело навлизат и в строфите, и в белетристичните описания.

Това е периодът, когато нашата пролетарско-революционна литература възмъжаваше, разкриваше ярките си идейно-естетически възможности.

Не е далеч и времето, когато ще пламнат острите спорове около стила и метода на младите революционни творци, но утвърждаващата сила на метода на социалистическия реализъм ще надделее над разногласията на авторите около „Кормило“ и „Брод“, ще внесе порядък в търсенето на нови художествени ценности. Цялото това нарастващо напрежение, драматизмът на предвоенната и военната обстановка ще оставят трайни следи и в съзнанието на Младен Исаев, ще коригират много от неговите художествени скрижали, за да остане в поезията му от оня период острата социална тръпка на събитията, динамиката на размирния тревожен свят.

В сложния бързотек на събитията обаче Младен Исаев не разрешава за себе си проблемите на класово-партийното ориентирание, не изминава зигзазите на отделни автори, чиято вътрешни спорове и дилеми нерядко внасят дисонанс, нарушават творческото развитие. Неговата позиция е пределно ясна, категорична, революционният идеал е непроменен за поета. Това е една от същностните характеристики на неговия талант, на неговото утвърждаване в литературата. Закалката в редовете на комсомола, в годините на септемврийските пориви е яка, стабилна, неговият път на революционер е предопределен и нищо не може да го смуги, да го отклони от самообречеността. Това личи от неговата ранна изповед „На партията“:

И в живота нищо няма да пожаля,
за да мога — само редник прост —
да остана в близките пожари
като теб на бойния си пост.

Потвърждава го и неговото късно признание в спомените му: „Когато започнах да пиша, на мене ми беше свършено чужда мисълта за самоцелната същност на творчеството. Пишех не да задоволя личното си тщеславие, а по силата на вътрешна необходимост си служех с художественото слово за високите цели на революционната борба. Поезия и революция за мене бяха неделими.“

Ако много често времето си прави шегги с критическите оценки, то на първия отзив за съдържанието на „Пожари“, който се намира в писмото под номер 27454 от 19 септември 1933 г., изпратено от отдел „Държавна сигурност“ на Дирекцията на полицията до прокурора при Софийския окръжен съд, не можем да не вярваме. Не толкова заради авторитетността на институцията, която го е направила, а заради нейната непогрешимост в борбата с комунистическата литература. Във въпросното писмо се казва: „Дирекция на полицията намира данни за престъпление по чл. 6 и 19 от ЗЗД в книжката „Пожари“ — стихове от Младен Исаев, 1932 г., поради което даде нареждане до полицейските органи да спрат разпространението ѝ. Горното Ви съобщаваме, господин прокуроре, за по-нататъшно Ваше разпореждане“.

Хилядата екземпляра на издадената от библиотека „РЛФ“ стихосбирка са иззети. Подобна е съдбата и на втората книга на поета — „Жертви“ (1934).

Жизнената му съдба става истинска, достойна проверка на неговите художествени убеждения, на идейното му кредо. Дошъл в София през 1929 г. след завръщане от емигрантството, Младен Исаев веднага се включва активно в средите на борчески настроените поети и писатели. Той се запознава отблизо с редакторите на „РЛФ“ — Хр. Радевски, Н. Ланков, А. Тодоров, с главния редактор на сп. „Наковалня“ — Димитър Поляков. Всичко това го стимулира за

литературна дейност. Нещо повече — в края на 1931 г. той става отговорен редактор на сп. „Наша мисъл“, от което благодарение пак на полицейската намеса излизат само три броя.

Все по-интензивен, напрегнат, динамичен е животът на Младен Исаев, все по-заострена, жива, динамична е и неговата поезия. Той е открил вече своето щастие и го възпява с устрема на дните:

Да живееш,
да бдиш,
да твориш
в тия дни
на тревога
и грохот
и да чувствуваш кръвта да гори
в разжарената наша епоха —
има щастие в тая съдба,
има нещо
достойно,
велико,
за което
в строеж
и борба
твоите сили
мъжествени бликат.
(„Щастие“)

Поетът се чувствува като „син достоен на епохата“, борческите вълнения осмислят неговите усилия, стремежа му да бъде полезен и необхо-

дим на хората. В неговото съзнание се долавят нравствените акценти, предизвикани от масовия, колективен подем — „не съм последен, нито пръв с такава мощ в безброя силен“. Това именно намалява дистанцията между пролетарския певец и множеството, с което се слива в пристъпите на борбата, в готовността за саможертва.

Стихът на Младен Исаев носи „лъх от земята“. Него не го изкушава патетика, хладната мажорност, въпреки че не липсват в поезията му декларативно-публицистични творби. Но емоционалното изживяване остава като един основен компонент на значителна част от произведенията, които той създава. В себе си той носи дълбокия спомен за детството, живи са картините на природната красота на родния край, скътан под звездното чело на Ком и под мощното петроханско рамо. Както повечето от дошлите в столицата поети, и Младен Исаев е селско чедо. Не случайно той сам определя своята атестация: „Аз дойдох в тоя град като селянин, раснал в ливадите“. Неговата душа е селска, възпитана в условията на кърския труд, чувствителна и усетлива за напуснатото ширине, за ароматите на пръстта и тревите.

Пролетарското съзнание на поета носи много селски черти. Колкото и да е чувствително неговото ухо за моторния грак, за песента на летящите аероплани, много често той е склонен да чува трелите на птиците, въображението му се раздвижва и от най-обикновения земен пейзаж и го връща към родната сила на Балкана, към него-

вата неизмерима прелест. Той е говедарчето от едноименното стихотворение, което засвирва на хълма, под синкавите върхове, и заслушано следи устремената Бързия.

Тези лирически струни се долавят осезателно в нашата поезия вече десетилетия наред, те не са изгубили нищо от своята първична свежест и топлота, от съкровената си искреност. Емоционалният порив блика направо от „това сърце, в живота влюбено, дето вечно бие и жадува, и се бори...“ Всеки допир до действителността буди живи, неспокойни трепети, поражда радост и очакване, носи споделена обич и разбиране. С една непресъхваща жажда поетът общува със света и живота, откликва на всеки зов, на всяко чувство.

Стихът на Младен Йсаев е неизмеримо витален, „пролетен стих“, както сам той го нарече в едно от ранните си стихотворения. Каквито и изпити да му предлага съдбата, каквато и мъка да изтезава душата му, той не изменя на вътрешната си единност и непоколебимост, не помрачава ведрото усещане за диалектиката на живота, за победоносния ход на събитията. Той предпочита песента на южния вятър пред смразяващата виелица и буря, прамамва го избистреното синьо на небето вместо мрака и есенната сивота. Винаги е съпричастен на кипежа на живота, на неговото развитие и устременост.

Само ако вземем заглавията на неговите книги, не можем да не почувствуваме този дълбок вътрешен подтик към светлото, към красивото,

към всичко онова, което е възхвала на жизнената сила — „Ведрина“, „Младост“, „Обич“, „Ясни далечини“, „Зеленото дърво“, „Щедрост“, „Висина“, „Покой за тебе няма“... Погледът на поета е винаги светъл, оптимистичен, непомътен от никакви душевни конвулсии. С една дионисиевска екстазност Младен Исаев се прекланя пред земята, слънцето, росата, полето, звездното небе. В много от неговите пориви има нещо езическо, пречистено от всякаква превзетост, изкуствен пиетет към природата, към нейното неизмеримо лоно.

В едно късо стихотворение с мото от Маяковски поетът е разкрил толкова много от своята човешка същност, от широтата на своята душевност, от светлоструя на размисъла:

Не обичам нощи с леден мрак
и живот без полет и горение.
На земята пролетния знак
ме изпълва с живо вдъхновение.
Златното вечерно зарево,
на зората ведрото сияние,
на рида зеленото дърво,
пълните с роса и цвят поляни —
всичко дыша, расте и трепти,
вехне, мре и ражда се отново.
Как бих искал всичко, що дъхти,
да възпея с вдъхновено слово.
Не обичам нощи с леден мрак,
ненавиждам всякакво мъртвило.
Ти, земя, с дъха на цъфнал знак,
дай ми твойта животворна сила.

Тук няма поляризация на чувствата, взаимоотно-чащи се състояния, остри вътрешни конфликти. Тоновете са извисени от напиреща волност, от желание за летеж, от споделена взаимност. Поетът разговаря с нескривано доверие със земята, обречен на нейната ведрост и вдъхновен от нейната сила и вечност. Затова мислите му са така открити, ясни, бистроструйни.

Драматичните нотки и възмущения никога не са внасяли в стиховете на Младен Исаев разливността и болезнеността на рефлексията, на интелектуалното раздвоение. В неговите стихове никъде няма да срещнем сянката на двойника, на мрачния нощен посетител, който навестява поетите в трагичните безизходни часове. Никакво жестоко двуборство на чувства и мисли не разпъва на жестокия кръст на самоизтезанието неговата душа. Правилно е забелязал в своя портрет за поета Петър Пондев, разглеждайки характерните му особености: „Емоционална по основен градеж, поезията на Младен Исаев е интроспективна като поетическо саморазкритие. Тя е лишена от интелектуални налети и търси самоутвърждение чрез емоционалните връзки на една духовна интимност с вътрешния свят. Поетическото саморазкритие е насочено всякога към вътрешния резонанс на чувството и се стреми да бъде вярно на преживяното. Поради това поезията на Младен Исаев се отличава не с неспокойните странствувания на мисълта, а с вътрешната лирическа пречистеност на чувството“ (ст. „Поет на светли-

ната и радостта“ в книгата „Избрани страници“, БП, 1974 г.).

Той принадлежи вечно на горенето, на неизтощимата енергия на живота и времето. С един огромен запас от дръзки мечти, от смели предначертания очаква всеки нов ден, посреща слънцето и мери ръст с него.

В годините на борба като клетва поетът изрече: „Силно мразим смъртта и с жар ний живота дълбоко обичаме“. Това остана негов непроменен императив на художник и човек. Думата живот е една от най-често срещаните в неговата поезия, колко много са стиховете, в които тя присъствува. В прочутото си стихотворение „Свиждане“, когато в душата му се борят остри, драматични чувства, той отново намира утеха, не изменя на своето витално усещане. И тук, в тясната килия, далеч от света, когато волята е наранена, срещата с дъщерята възвръща прилива на силите, запазва увереността.

В интензивността на преживяването, предадено само в едно четиристишие с дълбоко психологическо проникновение, с художествена изразителност, откриваме познатия оптимизъм. Неговият стих и в драматизма, в страданието е един славослов на живота, на неговата вечност:

Две ръчички те прегръщат и те галят,
две малини те целуват по челото.
Има кой за тебе на света да жали,
щом преминеш ти междата на живота.

Обръзът на детето тук е не само ярък със своята автентичност, с документалната действителност, но той идва да подсили и вътрешния смисъл на идеята, така тя става по-пълнокръвна, по-човешка. Обновен е сякаш светът на поста в присъствието на дъщерята любима. До обраслото, изнурено лице на затворника засиява детският лик и веднага изпълва картината с усещането за пулса на живота, за неговия жив, непрестанен ритъм.

Младен Исасев е творец, който особено обича децата, за него те символизират бъдещето, обновлението на света. Те присъствуват в поезията му с дълбоко затрогващата сила на бащинското чувство, внасят непосредственост, лирична топлина, нежност.

Този обикнат от поета образ не е нов за нашата поезия. Той вълнува още Иван Вазов, който го пресъздаде в голямото си творческо дело с изключителна проникновеност и дълбочина. Образът на детето дава възможност на твореца да постигне необикновено идейно-емоционално внушение, художествена действителност. И сега в огромното наследство на Вазов над галерията герои от всички възрасти и поколения се извисяват образите на двете деца, чакащи своя по-голям брат да се завърне от фронта в разказа „Иде ли?“ Народният поет, развълнуван от пристигналата армия на братята освободители в „Здраствайте, братушки!“, отново в мащабността на картината на общонародната радост вмъква и образа на малчугана, който наред с възрастните

84/19

ликува пред строїния марш на руските войници. Или пък да споменем онова малко стихотворение, което е написано по повод годишнината от Баташкото клане, в което малкият герой кара поетовото сърце да се облива в кръв и болка от дадените жертви.

Яворовото стихотворение „В часа на синята мъгла“ в друг нюанс допълва разработката на образа на детето. Играещите деца пред погледа на загубилия вяра поет не могат да предизвикат наплива на нови чувства и сила. Образът се явява като един своеобразен вътрешен контрапункт в творбата, той подсилва усещането за безизходния трагизъм на личността, за нейното безверие и погубени идеали. По-късно Вапцаров в известната си творба „Не бойте се, деца“ намери нужния общественно-социален пълнеж в образа на децата. Поетът комунист видя в лицето на малчуганите бъдещите строители на новото общество, израстващите борци, които ще поемат делото в своите ръце. Миньорният, приглушен тон на Яворовата изповед в стихотворението на Вапцаров е заменен с бодрост, с оптимистични мажорни нотки. Децата стават символ на бъдещето.

По този начин разтълкува образа на детето и Никола Фурнаджиев в поемата си „Дете“. Неговото виждане е твърде близко до това на поетите комунисти от 30-те и 40-те години. Идеята за справедливост и социално преустройство, за бъдещия възход на човечеството добива особена емоционално-художествена плътност именно чрез поривите и мечтите на невръстните, чрез тяхното

страдание в жестоките обществени условия на безправие и експлоатация.

За Младен Исаев детският мир е особено близък и скъп. Неговото чувствително сърце е отзивчиво към тези, които отрано са познали глада и мизерията, изпитали са на гърба си неволята, отнела детството. В стихотворения като „Запустелият град“, „Безсънното дете“, „В нощта“, „Бъдеще“, „Сняг“, „Кученце и кукла“, „Дъщеря“, „Детето на улицата“ и др. откриваме дълбокото съчувствие към децата, болката от тяхната драма. В стихотворението „Кученце и кукла“ образът на детето е само внушен, той присъствува чрез захвърлената в праха кукла, на фона на разрушението в подплашения от бомбардировките град.

В минути на изпитание, на напрежение и очакване Младен Исаев отново свързва детския мир с надеждата, с бъдещето. Той желае да намери път към новото след изтощителната черна фашистка нощ и „в слънчевата песен на децата да чуя глас от пролетта“ („Бъдеще“). По-късно неговият гневен вик срещу войната в името на бъдещето също бе свързан с образа на детето, на дъщерята.

Стихотворението „Сън“ е една ярка поетическа алегория, в която напират опасността от атомна смърт, в която тревожният глас носи страданието от възможността да се извие ураганът на войната. Антивоенната проблематика е особено силна в творчеството на Младен Исаев. Още през 1937 г., когато издава книгата си „Тревожна планета“, той пресъздаде мрачната предвоенна ат-

мосфера, неговият хуманистичен патос изпълва редица от стиховете в книгата. С една тревожна загриженост авторът разговаря с човечеството, търси упование и надежда:

Ти жадуваш мир, задъхано човечество,
а над тебе слизат
кървавите вечери.
И земята диша
тежко и задъхано,
и земята чака
пролет да я лъхне...
Да почувствуват хората дълбока радост,
че живеят,
дишат
и творят,
че земята —
грейнала и млада, —
е за всички дала своята гръд.

Тук антивоеният порив е свързан с идеята за революционното преустройство, с мисълта за жадуваното равноправие. В стихотворението „Сън“ тревогата за бъдещето на света се прелива в живото неспокойно бащинско чувство. Свободата е извоювана, желаният ден е настъпил, сега някогашния борец бди над щастието на своето дете, бори се за мир в името на голямата социалистическа цел.

„Сън“ е едно от най-съкровениите произведения на Младен Исаев. То носи лирико-интимната обаятелност, характерна за неговата поезика, поз-

натите любими образи също са използвани, за да се осмислят по-пълно и цялостно поривите и чувствата. Угрозата от атомната смърт, ужасът, който може да изпита всеки родител, ако не победи мира, са предадени в нарастващата безутешеност от изключителността на ситуацията:

Малка моя!
От слабост трепериш,
а очите как тъжно горят!
Но къде късче хляб да намеря
и вода без проклетата смърт?
На ръце те понасям. А няма
нищо плод, нищо чисти води.
Пощ се спуща бездънно голяма,
без живот,
без човек,
без звезди...

В антивоенните стихове на поета неговото борческо чувство добива ново идейно съдържание. Активен антифашист, дейно включен в съпротивата, Младен Исаев винаги е на своя граждански пост, той е запазил дълбоко в себе си чувството за отговорност и дълг. Затова е така съпричастен към болките и тревогите на света: „Наистина, дните ни страшни са къси, векът — зареден с главоломни събития“.

В стихотворения като „Завещание“, „Спокойните“, „Поколение“, „Красота“, „Повеля“, „Начало“, „Път“, „Съвест“ и др. са разкрити дълбоката свързаност на поета с нашето съвремие, с

проблемите на XX век. Той отреагира големите събития с присъщото му неспокойствие, с размисъл за преживяното и това, което предстои. В това заострено отношение личното прераства в етично-символично обобщение. В „Път“ той пише:

И аз съм част от този свят,
умирам с него и се раждам
ту стар, ту като пролет млад
с една неутолима жажда —
да стигна светлите била,
надмогнал времето сурово,
и да оставя там дела
и чисто като слънце слово.

При Младен Исаев няма никакво разделение между лично и обществено, между неговите художнически търсения и гражданското му кредо. Светът му е цялостен, неделим, това предопределя висотата на идеалите, съзнанието за всеотдай-на служба за човешкото благо. Нищо не е нарушило това съзнание, това вътрешно чувство. Неговият творчески път е бил винаги насочен напред, предопределен от изискванията на борбата. В своите изповеди той откровено споделя: „Всяка строфа, от мене написана, е горене, и болка, и стон“. Мъките на творчеството, на осмислянето на словото се долавят в неговата поезия без поза, без външна превзетост. На сътвореното гледа самокритично, с присъщата на един дълголетен труженик на словото скромност. В стихотворението „Творчество“ и него го измъчват въпросите за ви-

сотата на естетическите постижения, за упоритото търсачество на художника, за неговата самообреченост.

Поетът все по-често възкликва в своите изповеди: „Колко още лежи ненаписано! Колко малко до днес сътворих!“ През целия си творчески път той винаги се е стремял да бъде актуален, жизнен, да бъде в крак с големите въпроси на деня, да откликва с художествена сила и непосредственост. И неговата поезия познава мъките на самовглъбението. През последните години като че ли успоредно с лирическия изблик съществува и едно определено интелектуализиране на преживяванията, навлизане в сложните дилеми на човешката личност. Успоредно с неизменния исаевски възторг започна да се долавя търсене на съвременна вглъбеност и мисловно напрежение.

В книгата „Покой за тебе няма“ не случайно присъствуват стихове като „Глас“, „Безсъница“, „Самота“, „В мълчанието“ и др. В едно от предишните си произведения той писа: „Аз ще търся ясна висина в синкавата бездна на душата“ („Висина“). Забелязваме как постепенно това желание на поета намира по-категорична реализация. Нравствено-етичните проблеми се разработват с вътрешно терзание, с конфликтност, която проличава осезателно.

Всичко това разширява емоционалния регистър на поетическия свят на твореца, разкрива нови дълбини в неговото виждане, в художествените му прозрения. Скритите тайни на битието го възлущават, откритията на науката привличат с

мащабността си, с изключителните завоевания. Това изменя и познатия стил на Исаев, неговият стих е изпълнен с размишления, губи напевността си, леката лирическа линия е заменена от известна рационалност. Появяват се направо нови думи от съвременния научен речник — антисветове, формули, циклотрони. . .

Стихотворения като „Към учения“, „Търсещата мисъл“, „Циолковски“, „Айнщайн“, „Първооткривателят“, „Курчатов“, „Гибелта на Комаров“, „Към далечния потомък“ са не само вдъхновени от реални събития, от конкретни случаи, но в тях личи благословът на големите научни търсения, възхвала на човешката дързост, на безкрая на човешкото познание. И все пак дълбоко в себе си Младен Исаев таи извечната привързаност към всичко земно, към всичко, което е давало радост на неговата душа, на неговите сетива в този динамичен, жесток и величав век. Затова в „Към моя далечен потомък“ той е така категоричен:

Взел от своя век най-светлите черти,
ще твориш нечувани в света хармонии.
Време и пространство победил,
с мъдростта си нови светове ще търсиш,
ала винаги ще ти е до сълзи мил
този свят, от утринна роса поръсен.

Всяко отделяне от родната земя, от нейната природа, от нейната хубост му носи танталови мъки, непоносима болка. От всички песни, които

той е изпял, най-хубави са тези за България, за неговото родословие, донесло свещения завет на деди и прадеди. Трудно е да се изброят неговите изповеди към родината, към нейното минало и настояще, към нейното бъдеще. Дори когато е беглец от нея, когато е затворник във фашистките концлагери, когато с войнишките колони е поел по пътищата на войната или е сам, в минути на вглъбение и размисъл, поетът е винаги заедно с родната земя, с тая, която го е закърмила с бунтовните си сокове, с юнашките си песни, с висинето на своето небе „синьо като коприна“.

Когато пес за родината, неговият стих винаги е яснозвучен, поетичен, чист. С дълбока прочувственост, с един развълнуван пластичен изказ и гъвкав слог са написани неговите творби „Родина“, „Сняг“, „България“, „Диханието на родината“, „Ода за България“, „Край Огоста“, „Прадеди“, „На път с параход „България“ или поемата „Гневът“, в която подвигът и саможертвата на септемврийци е извисен от обречеността към отечеството. Темата за родината в поезията на Младен Исаев обединява в себе си мотивите за героизма и патриотичните чувства, за нравствената отговорност и дълга на комуниста, за верността към партията и народа. Така многостранно богата, изразителна е тя.

Националното вълнение у поета е дълбокоинтимно, наситено с вярността към корена, към изконното българско начало. Затова в „Родословие“ стихът е така пъстър, образен, вълнуващ:

Моят корен е тръгнал от тука,
пил е влага от мократа пръст,
както пие от глината бука
и издига към слънцето ръст.
В мойта кръв има капки от тебе,
от пенливите твои води;
затова ми е скъп всеки хребет,
дето спят моите стари деди.
Приеми ме сред своите поляни,
дето злакът отронва пращец,
за да гледам как въздига Балкана
в ясна вис своя вечен венец.

В името на родината той, още юноша, е стис-
кал карабината, бягайки из царевичните поля,
през незабравимата 1923, за нея е страдал в го-
дините на емигранство. В жестоките години на
съпротивата помага на Н. Вапцаров, изпълнява
партийни функции и поръчения, за нея той пише
своите песни. И каквито и препятствия да е има-
ло по неговия път, той е неизменен в своята бод-
рост, винаги гледа на живота и на света с откри-
ти, чисти човешки очи.

Революцията и обречеността на родината ос-
мислят живота и поезията на някогашното гове-
дарче от берковското село Бальовица. Гордост-
та за изпълнения дълг е заслужена, тя е подси-
лена в признанието му от стихотворението „На-
чало“ от неизменна щедрост, от широтата на
духа:

Нищо, че не съм видял покой,
че отвяха бури младостта ми.
Хубаво е да преминеш в бой
през света с неповалено знаме.

Безрадостните мисли не присъствуват в неговата равносметка, няма ги и отчаяните вопли за безплодно отминалата младост. Останало е нещо много светло от някогашния младежки идеализъм, което го е крепяло винаги — в безуспешни битки и в тихи радости. Упованието в идеала е съхранено от жизнените превратности. На Младен Исаев не е било присъщо никога изключителното самочувствие, надменността на избраниците, гледащи отгоре на своето обкръжение. С прочувствен размисъл старият комунист оглежда своето творчество, своя живот.

Сам той най-добре е изразил същността на своето художествено развитие, на своите търсения:

Какво създадох?
Прости песни
за времето и моя дял,
днес може би неинтересни
като живота отшумял.
Но моя стих бе щик по пътя
и ясен глас за свобода.

Закалена в трудните години на борбата, лириката на Младен Исаев запази романтично извисените си звуци; все така жизнени, пълнокръв-

ни, действени са изповедите му. Нашата поезия, ако нямаше тези вдъхновени лирически песни, би обедняла с една от най-свежите си и земни багри. Комунистическата устременост тук е слята с човешка импулсивност и непосредственост, със сърдечно жизнелюбие и всеотдайност. Поетическото слово е наситено с идейно-емоционален промисъл, носи нравствено-смисловите нюанси на човешката личност, която активно крачи във времето.

От тези стихове, пълни с чиста любов, доброта и красота, завладява щедрото благородство на твореца, те са едно лирическо сказание за едно поколение, чиято младост изпоря в битките, но запази партийното знаме, за това, по думите на поета, „как в живота останахме влюбени с неподкупни и горди души“.

ВЕСЕЛИН АНДРЕЕВ

1

Но аз жадувам огнен, трескав
бой,
там с пълна гръд, на свобода
се диша...

Творци като Веселин Андреев те поразяват веднага със своята категоричност и витална сила. „Аз обичам света, и живота обичам, и опасния път в тия будни села.“ В тези стихове всичко е изразено по ботевски, с ярка, мъжествена всеотдайност и поривност, с романтична извисеност и простота. Той дойде в нашата съвременна литература от Балкана, с размаха на партизанската волност и дръзновение, като остана верен и досега на младежката си твърдост и окриленост. В неговите стихове, в проникновените му разкази, очерци, есета наистина „диша бурята“, в тях всичко е приповдигнато, чувствата са обтег-

нати до краен предел, градусът на емоциите е необикновено висок.

И все пак грабващият промисъл на автора се налага отчетливо и подчертано в което и негово произведение да проследим развитието на сюжета. Обществено-емоционалните движения са разкрити чрез дълбоките вътрешни прозрения, чрез остротата на осмисленото чувство. Това ни подсеща за признанието на Анатол Франс: „Не с ум и размишления, а с чувства се постигат най-великите и най-чисти мисли“. А когато пише, Веселин Андреев винаги се вълнува. И най-лаконичното и прецизно изразяване на мислите е съгрятото от духовна приповдигнатост и поетична трепетност. За каквото и да разказва писателят, той трудно може да остане безпристрастен, хладен изобразител на преживелици, на минали събития и случки. Будният резец на мисълта се допълва от меката, стопляща нотка на сърцето, постепенно ни завладява вътрешният патос на изображението, неговата динамика и устремност.

Така са се родили една след друга книгите му „Партизански песни“ (1947), сборникът „В Люпянската гора“ (1947), който излиза във „Военнишка библиотека“, т. III, кн. 6-7, впечатленията от съветската страна „Има на света Москва“ (1951), „Партизански разкази“ (1963), пътеписът „Мигновения в Египет“ (1963), военната публицистика „Преди всичко човекът“ (1963), есетата и размислите в „Младостта остава с нас“ (1963), двата тома „Избрано“ (1968), последните му творби „Размисли“ (1973) и „Умираха безсмърт-

ни“ (1973) — нови творчески завоевания на Веселин Андреев. Почти всичките имат по няколко издания, а това идва да ни покаже и жизнеността на неговото творчество, и голямото му съвременно звучене днес.

Едно от най-значимите достойнства на неговите произведения е тяхната документалност. Писателят е запазил свежестта на първоизворите, не изменя на жизнените си впечатления и дълбоката си наблюдателност.

Веселин Андреев е роден на 16 февруари 1918 г. в Пирдоп. През 1938 г. записва Юридическия факултет на Софийския университет „Климент Охридски“. Първите му литературни опити се появяват във вестниците „Съвременник“, „Жар“, „Академик“, „Хоровод“, „Заря“ и др. В тези прогресивни за времето издания той помещава стихове, разкази, очерци, есета, статии. Свързан със студентското движение, ремсист бонсист, Веселин Андреев смело участва в редица акции, изпълнява партийни поръчения. После идва нелегалността и отиването му в партизанския отряд „Чавдар“.

Активна и борческа личност, той крачи в челните редици на борбата. И сега можем да видим неговото съсредоточено лице на онази известна снимка, която е запечатала един върховен миг — Лиляна Димитрова произнася вдъхновено слово пред плочата на патрона на университета „Климент Охридски“ на студентски празник — Осми декември, — подкрепяна от двама другари, а зад нея стои студентът Веселин Андреев. Или из-

лъчващата победност и възторг физиономия на партизанина Андреев, който с пушка на рамо е слязъл от балкана, в една от по-късните му фотографии.

А от снимката с белия поlover, към която той самият има особено предпочитание, ни гледа зорко вече не млад мъж, но все така твърд и проницателен, летописецът на партизанските акции и възбуждения, на големите, героични пориви. Неговото мъжествено, даже малко сурово лице ни говори много. То познава закалката на революцията, изблика на радостта и мъчителната раздяла с падналите другари. Нещо сходно има с физиономията на неговия любимец и безспорен учител Захари Стоянов. Не случайно в есето „Голямата български книга“ той му посвети такива възторжени, силни редове. А колко пъти в размисли и публицистични статии се връща към „априлци“, към тяхното светло дело.

Така в днешната ни литература Веселин Андреев продължава една традиция. Героико-изобразителното начало на неговото творчество идва от Вазовия пример, от пламенната реч на Захари Стоянов, от публицистичната страст на Ботев и Каравелов... Той не е сух, рационален свидетел, а жив, енергичен, поривист изобретател, който кипи и дейно участва с цялото си същество в това, което описва. Навсякъде се чувствува мярката на гражданската съвест, отношението на писателя, стремежът му да намери нравствено-емоционалната стойност на всеки факт.

Веселин Андреев никъде не прави опит да се дистанцира от изображението, той е дълбоко „вътре“ в него, намира художествената му сърцевина през живота му автентично дишание, не чрез изкуствена приповдигнатост и украса, не чрез сръчни поетични или белетристични прийоми.

Затова още с появяването си неговите „Партизански песни“ направиха такова силно впечатление и веднага заеха място в класиката на нашата най-нова поезия. Веселин Андреев подчертава в своите бележки към тях: „Партизански песни“ не са „измислени“. Във всяко стихотворение лежи моят преживяване или съдба на мой другар, или събитие от живота на отряда „Чавдар“. Той разказва как в дългите зимни нощи, приседнал на буково пълче, на светлината, която струи от четвъртития отвор на вратичката на запалената печка, нахвърля възмущенията, спонтанните хрумвания от своите партизански делници.

Подобни признания напомнят опита на най-големите литератори. Нали не друг, а Гьоте казва за своите поетични изповеди: „Всички мои стихотворения са писани по повод, те са предизвикани от жизнени обстоятелства и действителността е тяхната почва и основа“.

В лириката на Веселин Андреев определено се налага съзнанието за повелята на дълга, за героичността на борбата. Още с увода в стихотворението „На един поет“ долавяме мъжествената предопределеност в името на народа, гордата сила на борческата личност:

И за нас всеки воин поет е!
Всеки паднал фашист — боен стих!
А в кръвта ни пролята, поете,
песен неповторима звучи!

Интимното възбуждане се прелива в общата, задружна всеотдайност, в смисъла на борбата и затова и най-нежните откровения на поета имат подчертан патосен тон. Напират надеждите и очакването за новия живот, за победния ден на революцията: „Приждат дни на бой велик... Ще минат. Животът друг ще бъде. Нов. Богат...“ („Интимно“).

Душевният свят на партизанина е показан с цялото му човешко многообразие и емоционална сила, с богатството от преживявания, с новите възбуждания, породени от изменените условия. Така, както нежно партизанинът се обръща към своята любима, с не по-малко чувство говори и на своето оръжие:

Ти в моя тежък и опасен път
за мене с вярност и любов не бде ли?
(„На моя пистолет“)

Това е присъщо на психиката на революционера, на този, който брани чест и родина. Да си припомним Лермонтовото стихотворение „Кинжал“ или творбата със същото заглавие на Валерий Брюсов. В поетичната изповед възпяването на оръжието на боеца звучи силно и неповто-

римо, така както неповторима е отделната личност, която отива на бой. Брюсов пише в своето произведение:

Поетът е със вас, щом бурята ечи,
че буря с песен винаги едно са...

А при нашия поет борецът и творецът са едно лице и затова в тоя тих, мъжествен разговор с любимия парабелум има толкова действеност и простота, и съкровена човешка топлина.

За редица от партизанските песни на Веселин Андреев е характерно вътрешното контрастно-емоционално изграждане, редуването на противоположни настроения, разкриването на отделното психологическо състояние с по-разнообразна лирическа нюансираност. Да вземем стихотворението „Пред бурята“. В началото то започва с мъчителния анализ на автора, с разкриването на тежкото възмущение, което гори сърцето му, а в края назрява размахът на поривите, изпъкват стремлението и опиянението от борбата: „Но аз жадувам огнен, трескав бой, там с пълна гръд, на свобода се диша!...“

Сходно по изграждане е и стихотворението „Размисъл“. В него напрегнатият израз, метафоричното изображение, сгъстената експресивна изповедност показват дълбините на човешката душа; осезателно са подсказани нравствените добродетели на героя, които с пушка в ръка крачи по партизанските пътеки:

Тежи в сърцето — като взрив —
любов — и камък да запалиш!
Жадуваш само да твориш. . .
Главичка детска да погалиш.

Каква нежност лъха само от последния стих! Внезапно изникнало, сдържаното бащинско чувство просветля творбата, в мрачното, потиснато настроение сякаш прозвъняват нотки детски смях. Поетът подчертава и цялата обстановка на борбата, рисува лаконично и стегнато картината на фашистките зверства, много умело внушава покрусата и ужаса, които владеят сърцата, подказва откъде идва и тази човечност в коравите селски мъже. Само с няколко щрихи е разкрито жестокото лице на действителността: „Селата — в дим. Деца разстреляни. Мъртвило. . .“

По-късно в един от своите пътеписи — „Разстреляно село“, — когато разказва за Лидице, писателят постига също така изключителна действителност, изобличавайки антифашистката същност на фашистките злодеи:

„ В тия самотни гробища има нещо потресаващо. Другаде те биха подсеждали все пак за живота, защото градът на мъртвите е винаги край селището на живите. Гробището на Лидице говори само за смъртта, тук са само мъртвите, не виждаш нищо, което да е предназначено за живите. . .“

Но разказвайки за мрачната обстановка, за насилието и жестокостта, Веселин Андреев с по-голяма сила се стреми да възпее героичното, сме-

достига и подвига на партизаните. Синтезирано и точно той разкрива образа на отделния герой не с многословна претрупаност, а с рязък, открояващ се щрих или вярно намерен психологически момент показва моралното величие, непобедимостта на духа, неумиращата вяра. Той написа прекрасните очерци „Емил“ за Емил Шекерджиѝски, „Анушка“ за Анушка Драгнева; във „В Лопянската гора“ или в „Партизански разкази“ можем да намерим изобразени незабравими смели борци, които загиват с песен и оръжие в ръка.

Но него го привлича не външно ефектната смърт, а тихата, изразителна саможертва, онази, която не блести, не се налага веднага, но в нея има и човешко достойнство, и комунистическа твърдост, и красота. В разказа „Мушичката“ колко близка ни стана изведнаж дребничката, слаба девойка ремсистка. Ту хумор, ту другарско състрадание блика от „Мълчаливия“, в който разказва за ранения Мануш и за неговата издръжливост. А за колко такива скромни борци — ятаци и партизани — говори писателят в своя партизански епос „Умираха безсмъртни“.

В стиховете му обаче останаха да греят няколко образа, които, макар и да имат своите прототипове, отдавна са станали символи, образи, които винаги ще вълнуват и вдъхновяват — Антон, Сашка. . . Веселин Андреев чрез тях е успял да разкрие обобщено и силно облика на героите от съпротивата, извисил е отделната участ, направил я е общовалидна.

За всички тези герои поетът е прибегнал до

жанра на баладата. Така наистина достига търсения художествен ефект, успява не само да разкрие отделната случка, но и да потърси баладичното в нея, да подсили неповторимостта на един подвиг: „Балада за комуниста“, „Балада за шестнадесетте“, поемата „Сашка“ са върхове както в творчеството на Веселин Андреев, така и в нашата съвременна поезия. Това са творби, за които може да се каже, че са написани на един дъх. Отделните конкретни черти на живите хора, които е познавал авторът, в стиха му изпъкват чрез идейно-художественото осмисляне с нова сила. Ето го мъжественния образ на Стефан Минев — Антон, за когото той ни разказва и в по-късните си мемоари, а в „Умираха безсмъртни“ му отделя цяла глава.

Но в баладата сякаш е изчерпал само с няколко щрихи неговия образ, казал е най-същественото. И това е великата сила на поетичното слово. Много малко, твърде лаконично с подказано всичко, а е така завладяващо. По-късно узнаваме, че смъртта на истинския Антоан не е точно такава, но Веселин Андреев е намерил прецизно, психологически точно неповторимото в смъртта на героя. Той говори за мъченията, характеризира нечовешките страдания, трагизма в участието на заловения партизанин. И как изведнъж целият му облик, недостижимата му личност се открояват, макар и повален, стъпкан от убиеца:

„Не човек, а желязо!“ — просъскал агентът фашист.
Тихо мъртвият казал: „Не, комунист!“

В стила на народнопесенното творчество е показан крайт на предадените партизани в „Балада за шестнадесетте“:

И никоя майка със нежност не ги приласка —
смъртта им дори не узнала.

То вятърът само с невидима, топла ръка
косите им кротко е галел.

Всичко тук напомня обстановката в прочутата Ботева балада „Хаджи Димитър“. Героите са нови, но старият Балкан е пак същият и все така гальовно и отзивчиво приема пародните чеда, даже в смъртта им отвърща със закрила.

Обаятелен и незабравим е и образът на Сашка. Веселин Андреев възпява и други женски образи в своето творчество, с каква обич пише той за Анушка, за Огняна и Лена, за Соня, за Мушичката, за любимата Вера в „Умираха безсмъртни“, колко точно и с нескривана болка извайва образа и на Лиля, на скъпата Лиляна Димитрова. . . Но Сашка. остава неповторима. От нея грее особена светлина, излъчва се нещо рядко, момински нежно и епически величаво. Тази крехка, красива седемнадесетгодишна девойка, както Караджата до бесилото във Вазовата ода, пред смъртта си произнася силни, несъкрушими от вражеските куршуми слова:

Те са вред!

Чуйте:

пее Балкана —

с бойни песни
в победи
вървят!
Стреляйте!
Ала те ще останат
и за всичко без жал
ще мъстят!

Веселин Андреев успява да типизира личността на партизанина, да изведе на преден план най-значителното в неговия характер, да осветли българските черти, които носи. И в това е един от сериозните приноси както на „Партизански песни“, така и на по-късните му творби. С нарастало майсторство поетът напипва най-същественото от героиката на партизанската борба, от отделния човек в нея и постига търсеното обобщение.

Не можем да не забележим как след сухите, призивни редове на някои от първите му стихове Веселин Андреев все по-сигурно намира своя стил, нужната му образност. Последователно той изоставя тривиални сравнения и изрази като „лют двубой“, „бойт, който ти громко веща“, „суровите и героични дни“, „бой неравен“, „подли чужденци“ и др. и достига до зрели, убедителни похвати, до идейно силни и проникновени описания. Публицистичността на тона се запазва, но тя не е така директна, неизразителна, без нужната емоционална подплата.

Един от любимите похвати на Веселин Андреев е повторението. В „Писмо до любимата“ ос-

новното чувство се подсилва и добива по-изразителна художественост: „Имам теб, моя обич...“, „Имам — смела борба, имам — вражата злоба“. Много пъти той използва и съюза „и“ за начало на отделния стих, по този начин вътрешната задъханост на творбата, напрежението в нея се поддържат осезателно, предизвикват търсеното възбуждане. В „Балада за шестнадесетте“ четиринадесет стиха започват така. Също в „Желязно племе“ от седем куплета в четири има „и“ като основен стихов елемент. Така е и в „Балада за комуниста“: „и очите притварял, и тръпнел“, „и в злоба безсилна...“, „И как ли без вик издържал?“

Във втория куплет на „Хайдушки нощи“ алитерацията подпомага поета да предаде звуково картината, да я покаже с цялата нейна природна неповторимост и яркост. Редуването на срички със звучни съгласни „в“ и „б“, особено накрая — „Вълк зловещо вий“ — дава представа за протяжност, за воя на бурята. Целият куплет изпъква в стихотворението със своята осезателност, всичко е така конкретно, живо, импулсивно:

Врълхлита бесен вятърът от Вежен,
в нощта дълбока стене страховит.
В лицето злобно шибва буря снежна,
поспре — и чуваш: вълк зловещо вий.

Изпъква и умението на лирика да види най-важното, отличителното в обстановката, което му дава възможност да намери и важна емоционал-

но-психологическа успоредница със състоянието на героя. Ето в „Сашка“ „тъмнолистите брезни“, „трепти росата, парят босите крака“, „със брезите тих вятър шепти“, „В очите слязло е небето. Тя тъй спокойна е в смъртта“. На места се налагат лиричното сравнение или пластично-изобразителната експресия на детайла: „Балканът грее — меко и сребристо“, „Виж звездни петънца — тук скоро заек е шарил тая снежна целина“ („На Вежен“), „Потъмнява гората прекрасна под студения дъх на нощта“ („Зимни приказки“).

Лиро-епическият стих на поета е уплътнен от неговото непосредствено отношение, от личния отпечатък върху всичко, което изобразява. Когато пише в „Балада за шестнадесетте“ „горели очите за сън“, разбираме, че самият той знае какво значи това, то не е авторска измислица, случайно хрумване на повествователя. Навсякъде се чувства присъствието на силната му личност. Отзвуките на времето, събитията, в които той участва, преминали през ритъма на голямото му сърце, оживяват в отделната изповед.

2

Единственото нещо, което не изчерпва човека, е обичта.

Внушителността на революционните битки, огромните историко-пресобразователни процеси, мащабността на епохата не откъсват погледа на

писателя от етиката на човешките взаимоотношения. При него отделният герой не се губи, не се заслонява от бързотека на събитията. Хуманистичният порив владее винаги Веселин Андреев, защото той се вълнува именно от човека, от неговия външен облик и от вътрешния му мир, където гъмжи от страсти и вълнения, където кипят чувства и пориви. Макар и да е определено субективен художник, той не скрива интереса си към отделната личност, стреми се да очертае вълнуващи и силни характери. Вглежда се и във външно незабележимото, в отсенките на човешкото поведение, така улавя повече нюанси, открива непознати, неподозирани дълбини на характера.

Веселин Андреев много разказва и за своето битие на нелегален, на търсен от полицията боец антифашист, споделя редица вълнения за преживяното в отряда. На пръв поглед като че ли е не позволено на летописеца на нашата партизанска борба да отделя внимание за интимните, скрити пориви, за мъчителните часове на обичта и тъгата от раздялата. А колко обогатяват тези страници творчеството на писателя, колко много атмосфера и действеност внасят те! Без тях като че ли представата за живота на комуниста в онова трудно, напрегнато време би била обеднена, лишена от истинска жизнена пълнота.

Затова тези „Писма до любимата“, стихове като „Интимно“ са ни близки, те ни откриват не само страни от преживяванията на автора, но и ни показват цялостно личността на героя кому-

нист. В „Умираха безсмъртни“ колко често писателят пише за своята любима Вера, разказва за нея. Отделя място и за интимните вълнения на своите събратя и приятели от отряда. Не скрива тъгата по роден дом и изоставено семейство. Колко добре характеризират тези мъчителни размисли образа на Брайко например. Или скритата интимна нотка, когато говори за Лиляна, за раздялата с нея. Всичко това не само допълва повествованието, но го и извисява, придава му емоционална дълбочина и многотоналност.

Хубаво е, че Веселин Андреев не следва хронологията на фактите, не се ръководи от пълнотата на документалното изображение, а изследва като истински психолог тая трудна „планета на човешките чувства“, която дава толкова обилне от прояви, от интересни и неочаквани преживявания и ситуации. В сложния регистър на чувствата писателят намира основни, важни моменти, които да характеризират партизанина, да покажат същественото в неговия характер, духовния му стоицизъм. Да вземем стихотворението „Обич“ и разказа „Среща“.

В поетичната творба намира властно драматизмът, ранен е най-близкият другар в отряда и в разгара на сражението неговата молба поражда: „То се вижда, че моята вече се свърши, но те моля, Андрюша, тегли ми куршума!“ Противоречиви чувства се борят в сърцето на партизанина, в безизходността на положението, когато трябва завинаги да се раздели с другаря, той трябва да изживее почти нечовешка мъка, И в цялата тая

изключителна ситуация как открояващо човешки и незабравими са откровените сетни слова: „Целуни ме, Андрюша!“ Този момент е върхът на напрежението, след него всичко останало е допълнение. Жестокостта остъпва пред този порив на безкрайна преданост, врагът няма да се гаври със заловения полужив партизанин.

Драматичната борба у героя откриваме и в разказа „Среща“. Младият партизанин Жарко е скрит от овчаря Съйко Микин и той ще стане жертва на жестокостта, на безчовечието на своя укривател. Тук няма сражение, изключителност, неочакваността идва от страна на простия, неукчобанин, в който слепите, тъмни сили избликуват в демоничен порив, вземат превес. У него се борят черните страсти на егоизма и страха, на подлостта и предателството. Но той не предава. Сатанинската злоба надделява в решението Съйко сам да убие жертвата си. Майсторството на Веселин Андреев в описанието на този миг е проникнато от много точност и психологическа детайлност. Ето, овчарят се приближава с брадва в ръка към спящия партизанин: „Стори му се, че момъкът му се надсмива, спокоен и силен. „Човекът не се затрива, а? Ще видиш ти!“ Но не можеше да посегне, като го гледаше в лицето, а пропълзя зад него.“

При изобразяване на светлото, красивото, недостижимото у човека писателят не забравя и грозното, уродливото, това, което го лишава от нормалното поведение, от дълбоката му същност. Навсякъде, когато говори за подвига, не

скрива и падението, безчовечието. Успоредно с народния подем отразява и обратните реакции, дава много примери на предателство, стреми се да обясни и тъмните страни на човешката психология. В „Умираха безсмъртни“ той е дал много примери, извадки от официални документи и полицейски архиви, които говорят и за моралната деградация, за разрухата на отделни хора. И може би заради това героичното се налага с по-открояваща се сила, с повече действеност.

От различни ъгли поглежда авторът на светлото в борческата личност. Не опростява представата за боеца партизанин или за ятака, зад грубия жест или делничната привичност неочаквано посочва сърдечен порив, бликаща лирична непосредственост. Само с какво възмущение описва стария бунтовник от Априлското въстание дядо Доко, дошъл да види новите следовници на Бенковски — партизаните („В непознато село“). Дори и в тежките часове на изчакване скрилият се партизанин не е чужд на обикновената радост — „Павел гледаше уморено слънчевите пръчици, които се промушваха през покрива и лягаха върху сеното като шарки на селска черга“ („За да има живот“).

На места блика и хумор — това раздвижва описанието например в разказа „В Лопянската гора“: „Едно от дърветата — стара прогнила коруба — бе така смешно разкривено, че командирът, винаги духовит в такива случаи, не пропусна да ни „кльвне“ приятелски — мене и Колката:

„ — Нали вие, поетите, сте си малко занесени,

това дърво е специално за вас: ще излизате нощем под него да зеете срещу месечината и да съчинявате“.

Много комични сцени се редуват и в „Умираща безсмъртни“ — да си припомним „прегрешенията“ на Храсталачко или възвращенията кой ще отиде за вода преди предаването на военния парад от Москва, който така възвълнува събраните около пукащия радиоапарат партизани, или безбройните шеги. Всичко това оживява повествованието и говори за характерите на героите. Те не само че не мислят за смъртта, не са унили или затворени в себе си, студени личности, но и изживяват всички обикновени човешки радости и възвращения.

С публицистиката и есета си, размислите в книги като „Преди всичко човекът“ и „Младостта остава с нас“, „Не мога без вас“, с пътеписите „Има на света Москва“ и „Мигновения в Египет“ Веселин Андреев обогати тематично своето творчество, показва нови страни от дарованието си. Но и остана верен на своя вътрешен художествен императив да види човека в различни измерения, да изследва неговата душевност, да покаже промените в неговото съзнание.

След първите книги, посветени на антифашистката борба, пътеписът „Мигновения в Египет“, писан значително по-късно, е едно от сериозните постижения на Веселин Андреев. Книгата ни завладява не само с обилния събран материал, не само с интересните впечатления от далечната арабска страна, но и с авторските раз-

мишления, дълбоки и човешки, искрени и сърдечни.

Интересни са реакциите на героя — самия автор, когато попада сред исторически и културни паметници, когато разговаря със своите домакини, когато спори или доказва тези. И тук изпъкват точният импресивен рисунък, поетичният детайл, неочакваното сравнение или проникновеният размисъл.

Веселин Андреев е останал верен на себе си, той не пише „захаросано“, развлекателно четиво за любопитни събирачи на факти, а и от този литературен жанр — пътеписа — извлича максимално предлаганите възможности да се домогне до интересни и сериозни внушения. И както създателят на бай Ганьо някога наред с възхищението от Америка не скриваше своята острота към американската цивилизация и капиталистическото общество, тъй сега и бившият партизанин се вглежда внимателно в обстановката около него, съпоставя факти и прави изводи, предава неочаквани състояния. Той не се стеснява да каже: „В залите на медените и бронзовите съдове чувствуваш, че те избива на кражба — така ти се иска да си имаш нещичко!“

Другаде заявява: „Жестока, поучителна история можеш да видиш дори в контския музей. Стига да виждаш!“ Спори с другаря си от съпротивата Горан, станал дипломат в Египет, съчувствува на многобройните бедняци, които го посрещат с протегнати ръце, не без известна доза

самоирония разказва: „Аз имах много сериозни съображения да покоря Хеопсовата пирамида. На нейния връх е бил Марк Твен, но както сам си признава, бил извлечен от двама араби: единият го мъкнел за раменете, другият го тласкал отдолу. Да се изкача сам — ето една възможност да надмина Марк Твен! Вие сами рабирате, че това бе твърде съблазнително.“

Веселин Андреев никъде не прекъсва своя „контакт“ с читателя. С въпроси, с неочакван довод или полемична страст той общува активно, решително, открито. Това е едно от хубавите достоинства на неговата проза. В нея има и слаби творби, някои от очерците, изкуствено приповдигнатите есета, написани „по повод“, при внимателно вглеждане можем да открием и редица себеповторения, непретопени в творческото горене чужди влияния. Но никога гласът на автора не е неискрен, фалшиво помпозен, стилът не е надут. Жизнената правда не е изместена от превзети обяснения и неверни описания. Преживяното е основното, неоценимо богатство на Веселин Андреев. И когато разглеждаме неговите книги не можем да не си припомним думите на Ромен Ролан: „Не от книгите, а от човека, от неговия жизнен пример може да се очаква истинският отговор.“ А той е автор, на когото може да се вярва. Той не създава „литература“, а описва хора и събития, които са оставили следа не само в неговия живот, а и в нашата най-нова революционна история.

Само едно бягство не е възможно —
от съвестта, когато я има.

Колкото повече времето отделя писателя от изживяното в борбата, толкова по-остро и осезателно оживяват в неговото съзнание картините на оня героичен период. Множество пъти той се „връща“ към бурните дни не само чрез спомена, но и да направи нравствена преценка, да присъствува на една лична проверка на чувства и идеали. От „Партизански песни“ до „Умираха безсмъртни“ лежи един близо тридесетгодишен интервал, но последната книга на Веселин Андреев показва, че нищо не е забравено, а е жива, будна е съвестта на комуниста.

В рецензията си за тази творба Кръстьо Горанов е уловил същността ѝ. „Тя е особен синтез на история и размисъл, на епична картина и нежен лиризъм, на мъдро страдание и на младежка всеотдайност. И заедно с това — изследване, изследване на движещите сили на най-новата ни история.“ Тук Веселин Андреев се стреми да не накърни с нищо свещената истина, не отстъпва от твърдото си желание да предаде цялата атмосфера в живота на четата „Бачо Киро“ от отряда „Чавдар“, пределно правдива и убедителна. Сам на едно място споменава, че в първите си творби за партизанската борба е бил по-сериозен, подхождал е към преживяното с

по-голяма студенина и стремеж само към внушителното, изключителното.

А сега в „Умираха безсмъртни“ той е по-свободен в размислите си. Отделни негови признания, макар и критични, с нищо не накърняват светостта на образи и случки. Когато пише за трудностите, за глада, споделя: „И не че се бяха появили партизански ангели. Всеки от нас може да си спомни какво тъмно чувство се е надигало — да докопа трошица повече“, на друго място заявява: „Да, разбирам, грубички са тия страници, но вие знаете ли война и революция без въшки? Пък има и по-противни от тия...“

В цялото си творчество художникът партизанин води един непрекъснат, жив диалог, с цялото си същество участва в това „вътрешно напрегнато идейно-нравствено обглеждане на минало и настояще, на този строг разпит на съвестта. Мъчителни, болезнени са отделни въпроси и отговори, тежки са понякога доводите, които творецът трябва сам въпреки усилието си да покаже, да произнесе присъда върху тях. Но в това отношение той е безпощаден. Неговият критицизъм не го напуска никога, дори когато трябва да пише за най-съкровени на сърцето му неща. Като незарастващи рани го болят онези сенчести страни на борбата, в които светлината на делото е помрачена от левскрени, нечестни спътници на големите, верните комунисти.

В такива моменти на размисъл, в които има горчивина, Веселин Андреев също е откровен, мъ-

жествено силен: „Сигурно ще останат живи и много чисти хора — мислех си, — а сърцето ме болеше, струваше ми се, че най-добрите изпозагинаха. А виж, Пейчо ще се опази. Голям хитрец. Не — мръсник. Нищо, че се смята наш, мръсник е! Не за мене мисли, а за себе си, но иска и съвестта му да е спокойна!“

И по-нататък летописецът продължава: „Няма какво толкова да ме трови тоя Пейчо, коя революция не е имала своите бърбурвци и нагаждачи? Виж го ти, още отсега се слага на трапезата. А колко ли ще се струпат после и ще остане ли място за черноработниците борци? Ще остане, но те не ще седнат на трапезата, дори да оживеят.“

Писателят поставя проблема за консумативността дори когато възпява революцията. Неговата съвест се бунтува, когато падат сенки върху червеното знаме на борбата, и той насочва точния си прицел към всичко, което накърнява поривите, висотата на човешката личност. Паметта на загиналите не му дава покой, дългът към тях, към техните завети го държи непрестанно нащрек, на неотменен пост в името на партията и народа.

Не е случайно и това, че успоредно със създаването на своите творби Веселин Андреев положи огромни усилия по издирването и издаването на произведенията на много от загиналите поети антифашисти, той е съставител на редица сборници и антологии. Дадената някога клетва пред другарите го задължава и днес и той с присъща-

та на партизанина всеотдайност я изпълнява. Само че оръжието, онази стара турска пушка от отряда, вече е сменено с перото.

Един от големите немски философи определя: „Героическият жизнен път — това е най-голямото, което може да достигне човек.“ Веселин Андреев остава верен на повелята на живота, на комунистическия дълг и героичното начало у човека наистина осмисля неговите неспокойни творчески търсения и дръзновения.

ГЕОРГИ ДЖАГАРОВ

Георги Джагаров принадлежи към онези поети, които, преди да напишат стиховете си, вече предварително са ги изживели. Неговата поезия е цялостна, монолитна, отделните цикли се преливат органично един в друг и така тя очертава преживяванията и духовния свят на една личност, която знае своята цена и много добре разбира и служи на призиването, на което е отдадена. Поетът много внимателно отделя в своето творчество същественото, значимото, трайното от повседневното, от моментното събитие, което го е вдъхновило, като добър стопанин събира едрото зърно на житото от къклицата и никога не проявява творческа щедрост и излишна многословност. Той не създава стихове „по повод“, не откликва на събитията, преди да ги изживее и износи у себе си, не скъсява „родилния период“ на писане. Продуктивността не е присъща на Георги Джагаров. Като поет той е запазил благоговението пред свещената сила на словото, не го раздава евтино като разменна монета, пази не-

говния пламък. Ето една особеност на неговия талант, особеност, която го доближава до традицията. Ботев завеща на поколенията 20 песни, стиховете на Дебелянов и Ясенов са събрани в по едно томче, Вапцаровите „Моторни песни“ са поместени в четири малки кòли, а добавените покъсно към тях стихове на поета революционер общо достигат до шейсетина.

При Джагаров творческият процес не протича леко, плавно като пенлив пролетен поток. Всяка негова творба носи белезите на мъчително, безсънно преживяване. Той изстрадва всяка радост и неочаквана горест, не може да ни поднесе с артистична лекота своите признания. Стиховете му недвусмислено говорят за напрегнат вътрешен живот, без излишен патос и словоизлиятелност.

Може би защото творческият подтик е дошъл в мъчителните часове на самотата във фашисткия затвор. Тогава, когато е бил откъснат от широкия свят, от близостта на другарите и динамиката на борбата, поетът е размислял върху собствената си участ, още по-внимателно се е вглеждал в лицата на малкото хора, които са го заобикаляли — чужди и свои. Само така е могъл да достигне до тая максимална напрегнатост на стиха и суровата въздържаност на чувствата.

Драматичната синтезираност на неговите изповеди намираме обяснена от самия поет в един разговор: „Талантът е обречен да страда от собствената си природа, защото не е лесно да се открие една истина, но още по-трудно е истината

на едного да стане истина на всички“. Неприми-
рим и настъпателен в своите пориви и устреми,
той търси винаги вътрешния смисъл на нещата,
дълбочината на чувства и идеи, сложните ди-
леми на живота.

Неговите истини се раждат в борба, в трес-
каво възмущение, в изненадващия гръм на житей-
ските бури и обществени възмущения, в двуборство-
то. Затова неговата представа за нещастieto е
„да нямаш врагове“. Първата му книга „Моите
песни“ (1952) всъщност много ясно ни насочва
към изворите на неговата поезия. Истина тя е
написана в ранните години на победата, но явно
е била готова още в онези незабравими дни на
страдание и подвиг, когато младият арестуван
комунист е излежавал своята присъда. Само в
такава обстановка, при максимално физическо и
духовно изпитание, могат да се породят такива
проникновени и силни изповеди. В тях течението
на живота е твърде тясно, ограничено, лишено е
от пълноводие. Твърде малки и стеснени са хори-
зонтите за този, който е попаднал в ръцете на
врага, не е успял да изсипе своя гняв срещу
омразните глави на палачите. Младият револю-
ционер е затворен в сковавашата хладна броня
на килията и неговия терен за действия сега е
твърде малък:

По мълчалив от камъка стани.
Свѝй на юмруци своите криле.
Напред две крачки,
още две — встрани:
това ще бъде бойното поле.

Но ти ще трябва тук да се сражаваш.
Ще те повалят в кръв,
но ти ще ставаш.
Ще падаш мъртъв,
но ще побеждаваш!

(„Февруари 1944“)

Далеч са останали „безкрайните родни пространства, обичани другари, свидний мечти“. Тях поетът носи дълбоко в себе си и те го поддържат в изпитанията на фашистката преизподня. Той сякаш е влязал в Дантевия ад, затворен е в неговия девети кръг, откъдето излизането е невъзможно — „...И остави тук всякакви надежди...“, шепне арестуваният на себе си.

В мълчанието на „леденясалата каменна стена“ назрява тъгата по

един до болка тъй обичан свят —
полето с пътищата изтънели,
Балкана с почернялата гора,
реката със сребристите дантели,
небето с неизгрялата зора;
с комини расне и лети назад
като отбрулен твой роден град —
къщурките с пердетата съдрани,
площадите, студени и смълчани,
настръхналите сиви тротоари...

(„Февруари 1944“)

Строгата повеля, която комунистът си поставя, е: „По-мълчалив от камъка стани“. Тогава, когато „те хвърлят да изгасваш в тоя гроб от камък

и желязо“, това е естествената и първа реакция. Каменният похлупак действа остро и смразяващо. С всяко движение арестуванният се докосва до хладните мръсни стени, каменният под сковава постепенно тялото и изсмуква всяка животелна топлинка. Тая жестока преграда с външния свят е създадена, за да възпре всеки порив, да усмири всеки жест, да смаже волята и духа:

Хора, станете хора!
Излезте на свобода!
Но хората са в затвора,
трудовете чеда.
Те в мъка се блъскат.
Лудуват.
Плачат.
И тътне плачът...
Но камъните не чуват.
Но камъните мълчат.

(„Лято 1944“)

Неусетно поетът въвежда в изображението на своите стихове к а м ъ к а — като образ, в който влага дълбок идейно-художествен смисъл. Преди всичко камъкът контрастира на вътрешната активност на човека. Студен, безизразен, мрачен, чрез него достатъчно ярко се рисува обстановката, сред която се намира хвърлен героят. Георги Джагаров постига ярък смислов контраст по този начин, а не формална изобразителност в стиховете си:

Душата ми, събудена, въстава:

Не ще се дам!

Не ще отстъпя аз!

А камъкът мълчи.

(„Нощ, или разговор с вожда“)

Драматичното напрежение нараства до крайност. Какъв изход може да намери смазаният от побоищата революционер, скован сред зеленясалите зидове на килията си. Тук всичко глъхне, угасва всеки трепет, изчезва всеки звук и самотата обгръща с непроницаема броня. „В камъка замира мойта песен...“ — изповядва поетът. За него камъкът става оная мъртва точка, в която спира пулсът на живота и започва смъртта. Той символизира в съзнанието му небитието, прекъсването на жизнения поток, угасването и преминаването в страната на бездиханното. Напразно арестантът се надява на тая бездушна мъртва материя: „Ако камъкът можеше моя глас да пропусне...“ Надеждата угасва, но силите все още не са напуснали младото прекършено тяло — духът живее, мисълта работи. Както сам заявява авторът: „Силна кръв у нас тече“.

За младия комунист борбата продължава. Той се съпротивява и в най-страшните часове не се предава: „И виках в тъмното, и удрях камъка с юмрук...“ Не би ли могъл сраженият от побоя и жестоките изтезания младеж като Ниобея да се превърне сам в камък, да се лиши от човешка топлина и страдание, да загуби завинаги допира до жадувания външен свят! Или да

възприеме мрачния и тежък стоически императив на Марк Аврелий: „Бъди безчувствен, бъди подобен на камък!“

Ето и един съществен момент при идейно-емоционалната трактовка на образа на камъка в поезията на Георги Джагаров, където се докосваме и до неговото виждане на творец, до неговия идейно-политически свят. През 1927 г. Атанас Далчев написа известното си стихотворение „Камък“. В него поетът е подчертал философията на своя стоицизъм: „Камък, истината в теб прозрях: вечно и свято е само мъртвото...“

Но двадесет години по-късно след написването на това известно стихотворение, преминалият през горнилото на борбата творец вече обогатява и изменя смисъла в стария завет на стоиците, опровергава затворения свят на мъдреците. Джагаровата поезия носи в идейния си заряд Ботевата формулировка: „Силно да любим и мразим“. Като Вапцаров и той изповядва: „Аз падам в битката за хляб и правда“. Той не може да намери утешение в откъсването от борбата, в самоизолирането. Вкаменяването, обезчувствяването за Георги Джагаров не е съпротива, достойна за истинския революционер, дръзнал да преобразява света. Той също е стойк, но с ново верую, носи нов идеен порив, друг е неговият поглед към света.

Поетът комунист е дошъл с нова идеология, класово-партийният характер на неговата поезия изразява съвсем други цели и задачи, извисява новата личност, която ще гради по нов начин об-

ществения развой и бъдещето на хората. Тя трябва да победи с цената на всичко и да докаже своята правда и верността към комунистическия идеал. В „Химн“ тържествува духът и волята, човешката победа над бездушната материя:

Зеленяса камъкът
над моята глава
и желязото на китките
прогни.
Камък и желязо, майко!
А човека?
Твоят син — човека?
Той не трепна.
Той не падна.
Той не се смири.

В прекрасното си стихотворение „Посвеще-ние“, състоящо се само от едно четиристишие, Георги Джагаров изобразява убития другар, отстоял своята чест и комунистическа убеденост, издържал на мъченията и не издал другарите, величав и недостижим в своя край:

Другарят ми завинаги мълчи,
на мокрия цимент с ръце прострени.
Той предпочел да падне по очи,
отколкото да падне на колене.

Тук откриваме нов нюанс в дълбокия идейно-философски смисъл, който поетът е вложил в символния образ на камъка. На влажния каме-

нен под лежи мъртвият комунист, изваян като в някаква скулптура. Той е победил въпреки бездиханието, силен е и в смъртта си и в тихата победа безмълвният камък не е вече негово отрицание, а във върховния миг става величествен пиедестал на подвига.

Сходно тълкуване на този мотив при изображението на камъка намираме и в лириката на гръцкия поет антифашист Янис Рицос. Той появява в едно интервю: „Камъкът е за мен символ на идеята за твърдост и сигурност, за устойчивостта на личността срещу бурите и злините. Както и на ваятелското изкуство, което приемам като метафора на нетленността на художествената практика. Знаем, че именно скулптурата е била най-жизненото и въздействащо изкуство на древна Елада... Никога обаче не свързвам представата за камъка с представата за застина-ла повърхност, а по-скоро — за материя, поддаваща се на обработка, съхранявайки същевременно своята непоклатимост спрямо смъртта и съдбата. Камъкът е въплъщение на неподвижността на движението и на движението на неподвижността“.

За непобедимото тържество на човешкия дух и изкуство чрез образа на камъка ни говори в своя сонет и Микеланджело Буонароти:

Тан се в камъка приятел верен —
изтръгнат, огънат го очертава,
гори, руши го той и оживява,
в света прелял, към вечността измерен.

Ако в пещта изтрае, пек безмерен
и студ надмогва, стойност получава
и сред избраните души тогава
от ада се завръща — чист, уверен.

От мен изтръгнат, в себе си разтваря
ме огънят — игра в гърдта ми скрита:
по-жив ще бъде в студ и после в лято.

Сред прах и дим, на огъня в разгара
живял, кален ще бъде до насита:
не от желязо съм кован — от злато.

Така общочовешкото в поезията на Георги Джагаров ни покорява с високото си идейно съдържание чрез един напрегнат вътрешен монолог. В него е синтезиран драматичният размисъл на бореца комунист, който служи на революцията, но не е нейно сляпо оръдие, а високоосъзнат боец. Активността на субективното начало е подчертана, изпъкваща в стиховете за борбата, за дейността на човешката личност. Но емоционално-рефлексивната реакция на героя не е породена от мрачни философски самоанализи, от тежки неразрешими въпроси. Това не са Яворовите копнения, среднощните терзания със студена пот на челото, не са виденията на свещения кръстопът, които жадува нежната Димчова душа. Тук имаме ботевата увереност в силата на революционната мечта и нейният върховен идеал. Това е Ванцаровата категоричност: „Зная своето място във живота и напразно няма да се дам — честно ще умра като работник в боя ни за хляб и свобода!“

Личността в поезията на Георги Джагаров не е двойствена, разпъвана от кръстните мъки на самопознанието и откриването на външния свят, а цялостна, единна, монолитна. Метафизическите съмнения са изместени от здравата марксистка идеология на поета. Той служи на партията и има ясна цел в живота си. Перспективите на делото го увличат и задължават и той е верен, достоен войник:

Аз дойдох като тежка,
неотменна поръка,
като радостна песен
и кръвясала мъка.

Аз дойдох, за да кажа
нова, трепетна дума,
по-добра от зърното
и по-зла от куршума.

Приемете ме, братя
от поля и балкани,
вие, с властния поглед,
вие с тежките длани.

(„Поезия“)

Трудно ще срещнем в стиховете на този поет меки и кадифени извивки на чувството. Нему е присъщ не лекият и виртуозен стих, а стегнатият, строен, нападателен ритъм, бойкият и призивен тон. Георги Джагаров знае, че „ние ще вървим, не ще отстъпим, ще строим живот чудесен“, и за-

това плътно доближава поезията си до изискванията на колективното дело. Може би поради това отделни негови стихотворения звучават декларативно, словата плющят плакатно, патетиката отнема дълбочината на замисъла — „Сприя“, „Облаци“, „Обяснение“, „Ако искаме да победим“, „Век на чудесата“ и др.

Неговите реакции са остри, резки, динамични. Художествените средства съответствуват на тая вътрешна напрегнатост, на стремителната поетическа скорост на преживяванията. В редица стихове откриваме ярки метафори, майсторски използвани от поета, за да подчертае трескавото състояние, което го обладава и държи в моменти на върховна всеотдайност. Емоционално-смысловото подсилване е постигнато органически, показателни са някои от стиховете с антифашистка тематика. Ето примери от тях, които свидетелствуват за уменията на поета да ни подсказва драматизма на преживяванията, мъчителния размисъл, болезнеността на усещанията:

Решетката зачерква моя ден.

. . . . .

Светлината ме блъсна в гърдите.

. . . . .

Гняв трепери в моята сълза.

. . . . .

Боде под клепките сънят.

. . . . .

Вратата скръцна, блесна щик,
душата ми прониза.

В подчертания лаконизъм на изразите авторът се стреми да вложи богато емоционално съдържание. Синтезираният израз на отделното преживяване акумулира ярък идейно-психологически заряд. Георги Джагаров не се стреми да ни смае с някакви случайно хрумнали художествени прийоми, той винаги търси сгъстената емоционалност, дошла естествено, непринудено, държи винаги на мъжествения тон, на проникновената изповедност. Понякога експресията на състоянието поетът постига чрез използването на двойно отрицание: „И не жал — не очаквай от мен дори хрчка!“ („Предателят“), другаде търси вътрешния контраст:

В главата — удар.

По лицето — удар.

Кръв шурти.

-- Не знам!

А знам...

Понякога обаче поетът прекалено драматизира събитията, изгубва естествения тон и застава преди нас като герой от трагедия, например стихотворението „Любов“ или „При тях съм аз“. Размислите са твърде оголени, лишени от нужната емоционална плътност и оригиналност.

По търсенето на сюжетност в някои стихове, фабулирането на отделни творби подсказва наличието и на драматургични възможности у поета. И пиесите, които той създаде, се отличават с наситен драматизъм, с острота на човешките реак-

ции, с идеен нерв. Творби като „Прокурорът“ и „Тази малка земя“ заеха достойно място в нашата съвременна драматургия.

Суровата изповедност обаче остана в неговите стихове. Тя присъствува в книгите му „Птици срещу вятъра“ и „В минути на мълчание“, в новия цикъл „Непогубени чувства“ от стихосбирката с избрано „Понякога“ (1975). Енергичната младежка настъпателност, романтичният повеи получиха нови нюанси, намериха силна нравствено-емоционална съдържателност в размислите на поета, в неговите „априлски настроения“. Открито и ясно той разкрива болките на сърцето си след оздравителната 1956 г., когато и него го споходи тайният посетител на музите, мъчителят на чувствителните поетически сърца — черният човек. В „Тревога“ Джагаров изповядва:

Този черен човек неотменно,
като сянка, пълзи подир мене
и заспя ли, насън ме напада.
Покой няма душата ми млада...
Дай ми твоята правда — да блесне
над врага
като яростна брадва,
да отвори душата за песни
и сърцето ми пак да зарадва!

Но и сега чувствата му са напрегнати, силни и бойки. Стиховете му се раждат „в минути на мълчание“, но поетът не се изолирва в своето терзание, не изпада в апатия, продължава да търси

високия смисъл на делото и върховната повеля на дълга. В „Участ“ подчертава: „Изглежда, че съм тъй устроен, да не намеря нийде мира, да ходя вечно неспокоен...“ Той се обръща към партията и само в нейните редове вижда своето най-достойно място, където би разкрил истинските си възможности, би осъществил своите цели:

Аз искам да съм песен твоя,
с която твоите синове
ще побеждават утре в боя,
ако дългът ги позове.

Едничка песен. Два-три реда.
Но в този век неумолним
да расне твоята победа
и да отеква моят химн.

(„Изповед“)

Джагаровата борбеност, неговата класова насоченост и социална острота не прекъсват с победата, революцията продължава. Успокоението не го завладява и той живее с „тръпната тревога сред покоя“, крачи „с крачките на времето епично“, идващите години го стряскат: „Страхувам се, че може да умра не в битка, а сред някое затишие“ („Жажда“). Предишната екзалтираност сега преминава в един сериозен разговор със себе си, с времето и родината. Сериозният му поглед не може да бъде измамен с привидното благополучие, със случайното подреждане на нещата. За него този свят е прекрасен, но и грозен,

нелеп и в сложната диалектика на времето поетът търси своето място — „нещо все ме мъчи, все ме трови, пак ме стягат старите окови“, пише той. В „Признание“, посветено на приятеля и поета П. Пенев, горчи мъката, несподделеното чувство. Така е и в „Хора, ех...“ Това са силни, джагаровски творби. В тях няма еднолинейност на емоциите, излишен патос, има дълбок вътрешен драматизъм на изживяванията, силна морално-нравствена експресия, чувствува се като че ли едно осезателно пречистване на духа от съмненията, от мъчителните безсънни часове.

След Априлския пленум на ЦК на партията от 1956 г. Георги Джагаров написа едни от най-силните си и зрели творби, в тях пак искри неспокойствието, намира дръзката мисъл: „Поезия“, „Гора“, „Отговор“, „Тревога“, „На приятеля ми“, „Признание“, „България“, „Жажда“, „Есенен оптимизъм“, „Реплика през масата“ и др. Яркият полемичен тон съответствува на неговия темперамент. Той отново се връща към познатия вече мотив от стихотворението „Посвещение“: „да не падаме на колени“, обръщайки се към своя приятел.

Неговата вяра е непоколебима. Поетическата лира трепти в резонанс със сложните сътресения на времето и в отзивчивото му чувствително сърце оттекват с удивителна сила конфликтите, острите идейни сблъсъци, но той не изменя на гражданската си поезия, на дълга и съкровена вяра в партията и народа, с която е калена неговата антифашистка младост. Оздравителните априлски ветрове веят в неговите песни. Тежкият

катарзис го пречиства от съмненията, връща спокойния сън и неговият „Отговор“ е мъжествен и силен, настъпателен и проникновен:

Вярвам в тая земя на мечтите и младостта ми,
вярвам в ясната съвест, в звездите, които не гаснат,
вярвам в нашия век, вярвам в бойното алено знаме
и в другарското рамо, и в думите прости и ясни.

Времето е калило още повече революционера. Неговите съмнения постепенно отстъпват на ясения поглед напред, на решимостта и идейната чистота. За нравствената сила на комуниста малко стихове са написани с такова ярко проникновение и хуманитарна сетивност.

Той свързва „сезоните“ с човешкия живот, с изживяванията и настроенията, разшири идейно-тематичните сфери на своята поезия, показва уменията си колоритно и свежо да разкрива земната пъстрина, красотата на природата. Джагаров е в пълния смисъл поет на леещия се дъжд и снега, на ширналите се нивя и гората, на вятъра и плъзващата благодатна влага, на младата земянина и на птиците. Той обича това временно замишение, когато ще блеснат светкавици и ще лисне дъжд, желае „да заспиш и до зори да слушаш шум на вода и песен на щурци“. Той се учи от Вапцаров да прави тънки идейно-емоционални паралели между природните картини и вътрешните човешки състояния, да свързва обществените събития с изменящите се сезони. В романтично-метафоричната функция на образите и сравненията, на тънките и фини съпоставки намира

свое ново художествено сцепление на поетическия материал.

Само по заглавията на редица стихотворения можем да разкрием неговия „сезонен летопис“: „Пролет“, „Февруари 1944“, „Лято 1944“, „Пролетно чувство“, „Летен ден“, „В края на есента“, „Зима през април“, „Есенен оптимизъм“, „Предпролет“, „Есен“, „Пролетен дъжд“, „Сняг през пролетта“, „Сезони“. Не са малко стиховете, в които природното състояние е използвано като една силна художествена метафора чрез поетическата инвенция на автора: „Облаци“, „Сприя“, „Буря“, „Вечерният вятър“, „Вода“, „Дъжд“, „Сняг“. Особено предпочитание има Джагаров към дъжда, към неговия благодат и ромол, към освежаващата му сила, художествен образ, познат още от древността, образ на митологията.

Природните състояния са му близки, защото в тяхното чувствуване и усещане, в долавянето на тяхната освежаваща сила има нещо много човешко. Сезоните му напомнят за „сезоните“ в човешкия живот. Някак неочаквано в неговата поезия се проявява проблемът за младостта, за отлетелите буйни романтични години. Първото подсещане е с идването на желаната рожба. Образът на детето отдавна е класически в нашата поезия. Той присъствува в проникновеното стихотворение „Сине мой“ на Стамен Панчев и в майчината горест, изразена от Багряна в „До моя син на фронта“. Вапцаров изобрази в „Не бойте се, деца“ цялата си бащинска загриженост и отзивчивост, след като беше загубил в нищетата своя

непрежалим син Йонко. През 30-те и 40-те години образът на детето се появи като обобщаващ символ на вярата в новото, в бъдещето, достатъчно е да назовем поемката „Дете“ на Фурнаджиев, стиховете на Младен Исаев.

И по-късно редица наши поети написаха вълнуващи творби, изпълнени със съкровен размисъл и интимност — Ханчев възпя свидния образ на своята дъщеря, Блага Димитрова написа трепетни стихове за момиченцето от Виетнам Ха, събудило най-съкровени чувства в сърцето ѝ. Слав Хр. Караславов издаде цяла книга, посветена на разговорите със своя син. П. Пенев в редица стихове разговаря със сина си Владимир.

При Георги Джагаров се налагат възмущенията на първото усещане за бащинство, очакването на голямото, несравнимо с нищо събитие в живота на младия родител. За първи път като че ли в тези стихове — „Ела, роди се“, „Елегия“, „Сън“, „Очакване“, нежността взема превес, преобладава в общото настроение на поета. В „Очакване“ долавяме нетърпението, силата на изживяванията:

А мен тая нощ от мисли нови
сън ми не иде, горя в огньовете,
лежа замислен, жадно се вслушвам:
под ръката ми — тръпна, щастлива,
пъпката вече листе развива,
пилето кълве своята черупка,
тупка ли, тупка
моята рожба.

Усетил като че ли емоционалния спад на патоса, поетът бърза да ни увери, че семейното гнездо не е истинското място за неговото съществуване. Чужди са му повседневните грижи, затварянето в тесен камерен кръг на съществуване и той е грабнат от тревожни въпроси:

Ах, тихо щастие!
Ах, щастие семейно!
За гълъби и гургулици
и други въртокъщни птици.
Защо ти идваш толкоз ненадейно?
Защо гнездо в сърцето свиваш?
(„Семейно щастие“)

Затова той разговаря със сина си като с възрастен и в своя родителски диалог отново включва парливите теми, които винаги са го разпъвали на своя тежък кръст: „Сред този жесток и нерадостен век бъди едновременно воин и верен приятел, и нежен човек!“ („На тебе, сине“). Заедно с радостните трепети на младия баща и неговата гордост от идването на сина го завладяват и общочовешките мотиви, търсенето на смисъл в едно човешко раждане. В стихотворението „Защо човек се ражда“ интимно-личното е редуцирано, емоционално-смысловото подсилване на тематиката е изведено в общочовешки обхват:

Ако е мъртъв камъкът; ако пръстта я няма;
ако небето синьо е измама;
ако звездите светят само в тъмнината,
ако изгасва огънят; ако листата

растат напролет и изгниват есента;
ако до време духа всеки вятър;
ако заглъхва над земята есента;
ако надолу всичките реки текат;
ако с вода се утолява всяка жажда;
ако до гроба свършва всеки път,
кажи ми ти — защо човек се ражда?

Поетът не може да допусне нито за миг застой. Камъкът е мъртъв, но нали загиналият комунист, слял се с него в предсмъртния си час, го е одухотворил и обезсмъртил. Нима изгасва огънят в сърцето? Може ли да се утоли жаждата на човека да открива нови истини и пътища? Това са мъчителните въпроси, които разяждат неговото съзнание, нарушават покоя, държат го нащрек. Появата на рожбата обогатява радостните мигове на твореца, но подсилва и напрегнатите изживявания, ражда тревога. Усещането за вървежа на времето сега е по-осезаемо, настоятелно, то носи прощаването с младостта, с бурните и затова неговият „Разговор с моя син в деня на неговата първа годишнина“ е изпълнен с носталгия:

Идва време — погледът отслабва
и угасва,
къдрите окапват и сърцето
спира мъртво.
И човек отново се завръща
като капка
при пръстта, при камъните вечни,
при звездите.

Самовглъбяването настъпва със същата сила, с която познаваме неговите гневни избухвания, драстичните отговори, репликите, отправени през маса. И отново избух на страст, на кипещ от чувства, на непресекваща вяра:

Как така младостта си отива?
Тя е тука! При мене! У мен!
Непокорна. Голяма. Красива.
Като встъпил е правата си ден.

И аз все още ще я живея,
щом все още вървя в своя път,
щом изгарям, щом мисля за нея,
щом ръцете от сили тежат.

Стихотворението „Тя е жива“ е едно от най-хубавите интимни изповеди на Георги Джагаров. Това е една волна песен на цяло едно поколение, което не позна истинската младост, защото горя в пламъците на борбата, трябваше да изнесе на плещите си жестокия двубой с фашизма, даде свидни жертви, беше всеотдайно, готово на живот и смърт да брани свещените изисквания на партията и народа. Затова тази песен звучи така открояващо се силно и мъжествено, топло и сърдечно, по човешки, и оставя нещо светло и красиво.

Поетът има своята равносметка — „Грехих и страдах, както са грешили и страдали звездите в своя път“. По-достоеен образ на сравнение той не би могъл да измисли. Класово-партийното съзнание на поета е извисено от завоюването,

от тържеството на великата идея и затова той е уверен в правотата на своето дело, в осмислено изживения живот:

Понякога, понякога
край Черното море
съгледаш как пространството
в една вълна замре.
И без да търсиш смисъла,
изписваш със курсив —
не бе щастлив живота ми,
не бе щастлив понякога,
но все пак бе красив.

(„Понякога“)

И най-интимните признания на поета не познават емоционален „спад“, пораженческо сътресение, миньорна мелодика, те винаги звучат мажорно, победоносно. Гордо и силно оттекват неговите думи, несъобразявани от нечие желание и воля, фриволни и категорични, изпълнени с мощна емоционална енергия. Те са извоювани в борба, утвърждават голямата правда на нашия живот и нашето време, напоени са с национална сочност и черноземна сила.

Как непокорно и завладяващо звучи неговият стих:

Земя като една човешка длан...
Но по-голяма ти не си ми нужна.
Щастлив съм аз, че твойта кръв е южна,
че е от кремък твоя стар Балкан.

Родни интонации са всмукани в неговия глас, закърмен с хайдушка закваска, възпитан от Ботевата поезия и народните песни, пред които той благоговее. Затова той е така пристрастен, категоричен, силен в своята изява, в борба утвърждава правдата, за която воюва и на която служи.

Интимният свят на поета изцяло се покрива с неговия граждански мир, с твърдото му и ненакърнимо верую на комунист. В последния му цикъл — „Непогубени чувства“ — има стихотворения като „Предизвикан отговор“, „Есен“, „Разминаване“, „Безсъница“, блестящи както по своята идейно-художествена интерпретация, така и по монолитността на изживяванията, на творческото кредо на автора. Те носят нещо ново като тема и проблематика и същевременно с това хармонизират на познатия постически образ на автора, не нарушават неговата цялост, творческа единност и неповторимост.

Прав е Здравко Петров, когато пише за него: „Г. Джагаров не е поет професионалист и може би това е най-доброто му качество. Може определено да се каже, че той пише само по настроение. По тоя начин той не разваля веднаж създадения за себе си образ. Като поет Г. Джагаров не иска да се ограбва и самоповтаря.“ Оттук идва непомръкватата сила на неговите образи, автентичността на направените признания, нравствената пречистеност и непосредственост на трепетите. Клетвената тържественост на неговите изповеди винаги звучи силно, неповторимо. Джа-

гаровата вътрешна увереност е подчертана в задълбочения промисъл, в яснотата на погледа и убедителността на художественото внушение.

Поетът посвети на революцията най-вдъхновените си песни. Той изобрази вътрешния живот на бореца комунист, който побеждава и в смъртта. Показа моралния и физическия стоицизъм на човека, изправен под алените знамена. И възпявайки подвига, той го пресъздаде с оная завладяваща инвентивност и простота, които може да предаде само изтръгнатото от сърцето слово.

РАДОЙ РАЛИН

Радой Ралин няма съдбата на поетите, получаващи веднага голямото признание, посрещани с комплименти и следвани с усърдно внимание от критиката. Любимец на разпалените събеседници, на паметливите читатели, които могат да цитират неговите епиграми, той остана некоронован в света на „полямата“ поезия. Блюстителите на реда в литературното царство не бяха щедри към този оригинален творец, който може би сам със своите чудатости ги провокираше нередко пъти. Но може би и тази му своеобразна „одисея“ бе типична за сатирика Радой Ралин, отдели го сякаш от поколението му.

Този наш съвременен моралист, наблюдателен и остроумен събеседник, доста отрано по някъкъв вътрешен усет и нагласа е обременен от неволята и страданието. Нему сякаш е била неприсъща юношеска волност, лекотата на настроеността и игривото чувство. Прекалено трезв е неговият поглед към света, изчистен от илюзии и розови мечтания. Сякаш музиките отрано са го да-

рили с тежките дарове на разочарованието. Метафизичното възмущение му е присъщо повече, отколкото податките на леките съблазни, изкушителни в младостта за сърцето. Като че ли него не са го измъчвали копнежите по далечното и непознатото, никакви лелеяни блянове не са тревожили детския му сън.

Отрано той е едно „възрастно дете“, което всичко познава и знае, с нищо не можеш да залъжеш. Приказните видения не грабват неговото въображение, не изпълват неговите представи. В едно от своите първи публикувани стихотворения Радой Ралин пише:

Този град ми е мащеха
с мойто детство — отрано попарено.
(„След дъжда — 1941“)

Твърде неестествени са горчивите размисления на двадесет и седем годишния младеж в стихотворението „За първи път“ — 1950. Това го отвежда към коляното на поети като Атанас Далчев, комуто Р. Ралин явно не случайно е посветил цикъла „Въздействия“ от книгата си „Всичко ми говори“.

Признаците на преждевременната зрелост са ярки, отчетливи, те не са израз на поза, на творчески хитрости. Много рано са дошли тези признания:

Младеж не съм. Сърцето поизстина.
Над мене вяха много ветрове.
А бях младеж! Мечтах и обичах...

И това е изповед, проникната от интимна поривност, от размисъл за любовта и чувствата. Даже обичта не може да накара сърцето му да прелива от радостни томления, да го гори в силните пламъци на любовното изтощение. Даже когато любимата е с него, когато небето над тях е спокойно и изпълнено със звезди, той е смутен и объркан, сдържан, разяждан от съмнения:

Какво ли пак сега да ти говоря?
Какви мечти за утре да кроим?
Ще дойдат дни на болка и умора —
ще можем ли докрай да устоим?

Този проблем за вътрешната стабилност, за готовността пред изпитанията на живота, за стоицизма на личността е един от най-силните в поезията на Р. Ралин. Неговият критичен поглед към света сам подготвя защитната му броня, каляват го бързите съмнения и размисли. Той се чувства винаги напрегнат, не разточителствува излишно с пориви и възлечения, които биха отслабили неговите морални сили, биха хвърлили сянка върху съкровенията му.

Той може прекалено добре да се владее, да обуздава своите чувства, да спира стихията на емоциите. „Аз нямам навик да се влюбвам бързо“, пояснява в едно стихотворение. А в друго, като разказва за раздялата, повелява сам на себе си:

Пак същите сме. Но ако ме срещ,
със поглед чужд и аз ще те отблъсна.
Събуди ли се старият копнеж,
ще стъпча всичко... Свършено е. Късно!

Отрано опознал самотата, горчивия залък на отблъскващото пренебрежение, Радой Ралин я приема като стар приятел, колкото и дълбоко в себе си да очаква близост и доверие.

Смразяващото време, когато възмъжава сливенският юноша, постави жесток печат върху неговата младост, зачерта детството му с бърз железен замах. Поет на града, той носеше отрано в себе си огорчението и хлада, които съпътствуваха почти всички от неговото поколение. С една дебеляновска носталгия и болка в „След дъжда“ Ралин изповядва през 1941 година:

И не чакам от някой прозорец
да ми махне с ръката си близък,
само слушам как пеят капчуците,
само мисля, че никого нямам.

И него отрано го измъчват студените тръпки на пробождащия студ, на бедността и неволята. Изпепелени са краткотрайните мечти на още по-късото детство, рухнали са бляновете поради самия произход, поради отрано осъзнатата „плебейска“ участ в стария работнически град, раздиран от социалните противоречия на времето, верен на пролетарското си устройство.

Родилните болки на творчеството се преплитат с нерадите размисли за съществуването, допълват черните краски от осъзнатото положение:

Ти пак стоиш над своите празни листи. . .

И как не ти омръзна тая стая!

Излез и виж — небето вън се чисти

и топъл въздух с клоните играе.

(„Пред пролет“ — 1943)

Нарастващото отчуждение в жестокия капиталистически свят прерязва най-фините и нежни коренчета на свидни чувства, гаси въглените на близостта, води до безизходица. В „Крайт на 1941 година“ поетът се пита: „Туй ли е огнището домашно? И кого да търся? И къде?“

От закнижените прозорци на детството не струи светлина, младостта преминава в резигнация и неразрешими вътрешни противоречия, в постоянно търсене на нов смисъл, на нови истини във време, когато облаците на войната са надвиснали със страхотна сила над Европа хищница, а рицарите на новия порядък в света вече са с готови потенциални сили да извършат недопустими ужаси и своеволия над човека, над неговото бъдеще.

Ето откъде идват тия мрачни предчувствия, това ранно недоверие у поетите, към чието поколение принадлежи и Радой Ралин. Тези градски чеда, от детските дни вкусили бремето на мизерията и социалните противоречия, в своите бедни родни къщи или по студентските мансарди са разпъвани върху кръста на жестоките размисли за времето, за епохата, за света и неговата несправедлива уредба. Веселин Ханчев, Божидар Божилов, Иван Пейчев, Блага Димитрова, Радой Ралин идват от провинцията, където отрано насъбраната горчилка не е по-малко от тази на родените в София — Александър Геров, Богомил Райнов, Валери Петров, Александър Вутимски. . .

Дълбокомисленото спокойно общуване с книгите и сенките на великите поети е нарушено с

непоправими последици от динамиката на обществената криза, от военната угроза, от изстрелите и все по-често падащите върху паважа простреляни смели мъже и жени, чиято червена кръв става символ на бъдещето, на революционната победа. Затова много рано „безсънниците“ навещават тези поети, преди още да са вкусили сладостта на поетическото питие, преди да са успели да помислят за славата и се погрижат за нейните упойващи аромати.

Нищо чудно, че техният стих е така оголен, рационалистичен, изпълнен с резигнация от нарастващото чувство за вина и отговорност. С присъщата си ирония и вътрешна подтиснатост Валери Петров писа:

Двайсти век, век на новия ред,
какво значиш ти, всеки те знае:
нашото знаме (щандарт и трицвет),
над земите свободни играе!

Всеки знае що значи нов ред;
това значи пак глад и мизерия,
все така „Труд и радост“ отпред,
а на скрито отзад — жандармерия!

Наред с погиването на огромни материални и човешки ценности бързо се разрушават нравствените представи за човека и света, рухват морални постулати, градени с векове, отслабват уюванията в етиката и духовното извисяване. Преди да са се утвърдили, в младото съзнание рухват

митовете, настъпва объркване и стъписване пред порядките на „новия ред“, отчаяни са гърчовете на себепречистването и вярата в доброто.

Ето кое може да ни обясни мъчителното стигане до истините у редица от тези поети, сложно-отреагирането на обществените трусове, доста рано настъпилата зрелост в оценките. Недоизживяната младост, късият сезон на пролетта, помръкналите надежди и болезнени преживелици на творческия пубертет оставят горчивото раздвоение; незарастващите душевни рани и болки. Идеализмът на юношеството се е изпарил в едно жестоко, мъчително отрезвяване, дошло като преждевременно раждане и оставило неизлечими недъзи в своите късни плодове.

Известно е колко трайни са следите на детските възбуждения у човека, как последователно и настойчиво подсказват те за своето съществуване през останалите „сезони“ на живота, особено когато се усети „превалът“, когато дългите сенки на залеза все още са далеч, но вече съществуват като предусещане, като неотменим поврат.

В стихотворението си „Оценка“ Радой Ралин прави една своеобразна равносметка на ранните години от своя живот, тогава, когато е писал ранните си стихове, излязла е първата му книга — „Войнишка тетрадка“, когато въпреки узряването сърцето е било готово да приеме на доверие повече радост. Това е една закъсняла възхвала на романтиката, на младежкия порив и дързост, в които има нещо много чисто, наивно-привлекателно, неохладено от късното житейско позна-

ние и опит. Всъщност едва ли тук думата възхва-
ла е най-удачната, особено когато се отнася за
поет като Радой Ралин. Стихът е прекалено
вътрешно съсредоточен, почти медитативен, но
парлив с остротата на проблематиката, с насоче-
ността на основното чувство и настроение.

Поетът разговаря със себе си, в този вътре-
шен диалог изпъква сериозността на равносмет-
ката, въпросите са повече от отговорите, възне-
нието се налага в своята градивност:

Какво от туй, че вече даваш
на всеки факт цената точна.
С какво, кажи, ще оправдаваш
омразата и любовта задочна?

Ти би ли тръгнал пак с оная
решителност непълнолетна?
На рисковете страшната омая
с богатства от мечти несметни...

Защо е — грешките да схващаш
на младата свещена ярост,
която тихо днес изплащаш
в отбрана с идващата старост?

Зад горчивия размисъл не е трудно да доло-
вим самоиронията, вроденото чувство за защита
на истината, независимо дали пострадавш не мо-
же да се окаже даже самият автор. Чувствител-
ната мембрана на едно изостряно светоусещане
резонира винаги в поезията на Р. Ралин. Той не

познава компромиса, приятното самогъделичка-
не, лесното оневиняване за извършеното прегре-
шение или поддаването на съблазънта, независи-
мо в името на какво е станало това.

Още повече, че поетът много често се подлага
на своя вътрешен „страшен съд“, внимателно пре-
тегля стореното, не се опитва „да се измъкне“ с
лицеприятно самооправдание. Този съкровен, из-
страдан нравствено-етически порив е, който ли-
шава изповедите на Ралин от прекален патос, от
излишен наплив на чувства, от привлекателна
емоционална излиятелност. В името на големия
обществен идеал поетът е готов на тежката само-
присъда, изпива горчивата чаша на нравственото
терзание в името на очищението, на духовно-
нравственото изцеление.

Той като че ли изпитва истинско сладостра-
стие от това издевателство над себе си, от това
самоизтезание. Надниква безпомощно във всички
кътове на душата си, навлиза в нейните дебри
без страх от саморазголване, не го плаши нару-
шената естетическа хармония: „Уви, не винаги
страданието ражда красота!“ Той се чувства
достатъчно силен в това самобичуване, от което
кърви, няма покой и мира. Без да изпада в ня-
какъв кошмар, без да бъде преследван от маски-
те на изкусителните козни, Ралин брани голямо-
то, съкровеното, изстраданото. Само така то ще
бъде още по-голямо, по-силно и недостижимо ка-
то идеал и като нравствена мярка.

В малкото, но особено изразително стихотво-
рение „Лош спомен“ бунтът на съвестта е в на-

стъпление в присъщата на Ралин норма — без изстъпление, без инфернални нотки в гласа, без безпаметен гняв. Това е едно признание, в което болката постепеннохва за гърлото и спира дъха до онемяване. Всичко е разкрито лаконично, в стиховете е синтезиран огромен идейно-нравствен заряд, с една категоричност, която е присъща само на онези натури, които познават силата на основните мерки на нравствените стойности, а не приемат примесите, полудействията, полуморалните терзания.

Зад външната успокоеност намира дълбокото усещане за извършения „грех“ спрямо околните и спрямо себе си, спрямо истината, която е била потъпкана от слабост:

Тез, които цял живот ще мразя,
правиха ми обиск в душата.
Истината чиста да опазя,
аз потърсих помощ от лъжата.

Всичко туй е вече изживяно?
Не! Тъгата още не затихва.
Знам, лъжата късно или рано
ще потърси тежката си лихва.

Както сключеният договор между Фауст и Мефистофел се оказва губелен, така и тук потърсената помощ от лъжата сега си отвърща с жестока сила. Под стихотворението като един сериозен указател стои годината на неговото написване — 1957. Само една година след истори-

ческия Априлски пленум на ЦК на БКП, който разсея много съмнения, отхвърли сковаваци догми и схеми, със свежи пролетни ветрове прогони мрачните облаци на обществената стагнация и разкри чистите хоризонти на нови помисли и дела.

И такъв непримирим търсач на истини като Р. Ралин, естествено, е развълнуван от новия повей, от размразяването, което освобождаваше духовете и мислите, даваше криле на чувствата и възлненията, насочваше към нови търсения и устреми. Тогава именно Г. Джагаров възпя летежа на птиците:

Птици.

Птици.

Пеят

птици.

Бедни,

вдъхновени птици.

Павел Матев написа прочувственото стихотворение „Съд“, разкрило едни от най-ярките глъбини на неговата поезия, показало тържествуващата сила на партийната правда и вяра. Димитър Методиев пресъздаде на воля своя революционен оптимизъм. Загърмя новият глас на поета строител Иеньо Пенев, изявяваха се нови поетични дарования като Вл. Башев, Л. Левчев, П. Караангов, Слав Хр. Караславов, Д. П. Дамянов, А. Стоянов и др.

Пак по това време е написана Радой-ралиновата „Елегия“ — 1958. В нея подобно на П. Матев — поемата „Завръщане при началото“ — той се обръща към „щастливото ремсово време“, разтваря страниците на спомените, отива при онзи кипеж на сили и устрем, на революционно дръзновение и порив, който е в закваската на цялата му поезия, на неговата гражданска позиция и непримиримост. Това ремсово време му дава голямата мярка на нравствената чистота и на върховния морално-етичен закон на комуниста. Затова е така пряк поетът, когато разговаря с изстрадащата младост, когато пие целебни глътки от нейния незамърсен жив извор:

Ти, време изминало, време чудесно,
сега ни подействай целебно.
Ний твоето наследство пилеем тъй лесно,
живеем ний вече на дребно.

Бъди, скъпо минало, с нас ежечасно,
чрез тебе нещата да мерим,
тогава ще мислим и виждаме ясно
и някакъв път ще намерим.

В тези редове се крие силна морална енергия, те носят огромен идейно-емоционален подтекст, в тях мислите са изповядани с клетвена строгост. Миналото присъствува в настоящето със своите най-високи морални образци и чрез изповедта на поета добива символно значение. Героиката на борбата е вплетена в лириката на Р. Ралин

именно чрез етичната мярка, чрез нравственото извисяване, налага се със своя заветен характер. В „Елегия“ нещата са изнесени чрез присъщия на поета прост, стегнат израз, без търсене на художествена ефектност.

Подобно по съдържание и размисъл е и стихотворението „Огледало“. Както Вапцаров даваше някога своя отчет и спореше с историята, и Р. Ралин търси историческото измерение на делото, прави равносметка на изпълнения дълг, макар и без мащабността на поета революционер, без неговата извисеност. На Ралин тежи съзнанието за извършени грешки, за потъпкани свети чувства, той знае своите прегрешения, както и тези на другите. Наред с идейната чистота в неговата душевност присъствува усещането за нещо прекършено, за нещо неопазено докрай. Това е, което внася в повечето изповеди горчивия вкус на „лошия спомен“, затова много са въпросите, които го измъчват и които все още нямат желаниа отговор:

Къде е твоят жизнен тласък?
Къде са старите борци?
И ти си зидал върху пясък,
и ти си славил подлеци.

Сега е късно да наказваш
постъпки, хора и неща.
Поне успявай ти да спазваш
добрия тон на възрастта.

Трудно можем да си представим, че тези горчиви редове са написани от Радой Ралин, чийто образ понякога е бил свързан с образа на ироничен шегобиец, на фриволния смехотворец, който е готов всеки момент да пръска своите злъчни остроумия, с една галска лекота е раздавал справедливост и е внасял порядък в нарушената хармония на морала. На едно място той казва: „Моят весел нрав не би изгладил всичките ми огорчения“. С нарастващо драматично усещане прави той своите тъжни признания въпреки предупреждението на здравомислещ човек: „с драми няма никого да плаша!“

Макар че и този поет, като че ли чужд на увлеченията, на масовия ентузиазъм, познава стандартния оптимизъм, пресиленото веселие, изкуственото добро настроение. Как безизразни са тези, изпълнени с реторика, със силни думи стихове:

По света има слънце, цветя и вериги,
има вяра всесилна — да пазим света!
Има хубави хора и хубави книги.
Аз обичам и вярвам, когато чета.

(„За хората и книгите“)

Но желанието за човешка близост, мотивът за другарството не идват привнесени отвън, те извираат дълбоко от сърцето му. Расъл в несигурно военно време, като доброволец на фронта изминал кървавите пътища на сраженията, в него дълбоко се таи хуманистичният повик, жаж-

дата от ласка, сдържаната нежност. В неговото известно военно стихотворение „Семейният портрет“ изпъква идеята за съхранената човечност на фона на масови изстребления, варварска жестокост, фашистки изстъпления. В обобщаващия завършек на творбата авторът не без чувство за гордост изтъква нравственото величие на войниците, останали верни на отечеството, не изменили на моралната си същност. В уюта на чуждия дом, изоставен от домакините, по един своеобразен начин е проверена човечността, носталгията по далечното семейно огнище. Накрая намира в гърдите вълнението, „че водихме ние сражения, че трупове газехме с крак, че бихме врага с настървение, но хора останахме пак“.

В елегичния стих на поета нерядко се прокрадва желанието за интимна откровеност, за приятелско утешение. Още от най-ранните стихове Р. Ралин е чужд на индивидуалистичното себезатваряне, на самоизолацията и отчуждението. Той няма самочувствието на затворения в себе си индивид, страдащ сам извън обществото, никакъв псевдодуховен аристократизъм не го е затварял в хладните си стени. В стихотворението „Есенни часове“ (1942) с особена проникновеност се откроява желанието на автора да бъде сред хора, да намери отзивчивост и състрадание, да усети човешко присъствие. Дотежава му дори това любимо потъване в размисли и той, както някога Людмил Стоянов пише в „Не мога без хора“, очаква скорошната среща:

Безшумен, тъжен есенен пейзаж,
въз който всичко стихва и угасва.

Но аз обичам дълго да седя,
да съзерцавам в ъгъла безгласно.

Тогава самотата си забравям,
копнея да се видя с мили хора
и странно есента ме упоява
със светлата си хубава умора.

Радой Ралин е майстор на елегията, тя е особено изразителна в неговото творчество, съответствува на неговия натюрел. Неговите усещания са тънки, фини, чужда му е всяка бруталност, всяка грубост, която би наранила неговото чувствително сърце. Той не е бунтар, потов всеки миг да грабне оръжието. Природата му в известна степен е съзерцателна. Но силно е неговото чувство за нравствена и обществена справедливост, дълбоко в него остават раните да болят, да не му дават мира, да терзаят неговото съзнание.

Той поетизира простите неща, радва се на тихата делнична красота и това поддържа тонуса на неговия витализъм. С една бащинска доброта разговаря поетът със света, с неговите тъги и радости, с болките и копнежите. Мисълта никога не по отклонява от здравия смисъл в живота, никакви черни предчувствия не го лишават от ясната диалектика на жизненото начало и затова с такава сигурност поетът повелява:

Невъзможно е светът да се изчерпи,
невъзможно е да се унищожи —
миллионите лета го потвърждават.
Всеки плод мечтае да избухне в семена.
Всяка единица е едно начало.

Затова не бива още никой да умира,
докато от щастие е нямал спомен.

(„Жизнено начало“)

С логика на трезвомислещия човек той възхвалява плодоносното развитие на живота, жизнената пълнота. Никакви метафизически дилеми не поставят под съмнение неговата обич към човека, който носи бъдещето, който продължава естественото развитие. Трогателен е неговият „Порив“:

Ако почвах сега своята младост,
без да мисля
ще имам ли всякога хляб,
бих живял с едно самочувствие само:
всяка година да ставам баща!

С една първична обич и закрила той разказва за своите синове, за разбитото семейно гнездо и въпреки скритата драма на бащата продължава да търси светлото, красивото, трайното около себе си. Само така намира път да вникне в „секретите“ на света, в скрития смисъл на нещата. Неговата философия за живота не изпъква с апломба на учения естет, не е почерпана от дебели

томове, не е дошла в минути на божествено осенение. Р. Ралин не е от категорията на празните мечтатели. Неговото рационално съзнание не му позволява да блуждае из облаците, да се носи над житейските неволи, над прозата на бита. Напротив. Той обича да разказва за всичко, което е около него, което изпълва неговия свят и дава живот на спомените му, свързва го с проблемите на времето.

За него е важно да почувствува съпреживяването, да се наслади на споделеното внимание и уважение, да изпита реалните прояви на живота. Трудно му е да се раздели с привичните удобства и при промяна го измъчва носталгия. Театралните жестове са му непонятни, всичко, което го изважда от любимия му свят на съществуване, го отблъсква. „Не ме блазнят различни геройства и високи места!“ — пише той. Поети като него не са пътешественици, световни пътници, забравили роден край и близки хора. В това отношение той е особено изключение измежду своите съвременни колеги. Ако се вгледаме в неговата поезия, ще видим, че се броят на пръсти стиховете му, писани в чужбина или посеци етикета на екскурзионната страст.

Желанията му като че ли са много скромни: „Аз не искам нищо друго, само малка къща в планината и една усмихната съпруга, и една грамада бели листи“. В това като че ли има нещо филистерско, твърде прагматичен може да ни се стори поетът, който така твърдо защитава нрав-

ствената чистота, духовната чистоплътност. Но при всичките си житейски превратности Р. Ралин запази тоя вътрешен усет за обикновеното, простото, човешкото. Той устоя на леките съблазни, не измени на своето отношение към творчеството, към неговата свещена сила.

Той не изменя на поезията си, не я превръща в лесна игра, в словесна акробатика, запазва вроденото си преклонение към стиха като изповед, която идва от съкровената „светая светих“ на душата. С обществена твърдост разкрива той комунистическата си вяръност в името на голямото, значимото в живота. В „Неотчуждаемо богатство“ напират вътрешната сила на поета, неговият стоицизъм и вяра. И тук той е близък на основния тон на творчеството си, не търси високите регистри на чувствата, куклата патетика. С едно почтително достолепие разкрива същността на своите търсения, здравите корени на поетическото преживяване и възмнение:

Така, вървейки,
аз пиша свои стихове.
Лица и сгради, улици и вейки
изпълват мойте часове.
Домогвам се да съм владетел
на чувствата си —
тъй разнопосочни.
Не всякога е небосводът светъл,
но крачките ми
винаги са точни.

Сериозен към всяка повеля на деня, готов да понесе всяко изпитание, Радой Ралин е неотклоним от своите вътрешни морални закони. За него поезията не е просто занаят, тя го дарява с нови естетически преживявания, идва да разкрие неговия свят, да осмисли живота му. Целебният балсам на думите му връща неподправената свежест на живота, прави действителността достъпна за неговите пориви. „Изобщо толкова щастие има в поезията, че просто се чудиш защо някои се отказват от нея“ — споделя той.

Затова с такава отговорност гледа на своето дело и не позволява никаква сянка да падне върху сътвореното. За разлика от много сърчни стихотворци той не бърза да излее всяко настроение, всяка мисъл в стих, не търси необичайната изразност, екзотичната метафора. Той не е колекционер на стихосбирки, не е автор, който щедро се самораздава и е готов при всеки по-значим или незначим повод да ни дари със стихотворение, да покаже виртуозност. Радой Ралин не е от поетите, които могат да импровизират, да ни замаят с лекозвънен, филигранен стих. Отделната творба при него се износва дълго, трябва да отлежи, да намери трайното си съдържание. Затова, когато той казва: „Но внезапният стих като криза сърдечна ме прибра в мойта вече противна квартира“, ние разбираме, че този „внезапен стих“ е рожба на страдание, а не на внезапно опияние, което отминава като случайно забавление.

Озарението на поезията винаги му връща радостното усещане за живота, на неговото силно стремително течение, на целебната му сила. В „Зимно утро с лично щастие“ поетът разкрива възродителния унес на художническото вълнение:

Седни, пиши, каквото искаш,
в ръцете ти от листа ще разсъмва,
ще се напълни с ранобудни мисли,
тъй както улицата с минувачи.

Пред своя стих той е искрен и чист, с неподправена обреченост в името на голямата правда. Той пише не за празно удоволствие, а само по дълбока повеля на съвестта, когато наистина има какво да каже, да преболи и изстрада всяка своя мисъл. Във „Вникване“ идейно-естетическото кредо е предадено с присъщата външна спокойност и яснота на стиха, но позицията на автора е силна и категорична. Тя носи горчив опит и зрелост, за която е платено с безсъние и тежък размисъл, с изстрадана искреност:

А пък мен ме плаши лекотата.
Лесно ли стихът ми се удава,
значи туй сърце не преживява,
само по-чевръста е ръката,
значи не живея, не изгарям,
само нещо казано повтарям.

Ето къде е същността на неговата лирика, обогрена с носталгия и елегична простота, проникната от светло, земно чувство за красота, за

топлота и непресторена сърдечност. За големите неща поетът ни разкрива чрез малките си тайни, чрез осъзнатите истини в своето битие. Той не е от субективните автори, които в изповедите си често са неясни. Неговият стих е предметен, точен, оголен за читателя, без излишно украсителство и претенциозност. Натрупаният опит всъщност е дошъл чрез изживяното, чрез преодолените трудности и болката от неизживяното щастие, от непостигната мечта.

И сега, както в ранните си стихове, той е чужд на парадния шум, на натрапничевата осведоменост, затова липсва чувството за някакво избраничество или превъзходство. Последната му книга — „Хляб и портокали“ (1976) — потвърждава това. В прочувственото стихотворение „Краят на лятото“ с един подчертан автобиографизъм Радой Ралин пише:

Къде ще почвам? Вече закога?
Добре съм си със своите крушения.
И свети бавно моята тъга,
далече от стремеж към поучения.

Нима е сломена вече волята на този мохикан на правдата, на будната съвест? Откъде се прокрадват тези нотки на резигнация? Нима можем да си представим, че авторът на хапливите, точни епиграми, на зашеметяващата ирония и критичното остроумие, на този непримирим недоволенник срещу всяка несправедливост сега е готов да остави своите оръжия, да се откаже от смелостта, от воюващата позиция?

Наистина раздялата с младостта не беше предизвикала у него страшни сътресения, неизлечими страдания, но чувството за страст вече все по-често му нашепва за изминатото. Той се радва на своята мъдрост, но тя не му носи радост, не буди жизнените инстинкти, не му поставя нови дилеми и неразрешени въпроси. Оказва се, че и за неговия трезв ум не е било безразлично отминаването на пролетта, прегарянето на страстите и желанията, раздялата с артистичните буйства. И този път, без всякаква илюзия както преди, поетът споделя своята болка:

Остарявам ясно, осъзнато.

Остарявам властно, облекчително.

Лошо ли е да си весел, предизвикващ залез?

Сетивата стават ненаситни

и превръщат всяка багра в мисъл,

всеки жест и всяка реч в идея.

Всичко ми е толкова познато,

всичко с мен споделя своите тайни.

Мога да осмислям вече всичко!

В това човешко признание има и горест, и облекчително спокойствие. В него се долавя това скрито у всеки човешки индивид проклятие на познанието, когато то дойде за сметка на младостта, на превалилия вече живот. Без суета, без отчаяни вопли, Радой Ралин рисува периода на зрелостта, на мъдрото вглеждане в света, когато все по-малко са изненадите на битието. Но в неговата „молитва“ пак присъствува силният му

дух, непреклонната воля за запазена чест и достойнство. Той възхвалява свободата и хляба, безкомпромисно преценил високата цена, която е нужна за тях:

Не яжте огризки,
не яжте вчерашен хляб,
не яжте подарен хляб.
Сами си замесвайте
и изпичайте
хляба,
за да го имате,
за да не го просите.

Промените в живота не са обезценили неговите нравствени императиви, не са объркали стойностите на високите идеали и помисли, оставили са изострено чувството за отговорност и гражданска съвест.

Като силен и прост символ в неговата поезия много често присъствува образът на хляба. Понякога с нескрито огорчение той ще признае:

О, не по собствена задача,
а просто за парчето хляб
в изкуството на преводача
навлизам мълком като сляп.

(„Препитание“)

Другаде със земен порив ще изрази като свой жизнен императив: „...И радвай се на всеки мирис хлебен“ („Отстояние“). Образът на хляба

присъствува и в тихата интимна радост от усетената близост с любимата! „И сладък е с тебе хлябът черен, защото го разчупваш ти сама.“ Последната си книга Радой Ралин нарече „Хляб и портокали“. В различните нюанси на лексемата хляб той влага определен смисъл, изразява една от основните идеи на своята поезия — за плодното начало, за търсенето на дълбокия смисъл в съществуването. Нравствената инвентивност в това основно съдържание на образа се допълва от едно дълбоко човешко, съкровено преклонение, което е дошло като някъкъв стародавен завет. Хлябът — това е сигурност и щедър плод, грижливата всеотдайност на стопанина, земната благодат, простата радост, настъпила след непосилен труд.

Този свой образ обаче Р. Ралин не само насища в отделния контекст със силно въздействащо съдържание, но той много често асоциира с темите за човека, за приятелството, за запазеното доверие. Не случайно в едно от силните стихотворения — „Всеки търси другари“ — обобщението добива особена пълнота и завършеност именно чрез използването на обикнатата лексема от автора:

Приятели търся! Но не от ония,
подобни на пътници в бързия влак,
с които споделям, обядвам и пия,
и ставам интимен,
и после забравям ги пак.

Приятелн търся! Когато ме черин,
когато срещу ми креци клеветата,
тогава да дойдат другарите верни,
за мен да рискуват и ранг, и заплата.
Такива другари! Поне един само!
За него на всичко да бъда готов.
Да казвам „другарю!“ по-нежно от „мамо“.
Тогава ще имам
убежище, хляб и любов.

Говорейки за обикновените неща, Радой Ралин запазва предметността на своя стих. С присъщата му непосредственост той насочва своя поглед към делничните прояви на живота, към „тихите драми“. В книгата си с избрани творби „Всичко ми говори“ стиховете за някои от тези събития той е обединил под заглавие „Епизоди“. В тях всичко на пръв поглед е спокойно. Радой Ралин разказва за военноинвалида, който единствен не подписа призива за мир, за ранопочиналия приятел, за дъщерята, която разкрива съдбата на своята грозна майка, за неуспелия актьор или за сляпото момиче. Така, както някога Хр. Смирневски написа за братчетата на Гаврош, за малката цветарка, а по-късно Вапцаров за слепеца край кварталното кино, така и Ралин разказва с една притаена тъга и нежност за тези хора. Стиховете като „Драма“, „Погребение“, „Епизод“, „Художникът“, „Човекът, който не подписа“ изпъкват с острия хуманистичен порив, със защитата на човешката личност в нашия динамичен век, когато

нашествието на бетона е неудържимо, когато природата е застрашена.

Всъщност тази възхвала на човека, на неговия свят прави цялата поезия на Радой Ралин близка и сърдечна, необходима. С един само въпрос: „Защо обикваме човека, когато си отиде?“ („Погребение“) усещаме вътрешната нравствена енергия на неговия стих. В него е съхранена „дързостта на покълващия взрив“. Интелектуалният пълнеж е дошъл по силата на една вярна интуиция, на земна философия, проникната от човешко съпричастие и емоционална пречистеност. Но авторът никога не раздава утешения, не се опитва да бъде възпитател на безвредни илюзии. В стихотворението „На Кин“ поетът споделя със своя син:

Аз няма да ти решавам задачите,
защото
човек не може сам
нищо да свърши,
но всичко трябва
сам да реши.

Решителността е именно неговото скрито оръжие. Той много добре знае, че „животът е движение със свои безпощадни цели“, затова трудно се поддава на леката инерция, на безветрието, на приятното съществуване. Безпроблемност не можем да открием даже в най-слабите му стихове, в тези, в които или сръчността е взела превес,

или авторът е премного декларативен, изкуствено търсещ въздействието на рефлексията, както е в следните стихове:

Аз съм стоп-кадър от някаква шумна масовка.
Аз съм дребна фигура, обшита
върху канавата на шума.

(„Носталгия“)

Подобни редове можем да намерим и в произведения като „Уталожване“, „Гражданско-псетска“, „Малко поетика“, „Планината“ и др. Те само са маркировка на известни настроения, на търсене на оригиналност, без да представляват откритие за автора.

Но в тишината на неговите размисли винаги пулсира отзивчивото му сърце, долавя се готовността на поета да намери отговор на измъчващите го въпроси. Примирителното признание „Добре съм си със своите крушения“ трудно би могло да бъде обобщаващ стих за Радой Ралин. Неговият сепващ глас винаги ще ни връща към големите проблеми на живота и времето.

ЛИЛЯНА СТЕФАНОВА

Всяка нейна книга ни сближава с тоя сърдечен избух на желанието да изрази споделената близост, възторга от нова среща, топлината на едно неочаквано приятелство. Където и да бъде, каквито и възмущения да я обземат, Лиляна Стефанова умее да изобрази преживяното, да разкрие неговата дълбочина, защото това е присъщо на самата нейна творческа същност, на нейния натюрел. В очите си тя носи винаги менливия празник на багри и форми, на тръпно желаната примамлива далечина, сърцето ѝ неукротимо улавя радарните сигнали на непознати спътници. Поетесата всякога успешно се сближава с непознатото място, което е посетила, всеотдайно сполучва да открие сродство с хората от далечни страни, да направи свои чуждите трепети, да се отдаде изцяло на внезапни пътешествия, разкриващи чудеса и хоризонти.

Безброй запознанства и впечатления ни завладяват с очарованието си и човешката неповторимост в нейното творчество. Независимо от то-

ва, дали се намира в любимата Москва, или под върховете на Кавказ, сред пустините на Узбекистан и Алжир, сред чудесата на Америка и Япония, при екзотиката на мексиканския пейзаж или под зазвездящото се небе на родината, улавяща шепота на черноморските вълни, тя има неизчерпаем запас от желание да вникне във всичко, което изниква в нейния път, запазва своя интерес докрай. Нея не я уморява преситата, сетивата ѝ не притъпяват своята чувствителна възприемчивост.

Лиляна Стефанова навсякъде открива събеседници, интересни хора и картини. На широкия свят тя гледа като дете — с широко отворени очи, без досада и претръпнали желания. Всеки нов образ оставя за дълго в нейното съзнание трайни следи, не преминава край нея като случайност, която бързо може да се забрави. Ето че тя намира общи думи с приятелките си от Московския литературен институт „Максим Горки“, с Машидат, Клава, Юлия, близки са ѝ кранистката Станка и певиците от ансамбъла на Филип Кутев, както и онази „храбра гимназистка от Хавана с лъскав автомат и бяла блузка“. Старата продавачка на билки от мексиканския пазар я увлича като желан и обичан събеседник, момчетата от малкото крайморско градче я връщат към юношеството и неговите лудории, по измъчените лица на трудещите се от околните на Лондон тя разчита мисли и болки, които я вълнуват като нейни. Така много-

багрени, изразителни, силни са вълненията, които носи и разкрива Лиляна Стефанова.

Тая поривност, неуморимата устремност и съпричастие са характерни и за поезията ѝ, за пътеписите и есетата, които тя написа. Във всяко нейно стихотворение е „скрит резеца на една тревога“. Тя е винаги решителна, неспокойна и това предопределя със съдбовна сила нейната участ:

Да получиш даром зрънце слава,
да го скъташ в треперлива длан...
Не, от снизходителност такава
нямам нужда.
Искам своя дан
да внесе за всяка кратка радост
и сама за всичко да платя,
да изпитам аз на своето рамо
тежка болка, страх
и празнота.

(„Път“)

В своята изповед „Огнена орбита“ тя пише:

В непостижни
космически океани,
по загадъчни орбити —
шеметен бяг.

Неустроени.
С вечна тревога венчани —
няма пристан за нас на безпоривен бяг.

Ветрове. Дъждове.
Кръстопътища в блясъци.
Знойни срещи.
Разлъки.
Не пълзене — крила.
А в кръвта ни —
тайнствени звездни тласъци
и неземни сияния върху наште чела.

И в интимността тя не признава уютта, смълчаната сянка, дори за нежността на чувствата си търси космични пристани, а не „безпоривен бряг“. За да бъде изживяно всичко пълноценно, то трябва да бъде непременно проникнато от най-силната и упойваща жизнена настойка. Безветрието круши нейния свят, кара го да лине.

Във всеки порив, във всяко желание и дързост на поетесата е примесена и тревога. При внимателно вглеждане в творчеството на Лиляна Стефанова не можем да не открием това естетизиране на тревогата, предопределящо цялото ѝ виждане, нейното светоотношение, обществената ѝ позиция. Всяко примирение за нея значи откъсване от всевечния полъх на живота, отделяне от хората и затова в душата ѝ е така голям страхът „застой да не проникне в мойта стая“.

Тревогата придава чувствено-духовна прелест на преживяното: „Аз в борба съм израсла и негли пак в борба ще вървя все напред като кораб, готов да потегли и през буря в открито море“ („Разговор с морето“). Всеки стих за нея е

„сложно сплетени звуци с тревожно значение“, а най-добрата награда — „близостта с един тревожен ум“. Тревогата е нейното най-силно оръжие, то я спасява от всяка беда, от лъжлива победа и успокояващо ласкателство.

В поезията на Лиляна Стефанова голямата тревога не е само състояние с неговите индивидуални психофизически отлики, а в тъканта на отделното произведение изпълнява конкретна художествено-организираща функция. Колко богати са нюансите на това състояние, колко широк е изборът от метафорични изрази, умели сравнения за изразяване на неспокойствието, емоционалната динамика на отделния стих. И стилно-езиковите средства са подчинени на бурливия тек на чувствата, на тоя изблик от копнежи и желання: „задъхан глас“, „свята неизбежност“, „гръмовни тътни“, „лих салют“, „гибелни очи“, „знойна степ“, „горделив властелин“, „буреносни вълнения“, „безсънно напрежение“, „опасен прицел“, „безвъзвратен залез“, „огнени зеници“, „яроsten пристъп“, „радостна обсада“, „слънчев взрив“, „стенат люто ранени окопи“, „безмълвна лавина“, „ярошни крайности“, „остри погледи“, „смутени недра“, „белоснежна рязкост“, „тревожност сладка“, „несигурно примирие“, „нехаен прилив“ и др. Те подсилват вътрешното напрежение на стиха, заострят вниманието и действителната му насоченост, правят израза експресивен.

Големият съветски поет Михаил Светлов говори, че „Ритъмът на стихотворението иде не от

размера, а от темперамента на стиха“. Именно в случая темпераментът на стиха е сполучен от Лиляна Стефанова чрез умелия подбор на изразните средства. Тя намира силата на подтекста, внушението на отделната творба чрез нарастващото напрежение, чрез изостреността и тоналната гъвкавост на стиха. При нея се налага не пластиката на изображението, прецизираната поетическа находчивост, а тази всепоглъщата устременост, задъхаността на изживяването, пламенният патос, наситил тематиката.

Особено характерни в редица творби са късите елиптични изречения, един обикнат похват, чрез който се постига рязкост, отсеченост; сензитивно въздействие. Например в едно от найсполучливите си стихотворения — „Сънувайте звезди“ — поетесата разказва:

Студентките говореха в съня си —
с тях всяка нощ отивах на война.
Стенания. Молби. Пароли къси.
Предсмъртен стон. Неясни имена.
Сражения. Предателства, Атаки.
Разгроми. Дим пожарен над степта . . .

Още с началния куплет навлизаме в тревожната атмосфера на цялото стихотворение. Безсъницата на авторката сякаш се предава и на нас, тревожните тръпки на преживяното се забиват остро в цялата ни същност, макар че външно в картината няма действие. Волността на младежкия свят тук е дълбоко наранена, напират драма-

тичността на изживяванията. Цялото стихотворение ни грабва с необикновената си реалност — разкрита между съня и размисъла. И изведнъж неочакваният въпрос, изразен с предпоследния куплет, идва да внуши голямата идея, да разкрие незаспиващата толкова години боляка, с която идва тревогата на новия ден:

Защо и днес, през тия тихи нощи,
когато във ухаен дъжд шепти,
сърце, не можеш да забравиш още
ония стонове, които слуша ти?

Но за да достигне до финала, авторката ни е подготвила чрез експресията на емфатичните изречения от началото.

Другаде пък тя ги използва, за да нарисува портрета на героинята, както е например в „Осъдената на смърт“: „Безсъница. Умора. Нежност. Суровост в кратките черти“. Липсата на глаголите не отнема от въздействието, пределио лаконичното изображение е наситено с много патос и убедителност. В „Ти винаги си в яростна обсада“ поетесата е постигнала още по-голяма категоричност, предадена чрез градация: „Но буден е духът. Като начало. Неуязвим. И весел. И всевечен.“

Тревожното възмущение при Лиляна Стефанова е определящо в нейното обществено битие. То е израз на времето, в което живее тя, което я държи в своите парливи обятия:

В часа на строга размисъл не мога
да не усещам, време, твоя бяг —
да не изтръпвам в уплах и тревога
при всеки писък на потеглил влак.

(„Тревога“)

Само така тя може да откликне на събитията с вярно чувство за отговорност, с гражданска чувствителност и отзивчивост. Да бъде с лице към големите въпроси на деня, да диша въздуха на съвременето си с пълни гърди. Нейната непреклонност, духовната непримиримост не са онези, познати от началото на века от творчеството на Елисавета Багряна разкрепостяващи женското сърце съпротивления. Някога нашата голяма поетеса жадуваше волност в задухата на едно смразяващо време, в което жената бе истинска пленница, затворена в тесния кръг на семейното битие, отчуждена на обществените движения и социалните трусове на живота.

В поезията на Лиляна Стефанова е отразена душевността на съвременната жена, която се явява активен обществен деятел, ангажирана е с високите повели на века. Тук липсва бунтарската стихия, а намира самочувствието на жената строител, създател на нови блага. Лиляна Стефанова правеше първите си творчески опити в годините, когато революцията бе победила, а ремсовата младост търсеше условията за изява и ги намираше в промените на страната, в ентузиазма на освободените маси и техния градивен кипнеж. Затова в изноведените поетесата отеква не са-

мо съзнанието за моралната освободеност от стари представи и схващания, но и изграждащото се и утвърждаващо самочувствие на героинята, почувствала своите истински способности и сила. Такава е Станка, която участвува в строителството на Димитровград, или Клава — останала близка не само като приятелка, но и като съветска жена организатор, символ на духовната мощ на съветската страна. Такава е и истинската съвременна героиня Валентина Терешкова („Първата“), която завладява космоса чрез своята нежност и моминска чистота.

Рисувайки образите на студентките от следвоенна Москва, поетесата не само разказваше преживяното в годините на учение, но и разкриваше откъде идва висотата на възлението, осъзнатото признание. В съветската страна тя най-напред намери ярките образи на своето творчество и те остават и до днес все така живи, ярки, неповторими с човешката си същност. Лиляна Стефанова е далеч от отвлечената героичност за женския характер, нито пък го търси само в минали борби, в анализите на съпротивата. Възпявайки образите на отделни жени героини, тя търси преценката в днешния ден, техните съвременни мащаби.

Както повечето от своите връстнички поетеси, и Лиляна Стефанова не извайва женския профил с материнската му привлекателност и неповторимост, с известните стародавни черти на този лик. Не величае покорството и примиреността, благородството и домашната грижовност. В ранните си

стихове от „На открито“ Блага Димитрова споделяше бригадирските възторзи, жаждата за знание и самоувереност. Станка Пенчева наред с интимните нотки на своя глас разкриваше и трудовите делници на съвременната жена. При Лиляна Стефанова е особено осезаем общественият пулс на вълнението, тя е ангажирана с големите проблеми на века. Нейните съветски приятелки са били на фронта в сраженията наравно с мъжете. Силният женски характер излиза на преден план в още неукрепналите стихове от книгата „В Москва“.

Но това остана характерно и за цялостното развитие на поетесата. В нейния темпераментен стих се усеща вътрешната овладяност и воля, духовна мощ и стоицизъм. Бих казал, че Лиляна Стефанова е най-мъжествената по изява и виждане наша съвременна писателка. В нея има нещо от волната и неудържима Аврора Дюдеван, известна в литературата като Жорж Санд. Зато-ва творчеството ѝ е така дръзко, властно, увличащо, без сантименталност и прокрадващо се чувство за поражение. Тя винаги иска да надникне в неоткритото, да крачи с твърди стъпки напред, да гони високите цели. И сама определя:

А е важна
тая луда крачка,
тоя риск божествен,
опит смел.
Да започнеш сложната задача,
да открянеш,

да надникнеш в здрача
на една неовладяна цел.
Да започнеш,
да изтръгнеш искри,
да изгаряш тайно от вина,
че си закъснял. И тоя искрен
порив, тоя сложен изпит
да заплащаш с истинска цена!
(„Само да започнеш“)

Призивността, понякога дори суровият тон съответствуват на нейната природа: „Начало, искам винаги да бъдеш в мен“ („Начало“), „Не скланяй глава. Всяка стъпка отмервай открито“ („На България“), „В гърма на буреносните вълнения аз искам да се влее моят глас“ („Желание“). Неволно се налагат в стиховете и повелителните глаголни форми. Колко често се срещат изрази като: Аз искам, аз трябва, аз предпочитам. . .

Много трудно е да намерим в нейните вече повече от двадесет и пет книги отсенка на самодоволство, самонасищане, да открием идващото неизбежно притихване на емоции и страсти. Само заглавията на двете и последни стихосбирки са така красноречиви: „Огнена орбита“ и „Непозволена скорост“. В едно от стихотворенията си тя се провикваше волно и неудържимо: „Докрай да бъда млада, да се гневя, да любя, да страдам, да лудея. . .“ Нещо повече, тя желае: „Да съм тревожно хубава“. Познатата женска суетност тук е изместена от съвременна самоувереност. Ин-

дивидуално-своеобразното и типичното са ярко подчертани в импулсивността на състоянията, в буйната пролетна преливност на възвращенията.

И в най-дълбоко съкровениците си преживелиците е все така невъздържана, опивана от тревожността, от изгаряща я трескавост. Любовта идва със зашеметяваща страст, упойна и топла като лятната дюна, наляна със слънце. Очакването е жарко, трепетно и нежно, наситено със задъханост: „...Ще дойде този миг. Пред прага чувам стъпки...“ („Чувам стъпки“). Но мъжката самоувереност не я прави отстъпчива: „Аз не вярвам на красиви думи и ме стряскат гръмките слова“. Тя, която винаги е жадна, дръзка, предизвикателна, отделя външните изяви на обичта от дълбоките, трайни чувства. Оценява истинската сила на гръмогласието и наперената изповедност. Всяка отстъпчивост и плахост я отблъскват: „Слабите мъже ме отвръщават“ — признава тя.

Цяла поредица от прекрасни лирически стихотворения разкриват този сладостно напрегнат свят на любовните изживявания: „Лято“, „Вина“, „Когато идваш“, „Внезапни мисли“, „Бели стъпки“, „Предутринно спокойно дишане“, „Огнена орбита“, „Прости ми...“, „Аз чакам призив...“ и др. В тях душата разкрива своите радости и мъки, скръбна изнемога и бодро просветление. Богатството на обичта идва с многообразието на трепетите, с остротата на събудените въпроси, с премалата от радостта на взаимното разбиране. И с тази постоянна за нея мъчителност от възникващите размишления, от самоизмъчваща анали-

вираща самопреценка. До последни сили Лиляна Стефанова иска да брани любовта от привидна слабост, от женско покорство и лъжливо щастие:

Срещу виелицы ще крача аз,
по ледни склонове ще губя сили,
но няма никому
с притворен глас
без обич да прошепна:
„Мили“

(„Последни думи“)

Мотивът за раздялата идва с усещането за изневярата, за неискреността. Като че ли с един неочакван въпрос-терзание от „Когата идваш“ тя е предугадила развързката: „Защо понякога се плашим от щастieto, както можем да се уплашим от голямата и неочаквана беда?“ В изповеди като „Аз исках да съм хубава“, „Няма пострашно от това...“ и др. намира стенанието от усещаното разочарование, от обидата — „Човекът, когото обичаш, друго име извиква насън“. Веднаж доловила самоизмамата си, почувствувала стелещия се вече хлад, тя отхвърля лъжливата любов от себе си, завинаги иска да изтръгне от сърцето си отчуждениия образ. Сега отново, както когато пламва големият огън на чувствата, тя е категорична. Тук няма разкаяние, нито тайна надежда, че всичко може да започне отначало. Гъстият сок на чувството го няма, обичта е изляла и няма нито сили, нито някаква измама, които могат да възвърнат разрушената обич.

В трите куплета на прекрасното стихотворение „Не идвай“ е изпят реkvнем на любовта, но без сълзи и вопли, без тихо, продължително стениание. Повелителният тон отеква още от самото начало, без капка разкаяние — даже спомените са излишни, толкова е дълбока обидата, така гневно се гърчи нараненото сърце. Набраната сила от началото продължава с градивна сила във втората част на творбата. Това всъщност е едно увещание на самата себе си, тук обръщението липсва, но адресантът не е доскорошният любим, а страдащата жена разговаря със себе си, преборва се с лъжливиото извинение, с прокрадващата се мисъл за прошка:

Дори когато те зова на помощ —
не идвай! Не прекрачвай моя праг.
От теб да няма багра, звук и полъх.
Да няма светлина!
Да няма мрак!

Лиляна Стефанова се домогва до силно психологическо внушение. Стихът е особено плътен, жив, изразителен, наситен с емоционална гъстота, с размисъл и болка. Нейната непреклонност и сега изниква с присъщия замах на вълнението. Потресът от раздялата е така силен, че няма място за увещание и отстъпки, за някакво двуборство между прежната обич и нарастващата хладина. И все пак поетесата правдиво рисува раздялата с всички нейни емоционални нюанси, с дълбоката жизненост на изживяването.

Във финала отново избухва силата на болката и в гласа отекват като че ли нотки на заклинание, така всичко безвъзвратно е загубено:

Не ме мъчи. Не идвай в мойта памет.

Не обещавай дъжд на знойна степ.

Когато всички пътища ме мамят —

да няма път към теб!

Да няма път към теб!

В стихотворението умело са използвани повторенията, особено на отрицателната форма. Куплетите се състоят от петстишия, така се постига по-силно драматичното обобщение, ритмичността постига желания ефект. Налага се и използването на контраста — „дъжд“ и „знойна степ“, „светлина“ и „мрак“.

Темата за любовта е от големите и силни теми в поезията на Лиляна Стефанова, изпъкваща с оригиналната разработка, с широтата на художествените постижения. Една от най-хубавите ѝ книги не случайно бе назована с особено изразителното заглавие „Обич и мъка“. Любовното чувство изпъква в цялото ѝ творчество и присъства както в неумелите ранни стихове, така и в мъдрите изповеди от „Огнена орбита“ и „Непозволена скорост“. Чувствата са все така жарки, чудото на обичта и човешката взаимност е съхранено със своята нескончаемост и неизмеримост. Сега чувството на интимност и топлина носи и яркия отпечатък на съвременното светоусещане, на модерната сензитивност. Любимият образ из-

пъква на фона на пейзажа на двайсети век, сякаш загубил своята материалност и все пак жив, непосредствен, омайващ, изваян от искрената обич:

Не са ми нужни
нито асфалтени скорости,
нито летища.
Да бързаме? Къде?
Той е навсякъде в моя напрегнат ден.
Дъх на треви, който не ме насища,
въздух, от мило присъствие озарен.
Няма чакални
и гари,
и трескави разписания.
Той е навсякъде!
Болка, Желание, Страст.
Жител на моите радости
и страдания.
Изгрев прострелян,
здрачно притихнал час.

Преодоляла разочарованието, тя пие от чистите води на творческото вдъхновение. Винаги гражданската отзивчивост възвръща силите ѝ, тя знае, че „Векът тревожен бди“, и както винаги, е готова да бъде „съучастник буден“. Ляляна Стефанова би могла да каже за себе си това, което французинът Ромен Ролан е изразил великолепно в една своя мисъл: „Дух, който не е терзан от тревога, ме дразни и ми досажда“. А то е пряко свързано с мотива за отговорността в ней-

ната поезия, за висшия дълг на твореца, призван да служи на своята епоха.

На личното си творчество тя гледа като на върховна повеля:

Не. Моят стих не трябва да унива
по равен път към глухота и мрак.
Да ми е трудно.
Но да съм щастлива.
Да се препъвам.
Но да съм накрак.

(„Желание“)

Изкуството ѝ дава морална устойчивост и духовен стоицизъм, прави общуването ѝ с големия свят дейно и непосредствено. В стихотворения като: „Сега“, „Как се стремим“, „Все желаниа — горещи, главоломни...“, „Само да започнеш“ и др. откриваме и вътрешна решителност, и верен усет за съвременните проблеми на твореца.

Някога в едно от сполучливите си стихотворения „Не си отивай, ден“, дало и заглавието на една от книгите ѝ, тя писа: „За отдих нямам право — под строгата черта на залеза червен очаквам равносметка безпощадна“. Тя възпяваше своята далечна цел и дългия път към нея, и знамето, което ѝ даваше сила.

За Лиляна Стефанова революционният идеал остана свято вдъхновение още от онези ранни септемврийски площади и мечтите на момичето с „тежка, сплетена набързо плитка“. Не са малко стиховете, в които тя възпя революцията, ро-

дината, героизма. И в далечната родопска застава, и когато, прекосявайки континенти, се откъсваше от родината, България беше в сърцето ѝ. Пое-тесата написа интересни книги за преживяванията на българина далеч от родния край. В редица цикли, включени в книги като „Обич и мъка“, „Глас от бъдещето“, „Непозволена скорост“, както и в нашумелите ѝ пътеписи „Една есен в Америка“, „Вулканите на Мексико димят“, „Япония без кимоно и ветрило“, откриваме вярно познаване на българската психика и нейните национални черти. Може би затова така ярко изпъква преклонението пред набраздената от кърви и куршуми наша древна земя.

Патриотичните чувства, националната героика са пресъздадени деликатно, без излишен патос и декларации. В пътеписите българското блика при докосването до чуждия свят, при разкриване на тъжната участ на онези, които са останали далеч от родната земя или са я напуснали като безродници. Или пък от онази гордост, дошла с успехите на българските спортисти на световната олимпиада в Мексико. Или пък в съзирането на духовното превъзходство на нашия народ пред други напреднали народи, в силата на новия социалистически ден на родината.

В редица стихотворения, като „На България“, „Звънци от Странджа“, „България“, „Жътва“, „Търново“, „София“, „Тракийска вечер“, родният пейзаж е пресъздаден чрез богатството на размислите и преживяванията, чрез търсене на интересни аналогии и намиране на убедителна ху-

дожествена асоциативност. Със завършена сила изпъква творбата „На България“. Само в един мотив Лиляна Стефенова е изразила вековната подтиснатост на отечеството и духовната извисеност на българина — непреклонността му пред чуждия завоевател, неизменната му вярност към националното. В три реда сякаш е побрана героиката на една нравствено-борческа упоритост, на духовната твърдина:

Бели църкви — дълбоко в земята,
бели кости — дълбоко в земята,
бяло вино — дълбоко в земята.

Колко скъпо е платена свободата, с какви неизмерими жертви е защитено националното достойнство — сто кос ражда гордостта на поетесата и винаги, когато тя говори за представянето на България пред света, нейният глас придобива особена яркост и звучна сила. Преобразява се цялото ѝ същество, тя търси най-свежото, най-проникновеното изображение. Понякога с полемичен тон отстоява национални светини и брани националното ни самочувствие. Показателни в това отношение са редица нейни статии и есета, събрани в книги като „Време и дълг“ и „Пища — значи обичам“.

Искам да подчертая, че Лиляна Стефанова е между малкото наши съвременни поети, които защитават истински художествените достойнства на гражданските песни, които имат своите дълбоки традиции в революционната ни поезия в миналото, но и с публицистичен нерв и остър

промисъл пише своите статии, воюва за ярко, дръзновено, съвременно мислене и поведение. Поетът в нея е и есеист, лиричeskото възмнение прераства в полемично отношение, когато е необходимо. Не случайно прозата на поетесата има такъв широк успех сред читателите, радва се на такъв радушен прием.

Публицистичното начало в редица нейни произведения е свързано с аналитико-полемичното отношение към съвременния човек и неговата душевност, към епохата, когато се утвърждава революционното преобразование на света. От първата ѝ книга — „В Москва“ (1952) — до последната ѝ стихосбирка — „Непозволена скорост“ (1976) — откриваме нарастващото майсторство на поетесата в областта на гражданската лирика. Все по-задълбочено и с острота навлиза тя в обществените отношения, анализира духовния мир на съвременника, новите проблеми, стоящи пред него. С болка тя посреща безотговорността, лесното оправдание, затова светлият пример на борците, на големите творци революционери за нея е още по-суров и важен аргумент за етическа преценка:

Друг не носеше тяхното бreme.

Под неистови ветрове

те обичаха, те раздаваха

ум и воля, сърце и страст.

Те за нищо не се оправдаваха.

И не бяха по-стари от нас.

(„ Те не бяха по-стари от нас“)

Художествените инвенции в новите стихове на Лиляна Стефанова откриваме в порасналата морално-критическа чувствителност към духа на времето. Стихотворенията „Те не бяха по-стари от нас“, „Огън“, „Обещания“, „Как често съдим“, „Можеш ли“, „Сега“, „Как се стремим“ и др. са особено показателни. Авторката се вълнува за прибързаните оправдания, за лекотата, с която се отнасят редица хора към своите задължения, за случайните обещания, които после не се изпълняват. Вълнува я духовната сила, която надделява всяка съпротива и закостеняла преграда. Измъчва я мисълта, че животът е кратък, за да може отделната личност да изяви изцяло своите способности, размишлява над съдбата на поета и неговата неуязвимост пред времето, когато служи на народ и родина въпреки обидите и черните клевети.

Но нейната увереност в идния ден идва с преобразяващата сила на днешния социалистически строй. Тя се чувства участник в революционната борба и е посветила и стихове на Октомври и на световния пролетарски вожд Владимир Илич Ленин. И затова ѝ е така скъп животът, така обича тя съвременето с цялото му неспокойствие и трескава динамичност. Затова и „не може моят стих да бъде хладен — той диша волност, диша светла вяра“ — казва поетесата.

Понякога, увлечена от бързотека на събитията, стремежът да предаде видяното изцяло с всички факти пречи на Лиляна Стефанова да синте-

зира емоционално-цялостно своите идеи и художествени обобщения, както е в цикъла „Мексико в очите ми“ от книгата „Глас от бъдещето“, или стихотворения като „Нощта на поета“, „Урок по архитектура“, „Жените на въстаниците“, „Копривщица с парижки барикади“, „Мексико“, „Ленин и Горки“, „България на страниците на „Дейли Нюз“, „Пазачът на бостана“ и др. В тях не откриваме нищо от художествените търсения, характерни за Лиляна Стефанова. Колко безлични, равни редове има в „Урок по архитектура“:

Овъглен фриз. Колона в рани.
Момчета с тъп пергел в ръка,
в проектите, от вас чертани,
Русия вдигаше снага.

Не отсъствуват и редица тезисни стихотворения, сковани и твърде медитативни, лишени от лирическо разнообразие и дълбочина. Характерни в това отношение са някои „размисли“ на авторката върху думи — например „Сега“, „Неподкупност“, „Има и няма“, „Две думи“, „Въпросителен знак“. Проблематиката в тези творби е доста насилена, ненамерила органичното художествено реализиране, поради което изпъква безкрилото съчинителство; „О, неподкупност, твойт небосвод е слушал в мрака не един разстрел“. Или да вземем стихотворението „Най-важно е да бъдеш цветен“, където не са достигнали нужната изразителност, синтезираното раз-

работване на идеята и изпъква оголената декларативност, наивният белетризиран стих:

Пигменти с мисия секретна,
власт на потайно вещество --
едни бележи тя с безцветност,
а други — с дръзко зарево.

Не твърде успешни са опитите на Лиляна Стефанова да създаде по-обемни поетически произведения. Наистина нейните поеми за художника Златю Бояджиев и „По великата транссибирска“ носят известни впечатления, написани са с нескривана обич. Но въпреки това в тях трудно можем да намерим голямото художествено откритие, неповторимото авторско присъствие. Материалът е доста разлят, особено във втората поема, в която натежава и репортажният тон, и бедната изобразително-изразна стилистика. Авторката повечето констатира, отколкото с неповторим поетичен щрих да рисува, да обобщава преживяното.

Можем да забележим и известен стремеж у Лиляна Стефанова към излишни разсъждения. Например в „Сега“:

Миг, безвъзвратно отлитнал,
и миг, който още не е роден.
Те са обагрена сянка
на лятна дъга.

Подобно е положението и със стихотворението „Две думи“.

Две думи с будни гласни
идат още
от извора. Магически споени,
но разделени с безпощаден нож.
И сякаш че така е отредено —
да има Левски,
и да има Общи,
с еднаква кръв в бунтовническите вени —
с души, различни като
ден и нощ.

Тук дълбочината на обобщението се губи поради книжната разработка на тематиката, няма оригиналността на художествената инвенция, идейно-философската осмисленост на събитията, авторката се движи доста по повърхността на разработвания материал.

Не липсват и някои дразнещи поради съчинителството изрази като „Дядо Мавър е стиснал нож, като жрец пред студената динена кръглост“ („Пазачът на бостана“). Пак в същото стихотворение Лиляна Стефанова пише:

И поемам резен
от тъмни ръце —
заклинания древни на стар магьосник.
И достига до тръпното ми небце
тая сила божествена
и плодоносна.

Казани са доста силни думи за едно доста обикновено събитие — ядене на диня. Явно когато художествената мяра се загуби, се получават такива пресилени безсмислени редове, не-присъщи за творец като тази поетеса. А самата тя ни е казала: „Никога поетът, без да страда, няма своя душа, своя власт“.

Защото Лиляна Стефанова е автор със свое виждане, със свое оригинално присъствие, който се вълнува от високи проблеми, от възвишени идеали. Тя написа едно от най-хубавите стихотворения за българо-съветската дружба в нашата съвременна поезия — „Две по две“, творба, проникната от силен антивоенен патос, драматизъм и лирическа непосредственост. Споменът се връзва със своя трагизъм в днешния ден, оживява картината на следвоенна Москва, тихите тържества, на които присъствуват танцуващи две по две момичета. В последната част на стихотворението избухва мощният, силен глас на авторката, завладяващ със своя антивоенен зов, просветлен от надеждата и вярата, осмислен от изживяното време:

Безвъзвратни години.
И първа невинна вина.
И до днес като чуя
само кратката дума: война,
аз не виждам ни смърт, ни пожари,
ни погребани градове —
виждам парка

и момичета мили
да танцуват сами
две по две,
две по две.

В болката за жестокостта на войната се прелива и тъгата от отлетялото студентство, от онези първи години на радост и разочарования, на самочувствие и нови търсения. В едно от късните си стихотворения — „Скъперница“ — отново се докосва до силния проблем за твореца и времето, за времето и човека. Като силен себеукор звучат тези редове:

Късно разбрах.
Простите истини късно открих.
Неовладяно,
времето трескаво бяга,
Колко безсънни желаня
не пресътворих,
колко съдби
в мен не оставиха багра!

Изнизаните години се връщат чрез спомена като силна присъда над изживяното, поетесата прави една своеобразна равносметка на пътя, извървян досега. С чистотата на интимната непосредственост в стихотворението „Нашите стъпки“ тя разкрива нежния искрен свой лиричен свят: „Беше ли всичко това? И кога е било? Колко по-сетнешни болки, обиди, омрази...“

Ето че е дошло неусетно времето на късните въпроси, на безсънните равносметки, на все по-честото връщане към младостта. При Лиляна Стефанова това става с присъщия ѝ вътрешен плам, с категоричността на вълненията и промислите. В това умъдрено себевглеждане навярно ще се родят и новите ѝ произведения, нейните бъдни вдъхновени песни, разкриващи ни тайнствения шепот на вълните край южния бряг и далечната притегателна сила на звездите, които сънуват влюбените момичета по света.

П Е Н Ъ О П Е Н Е В

Съдба! Щастлива съдба! Нашата
съдба! Извоювана в една битка,
наречена строителство! . . .
И скъпа като тежка победа!

С редкостта на пълна творческа всеотдайност Пеньо Пенев изживя поезията си. Затова тя еднакво принадлежи на литературата и на хората. В нея диша и въздействува „на нашето време повелята“. А актуалността ѝ ни отвежда към върховните изисквания на социалистическата революция. Поезията на димитровградския поет се утвърди в периода на огромни социално-икономически преобразования у нас. Тя е свързана с определен ярък етап от развитието на нашата социалистическа литература, защото отрази преломен момент в новата ни история и стана изразител на строителния устрем на България; внесе непознати теми, тонове и багри, показа започващата зрелост на собственото ни отноше-

ние към времето и продължаващата революция. Социалистическото строителство стана съдба на Пеньо Пенев и корените на цялото му творчество трябва да търсим в неговата лична участ, здраво спосна с новия живот у нас.

В нашата социалистическа поезия той е без предходници, той създава една нова традиция, утвърждава сам сюжети и теми, които преди него не са разработвани. Той обобщи малкия опит на поетите, които възпяха нашето бригадирско движение, които се вдъхновяваха от трудовия пламък на масовия героизъм на Хаинбоаз и първите големи социалистически обекти, писаха за любовта, за срещите с вожда, за новите пътища, по които тръгваше родината. Но класата на победила България намери най-яръкия си певец в лицето на поета от строителните скели на Димитровград, който отблизо опозна нейното всекидневие, изживя нейната участ, беше докрай неотделим от строежите и новите корпуси на заводите. Цялата строителна панорама на времето очерта своите контури в задъханите, неспокойни песни на Пеньо Пенев.

Той усети вярно, с точна съзвучност устремността във Вапцаровото творчество и разкри реализирането на неговия поетически „Сън“ в новите условия на побеждаващия социализъм. взе много от патоса и човешката искреност на пролетарския поет революционер. Даде размах на своите поетически пориви с устрема на общественно-икономическото развитие, с непресекващо възмущение разказа за трудната, но величава участ

на първите строители на социализма, които вградиха пламъка на своята силна вяра в основите на нашия строй, дадоха огромен тласък на осъществяваните мечти.

Поезията на Пеньо Пенев е забележителна и с това, че в нея художествено ярко се осъзнава приемствеността между героизма на съпротивителната борба и героизма на строителството, по този начин се следва вярно и убедително основната историческа линия в развитието на нашата съвременна поезия. Поетът с ватенката в своята героическа възхвала на строителните победи черпи много от героиката на борците поети, които в предсмъртните си песни жадуваха за идващия ден, отправяха смела, проникновена прослава на победния строй на работниците и селяните, на комунизма. Както Вапцаров прозря нашето настояще, така и редица други поети революционери, като Цветан Спасов, Марко Ангелов, Васил Воденичарски, Атанас Манчев, Стефан Йовчев (Вечвой), Тончо Стаевски и други, изпяха вдъхновени песни за победата, за бъдещия трудов устрем на родината.

В стихотворението си „Чудният сеяч“ Васил Карагъзов се провикна: „Хей, идват нови чудни времена!“ Осъзнал силата на колективния труд, поетът партизанин Христо Козлев в своята „Изповед“ пише: „Милиони със кръвта си днес тласкаме човешкия прогрес“. Пак същият автор в „На пост“ разкрива човешката мощ в новите модерни времена на техниката и машините:

А долу, в низината, е градът —
там бълват дим фабричните комини,
пулсират електрически юзини
с нестихващия ритъм на трудът.

Както поетът машинист Вапцаров, така и неговите другари по съдба виждат прогреса в служба на човека, мечтаят за бъдещия свободен ден, когато хората ще се радват на своя труд и съзидателни усилия. Ето как е изразил това Кирил Маджаров в стихотворението си „При лино-типната машина“:

Че в близкото и тъй прекрасно утре
машините на тоя вълчи век
ще пеят в честен благороден труд
в ръцете на свободния човек!

Романтиката на техническия век, в който човекът е освободен от робския труд чрез изобретенията на своя ум, на творческия талант, напират с устременост и идейна яснота, с изпъкващ хуманизъм. Поетите антифашисти виждат в своята борческа мисия и тая освободителна задача — да бъдат премахнати завинаги експлоатацията, лишенията, безправията на работника. В задухата на фашистката преизподня те мечтаят за свободата, за човешкото равноправие, виждат реализирането на извечните пролетарски идеали.

Разстреляният с Н. Вапцаров Антон Попов в своята „Песен за Струма“ се обръща към родината:

Просторът ти ще бъде тесен
за крилатите мотори,
отгоре развели
знамена за поздрав.
Сами ще бъдем инженери
и лястовици.
Животът нов —
        със яки мишици —
огромни кремъци
        с могъща сила ще удари,
в дела ще превърне фантазията на поета
и без помощта
        на торпедни ракети
ще запали електрически огън
и на другите планети.

Тези стихове са родени в годините на най-черната фашистка реакция — 1939, 1940, 1941, 1942 — и въпреки това с каква точност и реалистична сила са обрисувани картините на лелеяното бъдеще. Тук липсват измислицата, фантастичната прибавка, изкуственото бленуване. В суровите изповедни редове намира животът с неговата перспектива, с комунистическата си бойност и победна сила. Загиналият в сражение с врага Иван Нивянин в стихотворението си „Какъв красив живот ще дойде“ чертае контурите на новата трудова действителност, за която се бори и за която пролива своята кръв:

        Какъв красив живот ще дойде,
        ще бъдат хората щастливи,
        ще хванем в бентове пороите —
с вода да поим наште ниви.

Ще строим фабрики, заводи,
шосета, паркове, градини...
Ще бъдем истински свободни
в мечтано време ще преминем.

Патосът на борбата е просмукал копнежите по новия живот, героиката на съпротивата се влива в мощния заряд на вярата, когато България ще бъде преобразена, обновена, тръгнала по светлия път на комунистическото бъдеще. В съдбата на загиналите за победата комунисти има нещо сходно, общо с поривите на останалите живи другари, които продължават делото, осъществяват мечтаното. В разгара на жестоката битка се крие закалката на бъдещите действия, на строителния устрем напред. Делото продължава с грандиозния размах на преобразованията, с историческите планове на петилетките, с решенията и директивите на партийните конгреси.

Затова корените на г е р о и ч н о т о в поезията на Пеньо Пенев не можем да не потърсим в героиката на антифашистката борба, в песните на поетите партизани, в техните копнежи. Като тях и поетът от Димитровград е мечтаел. Той твори в зората на новия живот, в кипежа на изключителни замисли и дела, когато постепенно се избистрят решенията и задачите. Той долови вярно и убедително трансформационните процеси на времето, в които довчерашните мечти се превръщаха в реалност, а настоящето подтикваше към нови подеми и устреми,

към нови копнежи, оттук идват и висотата на идеалите, чувството за дълг.

В неговите стихове е подчертана осъзнатата преданост и отговорност пред историята. С това той продължава творчески най-хубавите завоевания на гражданската и политическата поезия и ярко разкрива истински нейната социалистическа активност. Върховните изисквания на революционното обновление направиха поета вдъхновен трибун и с пълен глас той стана певец на колективното дело: „На цяла епоха ний сме длъжници и в нейната бойна тревога горим!“. Кръвно свързан „на времето с голямото вълнение“, Пеньо Пенев създаде атакуваща, стремителна, възбуждаща духовете поезия. Това може да стане само в исторически, „звездни“ мигове на всеобщ ентусиазъм, огромен размах на силите, в епическо въодушевление. Само в такива часове на човечеството на предната линия излизат поетите, за да изпълнят свещения си обет, за който са призовани.

В назрелите условия за бунт и борба за свобода един поет завзе австрийския кораб „Радецки“ и отдаде своя талант в курбан на революцията, Гео Милев защити гражданската си съвест, като без страх от заплахите, фашисткия съд и глобата писа: „Септемврий ще бъде май!“, а Вапцаров с Ботевата песен на уста посрещна поразяващите куршуми на фашистката картечница. Пеньо Пенев застана пред развълнуваното работническо множество в мигове на изпитание, когато се наливаха основите, градеше се

настоящият и утрешният ден. И в неговия живот, и в неговата поезия има нещо пионерско, неповторимо, извънмерно.

Той писа с бележник сред работниците, в самия бързотек на събитията, по пресните следи на времето. Впечатленията у него се пораждат от непосредствения допир до живия живот, от прякото участие в строителния марш на епохата, от безрезервното включване в масовия героизъм на нашето обществено развитие. Затова неговите произведения са високопатетични, извисени, дръзки. Те имат силата на художествен летопис, носят свежестта на автобиографично изживяване, представляват документ. Грандиозните промени отекнаха в неспокойното сърце на момчето от габровското село Добромирка с необикновена сила, превърнаха обикновеното възненение в пламенна радост, разшириха искреното чувство до величава изповедност. И това определи развоя на личната му биография: „Където изграждах завод, там, там за полет крила съм разтворил“ („Завръщане“). И обхванат от копнежите на всеобщия ентузиазъм, той изрази задружната решимост, вярата на родината в бъдещето.

Както се полага при такива изключителни случаи, подобно на големите си предходници в поезията и той беше редник в строя, обикновен участник в колектива „с нови мечти, с труд упорит“. Сините бригадирски делници първи го на караха да почувствува творческите тръпки и родилните мъки на поетическото съзряване се сли-

ваха с трудностите на строителния кипеж. Тая взаимност в израстването и възмъжаването на Пеньо Пенев подсили и укрепи неговата безкористна всеотдайност. „За да разбере човек живота, трябва да го обича“ — писа той в своите бележници. Никой от нашите съвременни поети няма подобен атестат в поезията като неговия. В това отношение той и до днес е истинско изключение. Рамо до рамо с трудовите хора, с работниците от строителните скели, той съгражда заводите, централите, белите грамадни здания на жилищните блокове. Романтиката на трудовия ден подсилва „смелите мечти, възвишените цели“.

И той, мечтателят от димитровградските корпуси, непоколебимо и твърдо подчертава силата на общочовешката мечтателност:

Тоз, който знае
да мечтай,
той никога
измяна не познава!
В труда и дружбата
корав остава
тоз, който знае да мечтай.

(„Под раните мазоли болят...“)

Но в новите условия това не е само предугаждане на бъдещето, а смело и решително отстояване на грандиозните планове, отчитане успехите на петилетката, „на мечтите дръзки цъфтежа богат“. В неговите стихове се чувствува осеза-

телно сливането на мечти и реалност, достигане, доближаване до социалистическото утре. Художественният императив в поезията му носи белега на завоюваната радост, на категоричната решителност: „Ей, хора, мечтайте дръзко и мъдро! Мечтаното, знайте, утре ще бъде!“ („Бетон и мечти“). Представите вече не са отвлечени, а конкретни, живи и затова така ярко се сливат в едно „упорство, мечти и бетон“.

Пеньо Пенев е истински поет на мечтите, бих казал, че всеки негов порив е една мечта „на големия ден към големия кръстопът!“ По това не е празната мечтателност на поетите от кулите от слонова кост, не е летеж на мислите и чувствата „по някаква романтика изстинала“, както би казал неговият учител в поезията Вапцаров, а реална, динамична, оплодена от трудовите успехи на нашето строително всекидневие. Затова поетът казва: „Превърнах мечтите си в грес и бензин за машини!“ Той живее с „живата лава на тия години, които мечтата ни в труд нажежи“, радва се на преобразяващия се, раждащия се Димитровград, който е на „мечтите ми — величавия връх!“ Всичко у него кипи, клоkochи с рътъма на дните, заредено е от патоса на устремения напред живот. От всеки конкретен повод у сърцето му се поражда нов порив, подсилва се неговата надежда: „В радост мечтите ми тук разцъфтяха, тук ний строихме завод!“ („Мил ми е той“).

Пеньо Пенев израсна като певец на най-сложния момент от реализирането на нашата рево-

люция, когато плановете ставаха действителност, когато полетът на фантазията се пречупваше през съзиждащите реални действия на строителното битие и новото социално съзнание отчиташе не само миналите грешки и заблуди, но критически проникваше в утвърждащата се комунистическа личност. А това определяше и идващата зрелост в революционните преобразования. Поетът с ватенката с художествена интензивност изобрази стремителния подход напред, но той вярно пресъздаде и социално-психологическите промени в душите на хората. Долови с инстинкта на родения поет преобразяващата се душевност, изграждащото се ново съзнание и изобрази в изповедите си именно сложния психологически и нравствен проблем на работника. Н о в и я т ч о в е к — ето го основния герой в стиховете на поета. Не случайно той посвети стиховете си именно нему: „Посвещавам на вас с любов и признателност, прекрасни хора — строители и граждани на Димитровград!“

Той сам го определи: Негово Величество Човекът. Естествено е; че главни герои на неговата поезия станаха работниците, създатели на благата. За бригадирството и за живота на нашите крупни строителни обекти има създадени много произведения, редица от които пазят своето художествено значение и днес. Но песните на Пеньо Пенев показаха отблизо човека строител, поетът обрисова живо и пълнокръвно висотата на неговия образ, пресъздаде романтиката на строителството по вапцаровски — открито, ясно.

дълбоко проникновено. В стиховете му наистина откриваме редица художествени несъвършенства, на младия поет липсва поетическа култура, понякога е рационален и сух, твърде декларативен, но в поезията му няма книжни представи за живота, измислени образи, нагласени, „парфюмирани“ възмущения. От неговите стихове винаги лъха на „желязо, скели и бетон!“ Неговият глас се оказва достатъчно висок и звучен, за да предаде стремлението и вярата на колектива.

На обвиненията за липса на художественост в поезията му, за едностранчивост на проблемите сам той отговаря пред свой приятел: „Някои ме упрекуват, че пиша само за скели и бетон. По дяволите! Ако искам, аз мога да се ровя непрекъснато в душата си и много по-добре от някой да си служа с нюанси и полусенки. Сега обаче е необходима друга поезия, поезия, която да служи на словото.“ Издигнат на гребена на времето, станал негова мощна тръба, поетът има пълно съзнание за своята творческа мисия, за изискванията към неговия талант и той не се бои от никакви недомлъвки, от прибързани оценки и догматични упреци. Слуша повелята на сърцето си и е съпричастен на гръмовете на епохата. В това отношение той е наистина верен на своя любим учител в поезията Владимир Маяковски, с чието томче в ръка се е фотографирал.

Затова, когато четем стиховете на Пеньо Пенев, откриваме чувствителност, хора и събития, долавяме възмущения, нови за нашата поезия, неоткрити залежи в богатството на живота, доло-

вени чрез верния усет на твореца, на неговия актуален и динамичен талант. Разкрита е душевността на работника строител, „осветена отвътре“ по едно определение на Иля Еренбург, разкрито е новото, променено колективно битие. Чрез творби като „Бетон и мечти“, „Димитровградско утро“, „Ние от двадесетия век“, „Трийсет стотинки“, „Моята улица“ и др. навлизаме в едни нови, установяващи се взаимоотношения. Сближаването с човешкото щастие е с подкупваща сила пресъздадено в стихотворението „Моята улица“. Радостна възбуда напират в сърцето на твореца, когато говори за „белите пътеки“, по които крачат със светли помисли гражданите на новия Димитровград.

В творчеството на неспокойния тръбач на строителството долавяме и самочувствието на съзидателя, неговата увереност и сигурност в постигнатото. Той пресъздаде най-рязко и точно именно прераждането на човека от експлоатиран, послушен, машинизиран изпълнител на заповеди в човек творец, стопанин на собствените завоевания, вдъхновен мечтател. Колко голяма е гордостта на строителя в творбата „Корпус 206“. Но Пеню Пенев, като разкрива социално-психологическите изменения, достига до художествена обобщеност за обществената стойност на човека, за неговата сила и гордост в социалистическото общество. Колективният труд, общите радости и трудности определят и социалистическата отговорност. Оттук се поражда високият градус на работническото самочувствие. В „Негово Вели-

чество Човекът“ е изразена именно с голяма политическа сила и обхватност осъзнатата висота на завоеванията, челното място на обикновенния труженник сред тях:

Елате сега
в таз земя обновена,
елате и вижте
добре, господа!
Вие техника имате —
модерна, голяма!
С какво ли не
вашият свят е прочут!
Но нямате!
Нашите хора вий нямате —
свободните хора
на свободния труд!

А прочувствено и силно Пеньо Пенев изрази своята дълбока вътрешна съпричастност към новия ден на България в стихотворението „Когато се наливаха основите“ — един от върховете както на неговото творчество, така и на цялата ни социалистическа поезия. Той се обръща към потомците, към достойните наследници на първите строители, дръзнали да осъществят новия живот:

Потомци, вий напразно ще се ровите,
докрай едва ли ще узнайте вий,
когато се наливаха основите —
какъв живот живяхме ний!

О, колко трудности за нас дойдоха!
Завидна беше нашата съдба!
Ний не живяхме дни, епоха —
борба живяхме ний, борба!

В тези напрегнати размисли има нещо от Вандаровата „История“ както по художественото внушение, по силата на ярката идея, така и чисто формално — в класическите римувани четиристишия. И двамата поети в своите поетически завети не са предпочели свободната постройка на стиха, избягали са търсенето на всяка ефективност, а просто, с любов и нежност разговарят с бъдещите хора, с идващите поколения. Постът изповядва, че „не за дребно щастийце вървахме по първата роса в зори“, доказва висотата на целите и идеалите. И той има пълно право на този разговор.

Поезията на Пеньо Пенев отрази „строителната велика летопис на дните ни в изграждането“. В нея са събрани „лозунгите на деня“, това е поезия, която е изпълнена с ентузиазма на първите, с увличащия устрем на началото. В нея има творби с агитационен заряд, с пропаганден патос, които трябва да увличат масите, да зоват и активизират. Тонът на много места в тях е дрезгав, отделните образи страдат от графавини, има редица повторения. Шлифовката на опитния майстор не е преминала през всички строфи, не е изгладила ръбчетата на първовъзникналия образ, на неуместния израз. Но в замяна на това

пък строителният грохот напирва в неравните, буйни признания.

Пеньо Пенев не изчаква събитията, той всмуква от непрекипелите сокове на времето, затова неговата гражданска лира долови и предаде най-бурливите тонове. Той е с лице към хората. Неговата поезия е поезия зов. Не случайно поетът нарече първата си книга „Добро утро, хора!“ (1956). Той можеше да твори само ако е изцяло потопен във водовъртежа на трудовите делници и черпи от тях пряко впечатление. И затова неговият глас непрестанно кънти, трепти като антена, свързала се с приемателите на човешките сърца. Характерни са в това отношение редица негови стихотворения: „На пост, поколение!“, „Силни сме!“, „Хора, на път!“, „Тринайсет години на поход вървим!“ и др., носещи заряди на едно пламенно чувство, непознаващо компромиса в колективната устремност.

Каквито и пречки по пътя да има, каквито и тревоги и неосъществени замисли да са останали, той е категоричен:

... А има път!

Има истини!

Има надежди!

Те те мамят,

и чакат,

и викат:

— Тръгни!

Той изразява вътрешното си вълнение открито, ясно, недвусмислено, защото, както признава в „На първа линия“: „Върху моето рамо кораво ляга времето с бойни права и аз имам сто пъти право да говоря сега за това!“

Когато четем изповедните му творби, навсякъде в тях долавяме дълбока емоционална напрегнатост. Нервите са обтегнати до болка, мисълта трескаво работи, сърцето пулсира в очакване. Трудно безразличието обзема душата му, даже в най-трагичните му състояния, когато безверието го измъчва, опитва се да го завладее. Пеньо Пенев е поет на силните страсти, на тежките мъчителни състояния, на безсънните нощи. Радостта и болката с еднаква сила пронизват и изпълват цялото му същество, изгарят го докрай. И това не е само психологическа нагласа, особеност на натюрела му — това се чувства осезателно от цялата му поезия, от неговите песни. Тези състояния и парливи мисли и чувства определят и стилно-езиковите похвати, изобразително-изразните му средства, поетиката на неговия стих. Да вземем само неговите епитети: кръвта е огнена, дъждът е пороен, облачният строй е настръхнал, зората е яснолика. Вихрушката е ледна, гърдите клокочат задъхани, обичта е непогадена — всичко е в състояние на крайност, неговите мерки граничат с най-високите степени на всяко сравнение. Драматичната нишка преминава през всяка негова изповед и говори за будна чувствителност, за ярко отношение към проблемите. Ето кое определя и нарастващия критицизъм на него-

вото отношение, и високата нравствена развълнуваност, етичната мярка на стиха му.

Критичният аспект на изображението у Пеньо Пенев е определен от високото съзнание, етицизма, възпитан в днешни условия, от високата отговорност, която времето поставя, от изискванията на деня и задачите. Неговата откровеност идва естествено, лишена е от парадност и гръмкост:

До гръбнака на скели изправени
съберете се, хора и друми —
да си кажем неща премълчавани,
да си кажем неказани думи!

(„Релси“)

Той негодува от неправдата. В стихотворението „На разсъмване“ разказва за трудностите, за това, че „и дни на сълзи ме причакват“. Страда, че живее с малкия си син в тази кухня сред здрач тъмносин“, а „съседът бай Ради се шири в три стаи днес“. Понякога, сразен от човешкото безразличие, от нарастващия груб практицизъм, той се гневи, повече, готов е да изрече най-тежки, горчиви признания:

Всяка клетва е само измама,
всяка нежност крий удари груби.
Нека никога нищичко няма,
за да няма какво да се губи!

Интимните възмущения на горест и болка ярко се преплитат с обществената ангажираност на поета. Остротата на размисъла определя и него-

вата идейно-етическа оценка. Поетът на строителната младост се докосва смело до парливите проблеми на социалистическата действителност. Критическото самовглеждане придава широта на погледа, доказва зрелостта на поколението, чийто представител е поетът. Високият идеал — „не за дребно щастийце вървахме по първата роса в зори“ — определя самовзискателността, нравствения императив, чувството за отговорност пред хората и пред себе си.

Същността на нашата революция поетът вижда в най-високите стремежи, в гражданската преданост и историческата перспектива на делото. Затова и своята поезия той счита като част от общата борба на партията за народно щастие, за утрешния ден на родината. Едни от най-въълнуващите редове в прекрасната си поема „Дни на проверка“ поетът посвети на БКП:

Нали сте виждали как майка търси брод и газ
в ръце с детето си през придошла река?

По бързеея на времето, през мътните талази
мен партията ме пренесе ей така!

Прости ми, майчице, завоите предишни!

Прости ми дезертството в съмнения излишни!

Прости ми несните на страшна горест ти!

Издуманите хулни думи ми прости!

Омургавял от твоят слънце, като твой обучен
редник,

аз пак съм в бойното седло на дните бързолетни!

Като поет и гражданин, строителят от Димитровград се бори срещу всяка фалшивост в отношенията, открива зад безличните жестове задържаща общото развитие конюнктурност и догматичност. Той се е учил на естественост и прямота от работниците с ватенки и груби, напукани ръце, сред които живее и работи, и неговата откровеност непрекъснато ще среща убиващия отпор на закостенелостта и липсата на етика и търпимост. Като творец на своя народ, като истински наследник, „на боен пост и на мечти заветни“, Пеньо Пенев с дълбока прозорливост определи историческата същност на времето, в което се беше родил и в което създава своето творчество:

В мен срещата на две епохи стана,
ехтя у мен двубоят им жесток!

И с явни усилия той се стреми да улови сложния процес на утвърждаване строителните завоевания, на обществените търсения, „на времето голямото вълнение“. Той обглежда този процес не като страничен наблюдател, а като участник в него и затова успява да предаде неговите вътрешни дисонанси и конфликти, многообразието в настъпателната му революционност.

Неговите собствени лутания понякога го нараняват дълбоко — „Тревогите и грижите си аз утроих сам!“, признава ни поетът. Недоброжелателството и лъжливото приятелство хвърлят сянка върху чистото му чело и светлия му поглед: „Горчилка пих, горях в тревоги, интрига дните

ми смрачи“. Тъжни са тези признания на възторжения мечтател, на романтичния певец от строителните скели. Неговият приятел поетът Георги Джагаров, който му посвети едно от най-изразителните си и дълбоки стихотворения „Признание“, в предговора към избраните стихотворения на П. Пенев разказва за неговата драма; разкрива нерадите мисли и състояния на автора на „Дни на проверка“: „Тези резигнации, тези съдбоносни преживявания не дойдоха случайно. В ежедневието си Пеньо Пенев за жалост принадлежи на човешките слабости и грешки. Той беше една звезда, която грее на поетичното небе, но лъчите ѝ падат и в калта. Теглеха го мътните води на разни компании, с които нямаше нищо общо. Заплитаха го в повоите си, помрачаваха настроението му. Тези потресения намериха израз в стиховете му, печатани в многотиражката „Добруджанска дума“. Ние трябваше да го разберем. Той очакваше от нас не свъсени вежди, а протегнатата десница.“

Стихотворенията като „Пътеката е извървяна“, „Тъжна неделя...“, „Размисъл“, „Елегия“, „Лястовички“, „Откровение“, „Майчице!“ са написани с есениновски драматизъм, изпълнени са с пряма и завладяваща тъга. Признания като „Здравей, чаша! Ний пак сме сами!“ напомнят терзанията на Сергей Есенин от „Москва кабацкая“, в тях се промъква безразличието, чувствува се самоизолацията, рухването на светлите надежди, на които така цялостно принадлежи поетът с ватенка.

Но каквито и трудности да среща в живота, той ги предпочита пред удобството на лъжливия уют, презира застоя и безделието, пропилените напразно часове го измъчват. „Ветре, връхлитай върху мене, не ми давай ни миг да забравя тия изправени скели, тия усмивки и сълзи и тия зори над града, и тия мокри паважи, и тая вечна тревога!“ Неговото перо е обветрено и загоряло от трудностите и неспокойствието по обектите. Като ученик, той отива бригадир на железопътната линия Ловеч—Троян, през 1948 г. се включва в строя на синемлузите ентузиазирани строители на друг крупен строеж на социализма — язовир „Росица“ (сега „Александър Стамболийски“).

Значителна част от неговия живот — творчески най-зрялата и напрегната — преминава в младия град на името на Димитров. Затова той го възпя в стихотворения като „Димитровград“, „Пътеки белеят“, „Пред Нова година“, „Ако някой...“, „Строителна пролет“ и др. А в „Завръщане“, обръщайки се към родното си село Добромирка, Габровски окръг, където е израсъл, където е преминало детството му, той писа:

Знам, че
в теб се родих за живот,
първи думи съм в теб изговорил,
но където изграждах завод —
там
за полет крила съм разтворил.

Тънки зилове
звънко звънят
към селото, където съм раждан.
Добромирка, срещни си синът —
на Димитровград
новия гражданин!

Сред новите строежи, в сянката на големите високи комини той стоически понася всички не-сгоди, денонощно пише своите стихове, във в. „Димитровградска правда“ отразява трудовите завоевания на димитровградчани, преодолява спънките и неразбирането на някои местни ръководители, на прокрадващия се все още административизъм. Вдъхновеният му глас се разнася от скелите, от набързо построените трибуни сред работническото множество. Вълнува сърцата с песните си, кара ги да туптят по-единни.

Затова той разбра, почувствува и прие най-силната обич — обичта на хората, за които писа, на които посвети всичките си вълнуващи произведения. Те най-добре приеха и оцениха поезията му, защото „най-същественото е невидимо за очите — то е доловимо само със сърцето“, по блестящото определение на приказния вълшебник Антоан дьо Сент Егзюпери. Нетърсената близост от поета го свързва навеки със синеблузите романтици и мечтатели. И още нещо — верността към революционните традиции на нашата поезия, съзнанието, че творецът е длъжен да бъде винаги тръбач, който ръководи масите, определят

значимостта на делото му, висотата на неговото
самочувствие:

С протегнати ръце,
с отворени очи ще си умра.
И след смъртта ми към зорилата зора
ще гледат моите очи,
ще гледат дотогава —
и моята душа ще бъде будна,
дорде, поела по посока права,
премине най-подир Съдбата многолюдна
на всички трудности през прохода.
И пак ще бъда като барабанчик в похода,
и пак ще водя маршовата стъпка
на родината —
аз, глас и съвест на епохата!
(„Дни на проверка“)

Големият поет на испанския народ и на революцията Федерико Гарсия Лорка пише: „Поезия — това е навреме казаното слово“. Тъкмо такава е поезията на поета на младежката дързост и строителната младост. В периода, когато започваше огромното социалистическо строителство, Пеньо Пенев съумя да се свърже съдбовно с усилията на народа и да стане певец на неговия устрем напред. В поредицата на значителните български поети той не прави изключение с краткия си динамичен живот. Роден на 7 май 1930 г., той умира, ненавършил тридесет години (възрастта на Ботев, на Гео Милев), в ранното утро на 27 април 1959 г. Но в предсмъртния си бележ-

ник той е записал: „Не се страхувам! Аз съм бил по сърце комунист и честен човек...“

В удивителната му участ на поет на класата, прозренията в бъдното станаха символ на поколенията. Защото това, което той беше пожелал приживе:

Не мечтая
безсмъртие
и пътища леки,
а ватенка топла
за зимния ден. —
Безсмъртно
нека остане навеки
построеното тук
от мен! —

се изпълни. Певецът от строителните скели сля живота и поезията си в едно и така осъществи най-пълно своята личност и своето дело.

Неговите песни на мечти и възторг принадлежат на бъдещето.

ЛЮБОМИР ЛЕВЧЕВ

1

Аз не мога да бъда послушен,
аз не мога да слушам съвети.

Още от първите си стихове Любомир Левчев е дързък и предизвикателен, поет, който веднага се налага на съзнанието, въздействува пряко и непосредствено. Никога неговите чувства не притихват укротени, лицето му не застива невъзмутимо в каменно-хладна гримаса. Приглушените слова, едва доловимият шепот са непознати за неговата муза. Никаква учтивост не може да го направи сдържан и внимателен, лицеприятен, вежлив и доволен. Едно постоянно измъчващо го напрежение повишава градус на емоционалните му преживявания. Неговите мерки за чувствата надвишават обикновеното, познатото:

„Аз съм с три сърца и тройно любя! Лесно аз не ще се наживея.“ В тая изява има до известна

степен и поза, но има и нещо много симпатично, привлекателно. Героят е сякаш някъкъв приказен принц, носещ нови вълшебства, сипещ навред неизмеримо очарование, той сякаш идва отдалеч, от звездите, и затова ни повелява: „Звездите са мои“.

С такова самочувствие той не може да бъде галантен кавалер на своята муза, спокоен и галан довереник, самоизмъчващ се ловец на миражи и странни видения. Той не се усамотява, не търси завет. Като Александър Блок, и той предпочита изненадващото, обича силните напитки на живота, избухлив и категоричен е: „Уюта — нет! Покоя — нет!“ Левчев е поет от „земята на убитите поети“, крадец на огън, в гърдите му напират прометеевска жажда и сила. Не случайно той се провиква: „Ярост, ярост е нужна!“ Той може да се измъчва, да страда, да се самоизтезава, но не напуска арената — „няма място за мълчание“. Постепенно обновяващ се е неговият интерес към големите събития, към динамичните и сложни съвременни процеси на живота. Той не цени нищо, което е „полу“, воюва докрай за пълното постигане на победата, за дълбочината на своето житейско и творческо познание:

Полуистините се купуват и продават.

Можеш да си избереш

според парите —

полусладки

и полугорчиви.

Само истините не търсят цените.

Истините се откриват!

(„Истина“)

Сериозността на неговите намерения, дълбочината на вълненията му са повече от ярки, силни, определено ясни, не търпят възражение. Може би затова в поетическите реакции на Левчев всякога сме откривали стремеж да дразни и се съпротивява. Той е непримирим, носи „сърце от болка изкривено“.

Сам заявява, че „дръзките мечтатели“, „безумните желания“ са му най-близки и затова така настоятелно се провиква: „О, не завързвайте крилата на сърцето!“ Като поет той е замесен с теството на недоволниците, на вечните бунтари, на романтиците и неукротимите духове. Принадлежи към „лудите глави“, които въртят колелото на историята, които мерят своите сили само с тези на боговете, излизат смело и открито на бой, готови са всеки момент да защитят своята чест, да бранят достойнството си. Смирението, прибързаното съгласие, лесната сговорчивост са неприсъщи на неговата натура.

Всеки миг той е готов да провокира останалите, да негодува и чете прокламации. Той не може като своя събрат Владимир Башев почтено да слуша събеседника си, когато в гърдите му напира негодувание и гняв към него, когато изпитва неприязън („Чаша ром“), а е готов всеки момент да заеме позиция, да води словесен двубой, да прави естетически декларации. В това отношение той е почти ненадминат от съвременниците си, защото Любомир Левчев не признава нищо изкуствено, фалшиво. Не обича лъжливото съжителство, куртоазната благоприятност. Често оби-

ча да провокира блюстителите на строгия ред, пазителите на морала върху Олимп, позволява си даже да им прочете своята „рецепта“ за самочувствие:

Моля,
запишете си рецептата!
Вземаш
една
глъста
опашка на комета.
Сваряваш я.
И пиеш
по две лъжици преди сбиване.

Неговите победоносни стъпки в такива моменти отекват с драстична сила пред изумените, недоумяващи очи на противниците. И колкото и да изглежда това поза, да има преднамереност в него, все пак поетът има своето право да държи на него. От полесражението излиза с достойнство и чест, не се страхува даже от трагикомичните сеанси на своето поведение, дълбоко вътрешно е убеден в правотата на идейните си и творчески скрижали, затова воюва страстно, независимо че някога оповестиха неговата позиция за „посезия, която никой не атакува“, нарекоха стиха му „спънат“, нападнаха и най-искрените му изповеди.

„Всеки има свой хълм свещен, който трябва да бъде докрай защитен“ — казва той и умее да воюва със словото, да отвърща на отправените уда-

ри, да се самонадсмива и иронизира другите. Категоричността е именно, която подчертава поетическата му своенравност. И се проявява най-силно в мисловните му търсения, в съвременните възмущения на поета. Никаква отстъпчивост, презастраховка, отбранителни ходове не подсказват предпазливост. В своя „Послеслов“ към книгата си „Рецитал“ той писа:

Моите стихове
имат една такава слабост:
всички те
приличат на осъдени,
произпящи последната дума...
И вече няма смисъл от защита.

Динамиката на времето го учи на бързина в отреагирването и затова така често стиховете му са насечени от рязкост, задъханост, от стремителна ритмичност. Лирическите унеси, сдържаното чувство, предварителното обмисляне на атаката почти не са характерни за него. Този поет не признава успокоеното, забавено блажено усещане, уравновесеното, плавно възприемане на събитията и затова неприкрито изразява своето отношение към всичко, от което лъха униформеност и гладка, хармонична завършеност:

Страхувам се от твоите чувства,
спретнати като казармени градинки.

Почувствувал понякога прибързаното тържество и упоритостта на своите противници, на непримиримите си опоненти, той бърза да отговори с присъщия си експресивен и драстичен стил:

Моят живот не наричайте смело безумие.
Няма да видите клюмнало мойто чело!
И ако аз не изпълня най-дръзките думи,
бездна да стане
желязното мое легло!

(„Мойто желязно легло“)

И това не е празна закана, размахване на рапирата сред театрален реквизит, а нещо много съществено от натюрела на поета, от неговото виждане и съвременно отношение. Още със заглавията на книгите си той бърза да подчертае техния вътрешен идейно-емоционален заряд. Забележете: в тях няма никаква описателност, загатване за лирически изживявания, за успокоение. От първите две негови стихосбирки — „Звездите са мои“ и „Завинаги“ — преминава тая огнена тръпка на самостоятелност още в заглавията — „Пристрастия“, „Позиция“, „Но преди да остарее“, „Стрелбище“, „Рецитал“, „Дневник за изгаряне“, „Свобода“, „Самосъд“. Затова и неговите стихове понякога звучат непривично, дразнят слуха, той предпочита странностите, изненадите даже за сметка на естетическото изживяване. Сякаш сам поетът настоятелно желас този ефект.

Стремежът към предизвикателство води дори до самоцелност:

Тази сутрин се събудих
толкова внезапно,
че душата ми
не успя да стане абстракция.
(„Душа“)

И това не е привичка само на младия автор, решил да смае света със своите открития. Подобни стихове можем да срещнем и в последните книги на поета. Ето откъс от стихотворението „Камбаните на Исла Негра“ от стихосбирката „Дневник за изгаряне“ (1973):

И тъй
на масата седеше вятърът.
Украсата се състоеше
от две чинии,
лук и чушки.
Изгнили ангели витаеха.
И плуваха в бутилки
страшни
кораби.

И в най-интимните си чувства и признания Любомир Левчев ни доверява, че е изпълнен с желание да не прилича на другите:

Да почваме винаги с това,
с което другите завършват —
ето моя номер
под купола на любовта.
(„Смъртен скок“)

И сега той продължава да бъде този екстравагантен кавалер в любовта, странен влюбен, непризнаващ монолозите на Шекспировия Ромео:

Хубаво ми е до тебе,
мое ничие момиче!
Ей сега ще ме попиташ ти —
защо
те фиксирам тъй трагикомично.
(„Но да не говорим за това“)

Той не обича да сядва почтително пред очите на другите, не го блазнят утвърдителните погледи, възторжените думи, одобрителните жестове. Ръкоплясканията и акламациите не приспиват будното му чувство за отпор, за вечно дуелиране. Решенията на назидателите подсилват неговия ироничен дух и той е готов за нападение, за „скок“ всяка минута. Него не го стъписва съдбовното „салтомортале“. Защото го отвърщават еднаквостта, обезличаващото единодушие, робуването на всичко остаряло, на лъжливи закони — „вкамениявам се като закон“, пише той в стихотворението „Небеса без любов“.

Спомняте ли си юнова малко стихотворение без заглавие, в което Левчев ни беше разказал тъжната история на едно дръвче от тяхната улица, което първо от всички дървета разцъфтява през пролетта и което загива, прекършено от камиона с водопроводни тръби. След смъртта на дръвчето старите дървета се раззеленяват едно-

временно. Тази малка история всъщност е дълбока и силна и колко ясен и вълнуващ е нейният подтекст. Тя навява асоциация за съдбата на самия автор, за силата на неговото призвание. Ами неговият „Плач за разрязаните панталони“?

Дързостта на Любомир Левчев не е някаква случайност, приумица, увлечение на незрял юноша. Тя е ярко и категорично очертаване на нова естетическа позиция, изява на едно ново съзнание, на съвременни нравствени нормативи, които се формират сега и носят отпечатъка на настоящата действителност. Те се хранят от непрекъснатите сокове на младостта, а от едно революционно настояще, което утвърждава нравствено-политическия идеал на времето, извикано е от бурния, неспокоен атомен XX век, века на чудесата, на космическите полети, на смайващите технически открития. От времето на революциите и побеждаващата сила на комунистическия идеал. И именно в това нравствено самоопознаване на новата личност откриваме достойнствата на неговото поетическо настъпление. То разкрива духовното проясняване, укрепостяването на мисли и чувства от стари канони и естетически наслойки. В своето прекрасно стихотворение „Но преди да остарее“ Левчев демонстрира категоричността на своята нова идейно-нравствена насоченост и дързост, неудържимостта на моралния идеализъм, на решителния устрем. Тук поетът е прозрял значимостта на съвременната личност, освободена от пред-

разсъдъци и остарели догми и носеща свой духовен свят. Затова така отрезвяващо звучат неговите думи, остри и драстични:

... Ще ме викнат рано,
много рано
в кървана на ветераните —
генерали
със строшени саби,
баби
оглупяли,
пенсионирани ентузиастаи,
медали,
закачени с безопасни,
поети, надживели стиховете си,
любовници с внуци в ръцете си...
Шествие тържествено,
къде отиваш?!

Любомир Левчев е поет на априлското разкрепостяване, на разпуканите обществени ледове. Той дойде с поетическото попълнение, което не познава строгата догматика на култовския период, обезличаващата естетическа схема, готовата образна щампа. Историческият Априлски пленум на Централния комитет на нашата партия от 1956 г. създаде всички условия за творчески размах на търсенията, на естетическите открития, за раждането на нови стилове в литературата и изкуството. Левчев идва в период на кипек, на всеобщ ентузиазъм, когато

затрептяха Башевите „Тревожни антени“, когато мощният глас на Пеньо Пенев кънти от естрадата и строителната площадка на Димитровград. Тогава съзряваше талантът на нови имена в нашата поезия: Дамян П. Дамянов, Петър Караангов, Анастас Стоянов, Слав Хр. Караславов, Андрей Германов, Първан Стефанов, Михаил Берберов, Евтим Евтимов, Стефан Цанев и др. Това е времето на дискусии, на спорове в Съюза на писателите, на среднощни бродения.

В стиховете на Левчев и неговите връстници намериха отражение много от размислите на изменящата се обстановка, вътрешните противоречия на отделната личност, но много повече преобладават патосът, обществената сила на разкрепостяването и обновлението. Драматизмът на поетите комунисти, които бяха преминали през горнилото на борбата, е много по-силен, остър, напрегнат. В стиховете на Джагаров от този период се появява образът на „черния човек“, Павел Матев призова на съд своите чувства и гражданска поезия. Димитър Методиев с епичен размах на възлненията възпяваше победата на априлската линия.

Стиховете на Левчев са много по-възторжени, по-извисени. Затова в тях звучи и иронията; насмешливата усмивка, драстичният жест са негови постоянни спътници. Затова той не се стеснява от това, че прави „лошо впечатление“, и проповядва идейната си непримиримост, не признава въздържащостта, успокоената позиция на възрастните.

Неговото самочувствие е твърде подходящо и даже необходимо в годините след априлската 1956 г. То идва от новаторските търсения, от непоколебимостта на съвременниците му и техните завоевания, от смелостта, присъща на всяка романтична младост. И неговата естетическа програма стана не евтиният пригладен стих, а дързостта, настъпателната властност, предизвикателният лозунг, неустрашимото стилно и образно новаторство. В стиховете си Любомир Левчев назовава нещата със собствените им имена, бунтува се и се противопоставя на отделни норми, спори и отхвърля безкрилото и безлично мислене.

Можем да си зададем все пак въпроса, всичко това не е ли една изморителна поетическа парадност, зад която се крие известна слабост, тези категорично изричани декларации не служат ли за обвивка на вътрешен страх, не прикрива ли умело поетът себе си и своите недоосъзнати слабости. Но сам той с един свой въпрос ни е отговорил и ние не можем в никакъв случай да приемем това за неоткровеност и добре обмислена тактика:

Не са ли твоите гръмки думи
превръзка върху рана?

Този, който така стремглаво, противно на името си — Любомир, нарушава често нормите на поведение, осмива покоя и бездействието, не се ли издава случайно с този симптом на болезненост. Това не са ли издайническите нотки на терзание-

то, на самовглъбението и неразрешимите проблеми, без които не може никой ярък талант? Ако проследим развитието на неговото творчество, не можем всъщност да не се убедим, че Любомир Левчев е един от най-драматичните наши поети. Такава е била съдбата на всички смелчаци, на онези, които първи дръзнат да кажат истината, че „царят е гол“, те именно излизат твърдо напред. Първите трябва да изнесат и изживеят драмата си, това е възмездието за смелостта, черният данък срещу непримиренството, буйството, докосването до „свещените тайни“.

2

Зная —
неритмично е сърцето ми,
брулено от земна скръб
и обич.

За този, който е свикнал винаги да бъде готов за настъпление, не съобразявайки се с благонаравнението, който ни е показал най-високите степени на самочувствието, е така трудно да издаде признаците на своето страдание, да разкрие раните на сърцето си, да разтвори драматичните страни на душата си. Но именно тези отронени тонове, които постепенно се засилваха в неговата изповедна поезия, издават нейните ярки глъбини, осмислят големите ѝ творчески и стилно-образни открития. И както често се случва — не шумно казаните

думи, а тихо и проникновено промълвените слова, откритата и честна изповед могат да отекнат най-силно.

Като поет Любомир Левчев е понасял най-тежки обвинения, но е получавал и най-бляскави оценки, предизвиквал е възторзи. Неговата романтична поривност е срещала съпротивата на скептиците, на съдържаните ментори, но е намирала и пълна поддръжка и съдействие. Стихотворението, дало заглавието на книгата „Но преди да остарее“, се появи в следващата. Но това не промени настройката на неговата лира. Любомир Левчев винаги се ръководи от една вътрешна непримиримост. В поезията му обаче тя идва в значителна степен не толкова от напора на чувствата, колкото чрез размислите. Затова тя е така подчертано интелектуална, мисловно заострена, фрапираща и драстична поради непривичността.

Нейната материя е остро рефлексивна, разкъсана, динамична. Поетът повече предрича нещата, вижда тяхната перспектива, отколкото да ги преживява изцяло. Резкостта на проблемите е очертана от мъдростта на изразително съвременно светоусещане. Той притежава уменията да обобщава, да съпоставя и конструира стиха рефлексивно. Цялата вътрешна енергия на размисъла идва внезапно, остро по усет, а не след мъчителни преживелици, сред безсънни бдения: Романтичната струя придава на творбите му полет, неудържимост.

Неговото чувствуване и поведение е определено от градската среда и възпитание, сам той казва: „Тук, в града, е хвърлен моя пъп!“ Затова в неговото творчество няма носталгия по далечния роден край, не витаят спомените на детството с преживяното из къра или в селското битие, сравненията и образите, които използва, са твърде далеч от земната предметност на едно съзнание, възпитано в селска среда, закърмено с първичната прелест на природата. При Левчев много често се долавя стилизацията: „тази тежка като миномет усмивка на човешкото достойнство“, „обелиск като отрязан език“, „мълчак на каменната пейка и се чувствувах нетраен като образа на облак“. Асоциативността при него е сложна и многопластова, понякога даже нелишена от известна книжност.

В цялото му творчество се чувствува нещо премного интелегентско, прекалено медитативен е авторът в отделни свои стихотворения. Но по конструкция и проблемност е прекалено чувствително и съвременно, модерно в добрия смисъл на това определение. В него се откриват проблемите на нашата действителност, резкостта на съвременното мислене, неспокойните и динамични реакции на днешния човек, чието съзнание е обременено от сложни дилеми, разпъвано е от десетки въпроси. То носи идейно-политическата застроеност на епохата, нейния революционен патос и разкрива белезите на една истинска съвременна душевност. Затова стиховете на поета са пронизани от тръпките на изтънчена психика и деликатна чувствителност,

от сложността на жизнените ситуации и решения.

Много от стихотворенията на Любомир Левчев могат да ни се сторят сухи, студени, умозрителни. Това идва не само от неговата капризна, неизпадаща в сантименталности и излишна емоционалност природа, но и от особеностите на тяхната художествена конструкция. Те грабват веднага, увличат с идеите си, а не с настроенията и емоциите. В тях блика не чувствителността на една душа, а се разкриват търсенията на един разум и борбите на една воля. Бързо и неусетно се менят неговите настроения, внезапни състояния го грабват и той често се мята между крайности. Възторжено заявил веднаж, че „звездите са мои“, скоро след това поетът ни уверява за вечната си привързаност към земята, която няма да напусне никога.

Той обича да ни шокира с неочаквани образи, да разговаря с великите поети на „ти“, стреми се да изглежда неповторим и неподражаем. Любомир Левчев като капризен юноша си играе с неопределеността на своите чувства понякога. И затова дързостта, показана в едни стихотворения, е така бързо сменяна с резигнация и неудоволетвореност в други. Колко пъти той е подчертавал раздялата с младостта и навлизането в годините на зрелостта, а ето че в стихотворението „Тогав“ от книгата „Обсерватория“ ни убеждава: „Сам няма да знаая къде свършва моето детство, къде почва моята зрелост“.

Изглежда, поетът забравя собствените си предупредителни думи: „Далеч, зад празните фрази, далеч зад фалшивите чувства!“, иначе не би ни карал да недоумяваме пред това му признание:

Искам да съм тенекиена капачка
от лимонадена бутилка.

(„След свършването на коняка“)

Когато човек си е пийнал, подобни шеги са допустими, но когато пише стихове! Или да вземем стихотворението „Медресе“, включено в една от последните му книги — общо, констативно, безизразно:

Слънцето
като дете
си играе със старинни арабески.
Минаретата се наклоняват.
Часовете
преминават...

•
Прозаично, неубедително звучи и стихотворението „Ще бъде нежно“, публикувано в сп. „Септември“ — кн. 12, 1974 г. Образното напластяване с нищо не е изяснило основния замисъл на творбата:

В една градинка избеляла
ще си разхождаме
несъществуващите кучета.

Под разтопените дървета
ще спираме и нещо ще си казваме.
Ще бъде нежно,
Но кучетата силни ще ни дърпат,
ще ни отдалечават
и ще ни разделят.
И най-подир ще се загубиме
като нашата безсмъртна любов.

Поетическият ребус е отнел свежестта на мислите, непосредствената изразителност на стиха, затова той не вълнува, не буди съчувствие и размисъл. „Служенъе муз не терпит суеты, прекрасное должно быть величаво“ — е казал великият княз на поетите Ал. Пушкин. Много трудно е наистина да запазиш висотата на своята еднозначност навсякъде, да бъдеш наистина оригинален и свеж като талант. Любомир Левчев е търсещ автор новатор, към него ние сме особено взискателни, защото самият той ни е дал достатъчно основание за това.

В неговите стихове мотивът за несъпротивлението е особено изразителен и ярък. Вгледан дълбоко в себе си, той размишлява за силата на преживяното и сътвореното, не е чужд на творческата равносметка и самовзискателност. Ангажираността на твърдата и безкомпромисна натура у него се бунтува при всеки завой. В „Свобода“ той изповядва:

Аз работих много
и работих честно.

Припечелих си приятели
и врагове отлични.
Припечелих също няколко познания.
Знам
    например
        колко рани
могат да се скрият
    под един медал.
Още
знам,
че сам не можеш
никога да си свободен.
Или всички.
Или никой.
Знам, че да градиш е много трудно.

Той е същият и като че ли не същият, променен от годините, от бързотека на събитията, изгарящ с пламъка на любовта и борбата, извисен от идейната яснота и красотата на идеала. Глазът на съвестта, на будното гражданско чувство е вечно нащрек, нервите са изопнати до крайност. Възприятията му са силни, дълбоки, не заспиват трепетите и вълненията. Нравственият драматизъм очертава силната и властна струя на откровеността. Бунтарската му същност и самонадеяността напират, когато го измъчва несъпротивлението, предварително вдигнатите ръце на опонента. Той е роден да кипи, да бъде винаги готов за атака и затова понякога е „шокиран“, изпада в терзание, когато му дават „победите“, когато му признават силата, без да

са готови да ѝ отвърнат. В малкото стихотворение без заглавие откриваме много от човешката и творческата същност на Левчев:

Кажы, къде е радостта, поете?
Кажы, къде са точките опорни?

Не ти оспорват вече стиховете,
макар че те са не по-малко спорни.

Не ти оспорват правото да страдаш.
Съгласни са дори да бъдеш нов...

...И в несъпротивлението падаш,
като в една целувка без любов.

Сега и той има вече своите късни терзания, своите „стихозидения“. Дълбоко в него намира избликът на драматизма в подчертано идейно-нравствен аспект. В този поет винаги е впечатлявало това, че въпреки неговото буйство, въпреки гордостта и твърдата увереност няма весели, искрометни нотки, бохемска изтънченост, дионисиевски смях. Лекото безгрижно изживяване му е чуждо, оптимизмът му не идва никога от компанийна обстановка. Героят на Л. Левчев, колкото и нападателен и устремен, е своего рода самотен, чужд на тържествеността, на парадното самодоволство. Романтично извисен, той е все пак един „тъжен рицар“, познаващ трагизма, печален в своята изолираност понякога. Разрухата на неговите нравствени императиви го подтиска, накърнява светлия му поглед към света. Фриволност-

та на някогашните младежки желания и амбиции в късните стихове на поета е заменена със сурова равносметка:

Страшното е
да те предаде приятел —
много чист,
кристално чист
и светъл...
А най-страшното е
да се примириш със всичко
и да се прегърнеш с враговете си.
(„Стиховидение“)

Сега той сам си задава въпроси, не както някога — да провокира останалите, да ги измъчва с неочакваните приумици и желания: „Защо тъй лесно разрушаваме звездите на своите най-нежни чувства?“ („Безследност“). В неговия мотив за несъпротивлението напират остри нравствени акценти, емоционалната колизия намира неочаквани решения. Постигнатото не задоволява поета, той възпява извечния човешки стремеж към нещо ново, обновяващо. Него го подтиска даже собствената му рутина. Всеобщото терзание на всички творци за изчерпаните възможности на личното познание, за облагодетелствуването, което притъпява дръзновените пориви, измъчва и Любомир Левчев в редица от неговите последни стихове. И той потвърждава думите на Антонио Мачадо: „Вярвам, че най-лошото за един поет е да се затвори в къщи с чистотата, съвършенството, вечността и безкрайното“.

В намерената веднаж хармония настъпва известно успокояване, чувствува се намалена инициативност, замиране на вътрешния кипеж. Познато е, че поетическата муза линее сред доволството. Ето кое плаши поета и затова той с гладиаторска сила се стреми да остане завинаги на полесражението с неизтощима борческа енергия и воля:

Аз съм човекът,
който търси нова дума.
Аз съм човекът,
който търси нова гама.
Аз съм човекът,
който търси нов залеж...
(„Вечерен гладиатор“)

Колкото и риторични да са тези признания, в тях не можем да не усетим нещо от свещения пламък на постоянното търсачество, истински отпор срещу несъпротивлението.

3

Аз искам да докажа,
че на всички звезди
има живот
и —
значи поезия.

Това, което Любомир Левчев непрекъснато се стреми да ни внуши, е плодотворността на човешката активност. Винаги тя го ръководи в негови-

те размисли, тя е неговото постоянно вдъхновение. Душата на човека с нейните неизброими кътове той изследва чрез проявленията на творческите импулси, на извечната търсаческа жажда. И като разкрива себе си, поетът се сравнява с обсерваторията, защото и той е един неспокоен изследвач и търсач на нови истини:

Аз съм тази смешна обсерватория,
която
все пак
илюзия храни,
че изучава острите простори
чрез телескопите на своите рани.
И навярно това не са вече стихове,
а изстреляни в безкрая сигнали.

(„Обсерватория“)

Тук липсва много от познатото предизвикателство, но съществува присъщата на поета решителност да отстоява нещата докрай. Неговото неспокойствие носи художественото внушение за търсенията на човешката личност, за новите ѝ открития, за сложността на съвременната проблематика. И в цялата Левчева поезия долавяме тази вътрешна съсредоточеност на автора във водовъртежа на времето да осъществи идейно-нравствен и емоционален контакт между себе си и действителността, в която живее и работи. Ярко проличава желанието му и собственото „аз“ да изпъкне не като акцент в глаголните форми и поетическите декларации, а като човешка същ-

ност, терзана и разкъсана от наболели въпроси, брулена от ветровете на епохата.

Разкривайки себе си, поетът показва отношението си, атакува и спори. Неспокойният му дух не притихва, вълните на борческия патос прииждат. Неговото всекидневие е богато и напрегнато, в него се осъществяват желанията и мечтите, изпъкват в завоеванията творческите възможности на човешката личност. Много от стихотворенията му, като „Сол“, „Невестулка“, „Север“, „Авто-стоп“ и др., разкриват истините, които животът в своя ход напред потвърждава. В тях изпъква умението на Любомир Левчев да обобщава вярно и убедително. Те носят тръпките на едно неспокойно съзнание, поривите на неспокойното сърце, което умее да навлезе в проблемите дълбоко и силно и да ги изстрада.

С много топлина е изпълнено стихотворението „Север“, посветено на голямата съветска поетеса Анна Ахматова. Поетът е постигнал внушаваща синтетичност, творбата е облъхната от обич и преклонение, написана е като възхвала на творческия гений, който и след смъртта на отделния човек остава да тържествува в завършеното завещано дело. „Север“ е написано стегнато, със завладяваща сърдечност, дълбоко скрита, дискретно подсказана болка и преклонение пред безсмъртната „кralица на поезията“.

Любомир Левчев трудно възприема предварителните норми, застраховката, закостенелостта на отделната личност. Защото той винаги е предпочитал свободата. В погледа си винаги носи

светлини и пътища, жадува за необгледни ширини, търси и изследва постоянно. Затова презира непроменимите представи, подчинени на духовна изостаналост. Цялата му поезия е едно движение, сгъстено и наситено с дръзновение, пазещо искра, която е готова да пламне всеки момент. Самозатварянето в определени рамки го отблъсква, защото това осакатява човека, лишава го от въображение и мечтателност, изолира го от духовния климат на времето. Колко силно е изразил това Левчев в стихотворението си „Спомен за един учебник по история“:

И тъй —
пазете се от своите скривалища!
Няма, няма по-страшна измислица
на света от скривалищата!

Подтекстът на творбата е богат, дава възможност за богата трактовка. Скривалищата — това напомня ужаса на войната, вечния страх от човешко изтребление и разрушаване на постигнатото и изграденото вече, и още — притихването, самоизолацията, Чеховия „калъф“, в който се обезличава личността, замират страстите и вдъхновението, настъпва смразяващото духовно тление. Като идейно-художествен контрапункт на скривалищата на алиенирания индивид поетът издигна своята идея за борбата, за колективната сила, отгледана и възпитана в партизанската „Землянка“:

Не за скривалище,
а за светилище,
в теб нека мойта съвест заседава! . . .
Височината ти ме упоява.

И тези коренчета
по стените
не са ли корените на звездите?
Сверявам си сърцето.
Време е
да бъда като тебе — земен
и едновременно небесен.
Да бъда твоя песен! . . .

В идейно-емоционалната сила на съпоставката откриваме жизнената правда на твореца, неговата непоколебимост и духовна сила, уловен е озониращият полъх на героическия пример. Представите за героичното в поезията на Левчев има редица измерения, но едно от най-трайните и силните е — примерът на героите от съпротивата, недостижимостта на техния подвиг. Затова с клетвена обреченост той произнася монолог към Свободата, прави святото си обяснение:

Свобода,
сестричко моя,
жажда и молитва на героите.
Нашите родители барутни
нямаха сантиментално време.
Те разчистваха епохи.

Проветряваха
и приготвяха света за твойта люлка.
Затова аз трябваше да бъда
винаги и винаги до теб.

(„Свобода“)

В много от най-интимните си творби Любомир Левчев се стреми към философска задълбоченост, към по-голяма обобщаваща сила и ярък обхват на тематиката. Тези търсения на поета подчертават остротата на неговото съвременно светоусещане, напрегнатата сетивност. Асоциативността и усложнеността на мисленето са породени от самия живот, от новите условия. Наистина в своите търсения той имаше и отстъпления — стихосбирката му „Обсерватория“ например, където оригиналността на мисленето и художественото изграждане на стихотворенията не навсякъде довеждат до оригинални и силни открития. Но подобна разпиляност и неорганизираност на твореца понякога подсказва и едно особено състояние, в което се намира той, когато организира отново своите възможности, обглежда и насочва търсенията си в нови насоки. Подготвя се за нов скок. Тази непримиримост на Левчев в неговото развитие винаги ни е карала да бъдем въздържани в своите преценки и прогнози. Явно това е поет, който обича да изненадва, да провокира не само в стиховете си, но и с цялостното си творческо развитие.

И наистина „Обсерватория“ се оказва една „преходна“ книга, в която непрекипелите сокове на

чувствата и мислите, „ширата“ на поетическото възбуждане тепърва щеше да има своите нови открития и завоевания. Това потвърди следващата книга на поета — „Рецитал“ (1968), — както и книгите, които той написа и издаде след нея.

Нарастна отговорността на автора към неговите изповеди, сериозността на неговата проблематика. В своя „Предислов“ на „Рецитал“ той подчертава:

На двадесет и две години
издадох книжка с двадесет и две стихотворения.
Сега —
на тридесет и три —
не бих се осмелил да си играя с цифрите ...

И това се превърна в своеобразен лейтмотив на неговата поезия, към който той многократно се връща, за да ни убеди, че юношеската лекота на преценките и самотнението вече е преминала. Това е отминал период на съзряване.

Не зная дали пак Любомир Левчев би извикал предизвикателно: „Звездите са мои“ или „Завинаги“. Но, както сам той казва: „Поетът следва своята поезия цял живот, както Санчо следва своя Дон Кихот“. Той е останал верен на себе си, не изменя на постоянното си търсачество в творчеството, страда, ако не среща съпротива, която активизира силите, но сега погледът му е по-задълбочен, движенията по-уравновесени, а чувствата по-болезнени.

Той и сега е „звезден“ поет, обича простора, но за него напълно важи изискването на Кант: „Звездното небе над нас — и нравственият закон вътре в нас“. Предпочитаният образ на звездите, налагащите се сравнения на поета в редица стихотворения са богато асоциативни, метафорично-изразителни: „Видях там Фидел — коня, подкован със звездни гвоздеи“ („Истина“), или: „И тези коренчета по стените не са ли корените на звездите“ („Землянка“). Неочаквано силен и дълбок подтекст влага той в един въпрос: „Защо тъй лесно разрушаваме звездите на своите най-нежни чувства?“ („Безследност“)

Тук липсват плачливите нотки, напразните въздишки по звездите и небето. В много отношения долавяме остротата на Вапцаровия герой и неговото отношение към света и „едрите звезди над Фамагуста“. Левчев конструира своите творби с оная съзнателност и интелектуална напрегнатост, която е характерна за представителите на точните науки. Поетът разглежда явленията, подчертава своето отношение към тях чрез енергичността на мисловния процес, при него чувствата гонят мислите, без да ги изпреварват никога. Понякога не може да преодолее умозрителността:

Пред нас, като хероин,
възбудително свети
на строежа електрическото цвете.
(„Рецитал“)

Само така се пораждат стихове, като „Каприз № 1“, „Каприз № 2“, „Каприз № 3“. Както беше подчертал той в своята „Интелигентска поема“: „Аз обичам да се увличам“.

Но живата си скоклива и необуздана мисъл Левчев по-често подчинява на сложните тревожни въпроси, които поставя съвременната действителност, с високото съзнание, че сам е участник в неудържимия ход на събитията. Преценил е, че чрез чувствителността, наплива на емоциите не може да се отреагира на атомния ХХ век и неговите проблеми, нужни са нови изобразително-изразни средства: „Изпитано е вече всичко в сантименталната поезия“.

Всички негови произведения сякаш са остра реакция срещу приглушеното преживяване, срещу излишния разлив на чувствата. Той бойко програмира нови изисквания, събаря стари авторитети, търси опора в силните личности на новото време. В техния градивен съзидателен труд намира подкрепа на своите изводи и лозунги, техните образи го вдъхновяват:

Тогава аз си спомням за другарите —
зидари,
инженери,
крановици,
които уморено спят на нарите,
под огнената пещ на ТЕЦ „Марица“.
Те тръпнат.

Те бълнуват и се мятат,
инженери,
че в тази тъмна стара равнина,
срещу дъжда
и хапещият вятър
строят
завод за светлина...
И сякаш оксигена на мечтите
по бронзовите им лица снове.
Те губят на бащите си
чертите.
Приличат те
на своите синове!...

И това не е празна строителна патетика, безкрило пресъздаване на трудовата съдба на хората, а вярно вникване в самата същност на проблемите, осъзнаване на високия нравствен подвиг на работниците по белите скели. Левчев намери в строителната тематика нещо свое не по външни белези, използвайки реквизита. Той е чужд на лесната приспособимост на редица автори с псевдопоетически възможности, които набързо могат да „изфабрикуват“ стихове и за Девня, и за Козлодуйската атомна централа, и за всеки строеж, който им бъде посочен. Левчев не облича на бърза ръка синия работнически комбинезон, не се труфи с предпазна шапка, с кирка и други работнически атрибути.

Към голямата тема той отива по своему, с поетическа задълбоченост, с вътрешен афинитет и разбиране, не чрез плакaten шаблон. Когато пише за големите строежи и съдбите на хората, той не изменя и на драматичните вълнения, и на острия идейно-нравствен накал на чувствата. Правилно е доловил това Кръстьо Куюмджиев, който в статията си за книгата „Стрелбище“ пише: „Драматизмът в поезията на Любомир Левчев не е само вътрешен драматизъм на нравствените конфликти и преодоляване. Неговият търсещ екзалтиран ум открива несъмнен драматизъм в живота, автентични изводи за героизация, поетични блясъци в трудовото ежедневие. За неговата възторжена, конфликтна натура често това се оказва истинна поетическа находка. Например стихотворенията му на тъй наречената „строителна тема“ са измежду най-хубавите в съвременната ни поезия. Той не свързва името си, както Пеню Пенев, с един от големите обекти на социалистическото строителство, но неговият „кремиковски“ цикъл е постижение не само за автора си. „Колко струва билета за Кремиковци“, „Балада за уморените жени“, „Големият човек“ и др. са едни от най-хубавите стихотворения в съвременната ни поезия, посветени на работническата класа.“

Поетът възпява безименните герои от строежите неподправено, искрено, вижда в тях хората, които прокарват жалоните на непознатото, и именно това е, което особено го привлича към тях,

раздвижва въображението му и неговото вдъхновение. Той ни представя изправения на строежа работник, който е уверен в плодотворността на своята дейност:

От най-високата площадка
на доменната пещ
ви гледа той сега
с око спокойно,
                        българско
  и остро.
(„Големият човек“)

Привлекателен е този образ на отрудения човек, горд със своите успехи в социалистическото строителство. Авторът не се опитва да „разкрасява“ неговия образ, той го възприема с цялата му величествена простота и разбира неговата сила по вътрешната увереност, която го ръководи в трудовите начинания, по неговата идейна убеденост. Ето как рисува Левчев и завръщащите се от строежа работнички, привлекли вниманието му и оставили неповторимо впечатление:

И ето ги сребърните уморени жени.
Толкова уморени,
че нямат вече
сили да бъдат красиви.
Защото са сели с квадратно сито.
Защото са месили хляб бетонен...
Съсирена вар блести в косите им.
(„Балада за уморените жени“)

Евтиният оптимизъм е излишен тук, при гледката, когато жените се прибират от обекта. Но в подчертаното им достойнство, в промененото битие на тези „сребърни уморени жени“ има нещо дълбоко човешко и покъртително, което не признава позата, изкуствената героизация.

Поетът не се стреми да се слива с образите на работниците, не кокетничи, когато разкрива завоеванията на техния труд, остава на своята позиция, от която изобразява строителното битие. Той е съпричастен на преобразованията, които са завладели цялата ни родина, и изпитва истинска гордост от отрапортуваните успехи. Затова неговата признателност е още по-голяма и силна, той величае тези „деца на строежите“, които измерват своите съдби със съдбите на построеното, мерят своя ръст с ръста на извисените нови корпуси. Песента на поета крие неговата дълбока развълнуваност:

Строежи,
предишни и днешни,
всички ние сме ваши деца —
романтици,
малко смешни,
с вечно жадни за полет сърца.
Строежи.
Все нови строежи.
Виждам вашия строг ешелон,
И ето,
по детски разнежен,
аз ви правя дълбок поклон.

На някогашния строителен патос: „Щом класата ме води на атака, да бъдат дръзки моите мечти, по-дръзки от мечтите на Спартака“, сега отговаря значителна сдържаност. Но Левчев е доловил и изразил нещо съществено — органичното израстване на хора и строежи, дълбокото приобщаване на строителите към плода на техните ръце. В „Зимно палто“ метафоричното изображение достига до дълбоко художествено внушение:

Тъй горяха
електрожените на Първа доменна...
Тъй горят сега на Първа атомна...
И там, под левия ревер,
все още нещо доваряват...

В превлекателните трудови делници поетът намери ярки и силни образи, реализира много от своите творчески замисли.

4

... Сега не ми е безразлично
кой с моите песнички ще се развлича.
И струва ми се, че разбирам
защо
и за кого умирам.

Любомир Левчев естествено и не принудено, по силата на своя пламенен талант, застава с лице към големите политически събития, изправи

се срещу ветровете на планетата, даде отзвук в лирико-романтичните си песни на съдбоносни политически събития. Съвсем привично звучи неговият „Вик за Луис Корвалан“, а неговата „Рана“ носи много от политико-революционния устрем на времето:

Боли ме, Чили,
значи, момчета,
утре в небето
ще има промяна.
Нашето слънце утре ще свети!
Това предсказва
моята рана.

Той отиде в Латинска Америка не като любител на екзотични сцени и пътешественик, който се вълнува за поредния етикет върху туристическия си куфар, а от дълбок вътрешен интерес към метаморфозите на този революционен отвъдокеански свят. Стихът му стана обновен, пластично метафоричен, с богатство и ритъм и публицистична ударност. Обогати се идейният свят на поета.

Някога той написа прочутата своя „Песен за Гарсия Лорка“.

Не търся твоя гроб, за да те жаля.
На твоя гроб аз песен ще запея,
китара ще звъни
на весел строй.
И върху твоята надгробна плоча
една кама кастилска ще наточа
за следващия бой.

Сега в света на латиноамериканските страни нещо отново подсеща поета за разпалената кръв, за непресекващите революционни талози на борбата, която се разгаря с всеки изминат ден. Той се вълнува в Куба, разказва за преживяното в Перу под сянката на Андите, издига своя глас за защита на чилийските си приятели и тяхната трагична участ. Той пише не просто лирически дневник, а „Дневник за изгаряне“, в който кърти ритъмът на времето, отеква в него историческият ход. В звъна на китарите звучат революционни трели, напират неудържими борчески набези. Податките на самата епоха са вплетени в изповедите на българския поет заострено, неспокойно, със замах. И той като своя учител и велик събрат Никола Вапцаров сега води диалог с историята. В думите му намира устремът на бъдещето:

Кой свиреше на тази дяволска китара?

Чии железни пръсти там танкуват?

Историйо,

аз чувствавам твоята ръка.

Не съм те молил

да опъваш струните по-леко.

Готов съм

да се скъсат моите пътища

в акорд на гняв

или безумна обич.

Стихът на поета е ярко политизиран. Той откликва на най-парливите и сложни въпроси, които стоят в центъра на идеологическите спорове днес.

И сега, както винаги, той не може, без да вземе страна, да не бъде изцяло на барикадата и с комунистическа настъпателност да отстоява своята позиция. Конфронтацията на съвременния свят минава и през неговото сърце, това е същата онази „пукнатина“, за която пише някога Хайне и която според него трябваше да мине неизбежно през поетовото сърце.

Намерил силен обобщаващ образ, в своята „Песничка за Мамаев Курган“ той достига и до силно идейно обобщение, което се налага с резкостта на внушението, с актуалната си идейност:

Талантът —
това е Мамаев Курган!
Бездарието е фашизъм!

Това е и лозунгът, и поетическо верую, проникнато от социално-политически заряд, от неразрушимо класово чувство. За Левчев е повече от ясно, че „Не е ръждясала историята. Ясен е щемпелът на сърпа и чука...“ („Възпоминание“). Проблемът за таланта не е поставен случайно в тези ярко политически песни на поета. В нарастващата идеологическа борба все по-категорично се изтъква въпросът за „политическата“ отговорност на твореца, за неговата ангажираност. Отдавна е отминало времето, когато писателят съществуваше в своето кабинетно спокойствие, когато поетическата ладия плуваше в сънно-лунни води. Непримиримо остър и настъпателен е щикът на думите днес, когато се дава

преднина на различни прокламации, когато се публикуват декрети на „пишещи братя“, когато има драстични случаи като „Джон Стайнбек“, „Солженицин“, „Кузнецов“ . . .

За непресекващия революционен устрем поетът пише в „Разговор с Димитров“. Силно е разкрил той същността на комунистическия характер, показал е смисъла на личността, водена от идеалите на партията, побеждаваща винаги в непримирим бой:

Нима не само бедността,
нима и красотата ражда
великия нагон за революцията? . . .
Разбира се,
два отговора няма.
Да!
Само да!
Сто пъти „да“ ще кажа!

Атакуващата стремителност на неговия стих, идейната му яснота изпъкнаха в нашата съвременна поезия открояващо се, силно. Самото време ни говори чрез изповедите на талантливия „глашатай“ на революцията. В класовата непримиримост на Левчев, в неговия дълбоко идеологически интерес към ангажираността на изкуството има нещо, което дълбоко го сближава с Вапцаров. Бих казал, неговите стихове, като „Свобода“, „Песничка за Мамаев Курган“, „П. П. Вместо начало“, „Истина“, „Безследност“, са естествено продължение на творческите устремни

на големия наш пролетарски поет антифашист. Същата пламеност, същата вяра. И . . . този подчертан интерес към човешките проблеми, към неговите прости настолни истини. В „Безследност“ не можем да не усетим нещо от носталгията на Вапцаровата „История“, от нейния идеен патос:

Антипоезия,

метеоритен прах. . .

Защо тъй лесно разрушаваме звездите
на своите най-нежни чувства?

Следи могъщи подир нас остават.

Победни пътища.

Строежи великански.

А простата човешка обич —
тя няма паметник.

Тя крие своите следи,
унищожава всички улики
като разузнавач.

Дано поне на бъдещето
нещо
секретно съобщава.

В зрелите стихотворения на Любомир Левчев напират силни хуманитарни вълнения, завладяват чистотата на неговата идейна вяра и дълбочината на размислите. Явно е, че надигащото се вътрешно противопоставяне срещу отчуждението, срещу охладняващата към промените в света личност вълнува поета и той възпява и „простота човешка обич“, воюва за запазения интимен

свят, неразрушен от алиенация и безплоден скептицизъм.

Свързан със съвременната епоха, поетът не само я отразява в стиховете си, но той се стреми да бъде верен на нейните проблеми и процеси, да мисли с ъ в р е м е н н о. Затова стиховете му са и един своеобразен мисловен акт на човека на XX век. В това е и цялата трудност, която Левчев трябва непрекъснато да преодолява. На мястото на старите истини и скрижали, на мястото на известното и утвърденото той иска да постави новото, да привлече непознатото и неоткритото. Стреми се и поезията му да не повтаря чужди образци, да бъде оригинален, с постоянно обновяващ се новаторски импулс. Рискът, който този творец е поел, не е малък. Неговите книги обаче показват, че той не се задоволява с постигнатото, а през грешките и увлеченията, през неосъществените замисли и пориви умело търси посоките на бъдните си завоевания.

СЛАВ ХР. КАРАСЛАВОВ

Като верен стопанин на тази земя,
съм я милвал със трепетни пръсти.
И ликувах, когато във пролетни пари димя,
и долавях в звъна на пшениците гъсти
изкласяването на мисълта
и вика на чернозема.
И така се ражда песента,
по света да поеме.

Пъстра, многобагрена е поезията на Слав Хр. Караславов. Тя носи в нашето душно асфалтово време дъх на вретенило жито и комунига, на въздух от пресен чернозем и полско ширине. Картините, които рисува поетът, сякаш са измити от пролетен дъжд, обвеяни са от стародавност и българска сила, изпълнени са със жизненост и младежка волност. Песните на този селски син носят упоението на виното, налято от дядовия мех, те ни сродяват с българския пейзаж, с кълновете на бъдното. Всичко в тях е дълбоко за-

трогващо, неспокойно и вдъхновено, пронизано от патоса на нашия век.

Светът на поета крие неотразима родна хубост, той е побрал тракийската шир, неповторимостта на родното село Дебър и става символ на изконнобългарското, на българския корен. В „Път“ е подчертано: „Аз пристигнах от село далечно със един ъгловат нрав, не съм Ботев, ни Вазов, ни вечен, аз съм Слав“. Тук намира самочувствието и преданността на твореца, който е горд с наследството на деди и прадеди. В неговия дух е отразена първичната сила и непокорството на характера, яката твърдина на българската самобитност. Той знае за какво ще пее, къде е неговата цел, пътят е ясен и чист, извоюван от Самуиловите войници и смелите хайдуты, осветен от аленото знаме на революцията.

В „Поет“ с обобщаваща сила Слав Хр. Караславов е разкрил същностните черти на своята творческа обреченост и призвание. В тази изповед е изразена верността на твореца към делото и правдата, към силното вдъхновено слово, което се ражда след вълнуващ размисъл:

Аз ида. Аз съм пътник по света,
Целувам устни, и сърца целувам.
Живея в песента и с песента
в една безсмъртна орбита пътувам

Земята пази корена ми здрав,
луната идва нощем да ми свети,
а силата на моя земен нрав
променя бавно хора и планети.

Прости, съкровени са тези редове, без поза и самоизтъкване, без излишен натос и самомнение, но не можем да не усетим убедителността на авторовото мнение, закваската на неговия дух. Той е категоричен в поетия път, него не го измъчва вътрешното разделение, няма колебание и раздвоеност в порива и мечтите.

Той не е пришълец на тази земя, не се чувства чужденец в нейните скути. Темата за верността към българския корен и родния свят е израз на самата същност на Слав Хр. Караславов. В повечето от неговите стихове тя има подчертано автобиографичен характер, затова е разкрита с идейно-емоционална сила и ярко художествено внушение. Да пее за хора и пътища, за славеи и природна хубост, това е всъщност едно истинско възкресение на мили, сраснали със сърцето му картини, за близки родни хора, за тези селяни, които са поили пръстта със своята пот, които са осъмвали и замръквали из нивята, всеотдайни и прости, честни и готови да бъдат герои, ако времето ги призове. Кърмилката на поета е всмукала тонове и ухания, които никъде другаде не могат да се намерят и повторят, затова той с такава преданост възсъздава познатия бит с цялото негово многообразие.

Особено живи, неизгарящи са спомените за детството, за младостта, която е преминала в старата бащина къща. В „Синове на земята“ е подчертана кръвната свързаност с началото, с онова време, когато момчето е стъривало широкия свят:

Нашто детство загина
във браздите,
                                след ралото,
неусетило дъх
от цветята,
                                най-пъстрите.
Затова сме се сраснали
с тази земя,
както ноктите
                                с пръстите.

Това не е лирическа възхвала, проникната от разнеженост, от съзливо умиление пред изтлелите години. И това е една особеност на поетовия натюрел. Слав Хр. Караславов не идеализира земния свят, не възвеличава селското си начало с лъжливите патетични нотки. Неговият поглед е трезв, изображението изпъква с реалистична сила и убеденост. Той не си играе на поезия с верността, а я изповядва с мъжка сила и българска твърдост. Той не копнее по земята като възможност за отдих, тя никога не може да му предложи удоволствия, защото той не идва при нея като гост. В „Праобраз на сърцето ми“ казва: „Земята е при мене вечно, тъй както мойта сянка с мен“.

Земното начало на творческото виждане тясно се сплита с жизнената му съдба, те са неделими, съществуват цялостно и монолитно, определят духовните хоризонти и съвременните усещания на твореца. Образът на земята е дълбоко жизнен, той присъствува като едно извечно нача-

ло и като една обреченост, присъща на селския човек. Затова, когато Слав Хр. Караславов изрича: „Тук мечтая, под тая зора, във пръстта, като камък корав със смъртта на селяк да умра“ („Мои селски дувари...“), ние разбираме, че това е клетва, която никой никога не може да отмени.

Откъсването от земята е съдбоносно, поетът не може да го възприеме, то отеква в сърцето му с истински трагизъм. В „Балада за съмнението“ той не без завист благоговее пред съдбата на своите предци: „Деди, деди със корени в земята ни...“, защото сега чувства как нараства това отдалечаване от корена, как се разрушава под напора на новото един бит, подкопават се и рухват неговите устои. Всичко е дълбоко мило, свръхскъпо за поета, затова той така горчиво оплаква своята участ:

Отиде си,
отиде си от мене
началото на моя земен път,
с тревогите, с ветровете притаени,
със крушите, с виелици от цвят,
с оная тънка пара над браздите,
уплела във омара свода син.

(„Гост от село“)

Усещането за вървежа на годините той свързва с отдалечаването от интимния български свят, който го е отгледал и възпитал. Тази раздяла не е проникната от консерватизъм, защото за Слав Хр. Караславов развитието, това е времето, „когато ален ставаше светът“, и като комунист той

активно участвува в това развитие напред. Но тук неусетно се промъква тъгата за детството и младостта, за момчешкото безгрижие и волността. Как хубаво е предал тъгата си той, възкресявайки образа на юнова конче, което символизира и детството, и мечтите, и неизвървените и недостижнати пътища и хоризонти. Сякаш виждаме момчето и алестия кон от картината на Водкин, така непосредствено и живо поетът рисува онзи светъл мир, изгряващ в спомените и неутрализиращ нарастващата скръб, късното разочарование:

Пътища ме измориха,
измориха ме сплетни,
но когато вечер тиха
върне детските ми дни,
сред лица на скъпи хора,
сред звъна на птичи клон
виждах вързан за стобора
моят малък алест кон.

(„Аз забравих всяка песен...“)

Само в тези мигове поетът си позволява да надделее умиленето, да се размекне сърцето му, брулено от градски ветрове. Една неочаквана резигнация го обхваща и той я разкрива с пълния драматизъм, без да се страхува, че силните бодри тонове на неговата поезия ще бъдат заменени с отпадналост и разочарование. Това не е обезверяване, загубване на идеала. Този селски син, който дълбоко усеща своите корени — „Пре-кланям се пред всеки земен корен“, — не загубва

почвата под краката си, неговият нрав е все така силен и мъжествен, „ъгловат“, както сам подчертава той. Българското му име е над всичко.

Но тихата драма на напусналия селото син с една есениновска тъга вече няколко десетилетия остава в нашата поезия и ето че сега и при Слав Хр. Караславов тя изпъква с интимна непосредственост, с човешка откровеност. През тридесетте години, в своите ранни изповеди Младен Исаев на машинния грак на своето време противопоставяше земния мир, ведрината и красотата на полето и реките, примамливостта на далечните звезди над Ком.

В редица от песните си Павел Матев копнее по тракийското ширине, по родния Чирпан и градът смущава и досега „душата ми селска“. Спомените връщат поривите на детството, жизнения лъх на отминалата младост в неповторимите „нескъръбени светове“ на този изящен съвременен наш лирик.

В поколението на Слав Хр. Караславов за родния кът пеят с непомръкващо вдъхновение и Евтим Евтимов, и Петър Караангов, и Анастас Стоянов. . . Но никога с такава последователност и обич не е разказвал за селото, както този певец на тракийската шир. Тук драматизмът откликва с изключителна сила, носталгията обагря съкровени признания за най-свидните неща. Сепващият въпрос на автора отеква болезнено, остро в съзнанието: „Де е моята къщица бедна, де е тъмния лъх на пръстта и красивия кръг на хорото, на девойките ведрия смях“ („Дотежа ми да ски-

там“). Във всяка от неговите, вече не малко на брой книги като: „Корава пръст“ (1962), „На бял камък“ (1963), „Насама със сина“ (1965), „Приемете ме и такъв“ (1967), „И никога да не си отивам“ (1970), „След време“ (1970), „Предсказания“ (1973), „Ракетен век“, (1974), „Гост на себе си“, (1974), присъствува този горчив размисъл с нарастващо нервно напрежение.

В стихотворения като „Елегия“, „Старият дом“, „Писмо“, „Продаденият двор“, „Гост от село“, „Старата къща“, „Старите сърца“, „Старият геран“, „Биволи“, „Старите коли“, „При гроба на дядо“, „В напуснатия дом“, „Бе страшна моята съдба“ и др. намира драмата на поета, нараства страданието по откъсването от родния свят. Не навсякъде той е успял да намери нужната художествена изразителност, отделни мотиви много често се преповтарят, понякога просто тематичната извисеност надделява за сметка на вгълбеното психологическо майсторство. Така е в „Селска стряха“, „Мисли“, „Фенер в полето“, „Царевица“ и др. Тук има повече описателност, отколкото осмисляне на вълненията, нужният емоционално-нравствен накал е изместен от привичното разсъждение.

В много от своите „разговори със сина“ поетът намери нужния тон, за да разкрие участва на своето поколение, на онези синове, които запазва селската си кръв чиста и неопетнена. Противоречието вътре в душата му не е израз на назадничавост, то отразява развитието на живота напред, прави силен нравствен паралел

между минало и настояще. Тук в този контраст поетът търси и идейното обобщение, чертае перспективите на нашия социалистически свят. В неговите думи е разкрита позицията му на поет гражданин, който, мислейки за свидния някогашен живот, утвърждава завоеванията на нашия социалистически ден. Незабравимо е това негово метафорично изображение:

Сине мой,
аз не мразя машините,
но съм крачил
с камшик
от лико,
телевизор ми беше
сред нивите
едно биволско
топло
око.

В „Овчари“ поетът също прави своята тревожна констатация, отново избухва болката от това разминаване на изконни, привични за битанеца с техническото развитие на нацията, с рушенето на вродени навици: „Но в утрото не свиреше кавала — един транзистор свиреше на клона“.

Тясно свързан с новото, активен участник в него, Слав Хр. Караславов търси величието на революцията в променящия се живот. Той разкрива корективите в селското съзнание под на-

пора на времето. Сравнява днешния ден с миналия, но дълбоко в себе си се вълнува от бъдното. В „След време“ е разкрита тази вътрешна гордост, че и той има своя дан в общото дело:

Аз крачих с тиха песен във сърцето,
където бродят нови ветрове,
засявах мисли в плодните полета,
плодът след време друг ще прибере.

Темата за България изпъква още по-силно чрез тези съкровени граждански изповеди, в които се пее за комунистическата честност и всеотдайнст, възхвалява се силата на българското име и кръв, напомня се героиката на миналото, за да се подсили признанието за това, което е постигнато днес. В отделни стихове поетът конкретизира историческите събития, за да подсили търсеното въздействие. Такива са „Балада за Самуиловите войници“, „Мадарският конник“, „Балада за битката при Ахелой“, „Копривщица“, „Градът на старите предания“ и др. Това не са от най-добрите негови завоевания, но тези творби показват откъде се подхранва родолюбивото чувство, как поетът търси трайната връзка в поколенията, в предаването на стародавните завети от баща на син, от дядо на внук.

Но в „Монолог сред Тракия“, „Родина“, „Момче“, „Молитва“ и др. темата за родината органично е вплетена в идейно-нравствения размисъл, свързана е с най-интимните възмения и затова изпъква съгрята от човешка топлина и

нежност. „Молитва“ изпъква с едно извисено нравствено узряване, което налага дълбочината на обобщението, неповторимостта на преживяването. Още в първата част на стихотворението откриваме самородния караславовски патос, усещаме вътрешната сила на казаната дума:

Не съм се молил никому до днес,
чертите ми са груби и сурови.
Пътеката през земния ми лес
аз сам си я проправях. Тежко слово
е спало върху моята уста
и удрял съм със него като с камък.
Единствено съм вярвал на пръстта —
че пази и за мен насъщен залък.

Поетът разговаря със себе си, разговаря и с родината. В нея е цялото негово упование и вяра, затова с такава преданост е разкрил поетът обречеността си като българин и гражданин, като боец, който не отстъпва от своя път, който храни надеждата в името на идеалите и на бъдното. Той не може да си представи, че би изменил на своята свещена принадлежност, и затова се отрича от всякаква изолация и прикритие, от бездействието: „не ме наказвай никога с покой, не ми отказвай крепкото си рамо“.

България присъствува в цялата му лирика и преди да изрече своите най-предани слова, Слав Хр. Караславов е пресъздал нейната неотразима прелест, разкрил е синозната си обреченост чрез земните си съкровени изповеди. В проникнове-

ното си стихотворение „Елегия“ образът на майката с влажните измъчени очи той пресъздаде като една истинска българска мадона, земна, непосредствена и жива. Тя символизираше и родната стряха, и целия човешки многообразен мир на нежност и сила, на радост и болка.

А с какво неповторимо очарование изпъква рисуваният пейзаж в различните стихотворения, така многообразен и пъстър е той, облъхнат от романтична светлина. Много често обикнат образ от поета е луната и той я рисува с подчертан интерес. Изобретателен е той в различните сравнения — ето тя е „като счупен волски рог“ („Над мълвежа на житата“), в „Пъдпъдък“ — „В тъмна люлка се люшкат житата и луната се къпе в реките“. Сравненията на поета са твърде близки до селския бит, той намира точната метафора, действения образ. Например в „Механа“ пише: „Над селото една луна извива кръглата си баница“, а в „Монолог сред Тракия“: „На луната последния къшей, недояден, в небето виси“. В „Петли“ имаме един неочакван, но свеж и силен образ на луната: „Медоносна и млада като младо лютиче, слиза бавно луната...“ Във „Вечерен разговор“ — „И весело шуми луната в лимона като зрял лимон“, а в „Старият дом“: „Жълтата луна върху вехтия покрив е спряла“.

В този толкова познат и обикнат образ от романтиците поетът търси земното, реалното и затова много често луната е така близка на земния пейзаж, на човешките вълнения и страсти.

В „Път“ изведнъж виждаме образа съвсем прозаичен: „И по звездните нишки пристигаше като паяк луната при нас“, а в „Прогрес“ поетът говори за „лунно огнище“.

Слав Хр. Караславов рисува своите пейзажи с реалистична простота, те ни грабват в омаята си веднага с дъха на мака, лютичето и детелината, с жълтеещите снопи и смеха на младите, с мрака, покриващ залеза червен. Ето само един детайл при него как освежава картината, придава ѝ живот: „На пътя паднала подкова отронва в тишината звън“. Или да вземем стихотворението „Пъдпъдък“, където с неподправена осезаемост долавяме присъствието на живота чрез нежното обаждане на птицата: пъдпъдък-пъдпъдък. Подобно е и стихотворението „Пролетна кукувица“.

Караславов е истински майстор, когато описва познатия роден свят с тракийската лъка, шумящите листа на царевницата, негата на юлския ден в привечерните часове с изгряващия в небето месец. Тук се чува гласът на пищялката, протяжната песен на кавала, тихото, сговорчиво слово на разговарящите старци в механата. Всичко е много българско и чисто, съкровено и мъчително-сладко.

Но наред с този обикнат мир поетът възпява и откривателите на галактиките, води своя труден диалог с революцията, страда за другарите и приятелството. Щурчето, неочакван гост от село, разказва за изминатите дни и пътища, буди стари болки и копнежи. В книгата „Гост на себе

си“ поетът разкри своето силно, мъжествено призвание да бъде верен на заветите, да се вглежда с умъдрено лице в проблемите на днешния „ракетен век“, да откликва на тревожните въпроси, провокиращи съзнанието на съвременника.

Двете нови поеми на Слав Хр. Караславов, включени в книгата „Априлски пространства“ (1976), изпълват с идейно-емоционалния си размисъл, с остротата на неспокойното чувство. Резецът на възлението докосва най-чувствителните струни на поетовата душа, подсилва налагащата се равносметка на преживяното. В „Пространства“ още с първите въпроси се подчертава твърдостта на позицията, нейната комунистическа непоколебимост и устременост. Поетът размишлява върху извървяното, проектирайки бъдещето. Неговата сигурност в постигането на крайната цел е ярка и категорична.

Без излишен патос Слав Хр. Караславов разкрива своята съпричастност към градивната сила на общото дело. Неговият стих е изпълнен с напрежение и драматична сила, насечен, къс, изпълващ със съкровено-интимната си тоналност:

Ще си идеме утре
и земята ще вземе
на косите

цвета ни,

на сърцата ни

ритъма,

но ще бъдем тук
и ще питаме

пак:

— Как,
ний
не бяхме ли
буйния

мак,

оня мак
на далечната
песен . . .

И тук, както в цялото си творчество досега, поетът свързва своите възмущения и размисли, съдбовната повеля на своя дълг с родината. Тя е за него онзи свещен олтар, достоен за горещата изповед, за върховното откровение. Нейното настояще, нейното съвремие го възмущава, поставя острият си въпрос, дава подтик за нови пориви и стремления. Но особено силно Слав Хр. Караславов прославя комунистическия ден на България — „с нейния ден, с нейното утре във тебе и в мен, във пътя, наречен комунистически марш“.

Той мечтае с една налагаща се приповдигнатост за бъдния комунистически свят, затова като постоянен рефрен прозвучава в неговата поема „Пространства“ безсмъртният стих от международния пролетарски химн „С „Интернационала“ света да обновим!“ Поетът категорично поставя проблема за тържеството на комунизма в целия свят, смело издига своя глас за негова-

та прослава. Ето откъде идва основният патос на неговия стих и неговата призивна мащабност.

Поетовата вяра напирва с прогресивния устрем на човечеството напред. Копнежът да се промени светът, да настъпи ерата на комунистическия строй навред по всички континенти е изразен непосредствено, с романтична извисеност. Поетът вярва „във детинските светли зеници — да пораснат, да тръгнат във двубоя, да разтърсят планетата с много порив и вяра...“ Неговото лирическо послание към отрепните борци е съгрято от човешкия размисъл на комуниста, на обикновения редник, който неуморимо крачи в големия могъщ строй на партията.

Именно ярко подчертаната партийност в изповедта на Слав Хр. Караславов обединява проблемите, изразени както в „Пространства“, така и в другата поема от неговата последна книга — „Поема за моето поколение“. Още в първата творба е изтъкната „творческата закваска“ на автора. Той подчертава силата на своя талант, неговото основно съдържание и обществено утвърждаване:

Ние зидахме своето
изкуство
от маршове,
от агитки
и от оди.
Ода за партията.
Ода за СССР.

Ода
за народа —
за всички народи
под червеното
знаме
на път...

Стихът му неусетно става остро публицистичен, въздействащ с големите истини, които защитава и на които служи. Но изповедната тоналност запазва емоционалността именно поради мащабността на възмущението, поради неговата изключителна актуалност.

В „Поема за моето поколение“ поетът се е опитал да обрисова чрез поетичния рисунък, чрез отделни щрихи облика на онова възторжено и ярко помълнение от поети в нашата литература, което навлезе в нея непосредствено след историческия Априлски пленум на ЦК на БКП и което днес е в своята творческа зрелост. Изминалите двадесет години на развитие дават пълно основание на Слав Хр. Караславов, един от тези поети, да се опита да очертае най-характерното, най-типичното за себе си и за своите събратя по перо.

Преди всичко тук се налага един основен момент, който е характерен и за цялата поезия на Караславов. Това е търсенето на основна вътрешна близост между утвърждаването на таланта и общественото развитие, покритието между гражданската ангажираност и художественото изявяване. В „Поема за моето поколение“ авто-

рът търси основните характеристики на своето „априлско“ поколение именно чрез свързването на творческото с идейното начало. И тук той остава верен на себе си, на своето обществено и гражданско горене, на верния, вроден усет към националната проблематика.

С клетвена сила прозвучават думите на поета, внасящи в стиха му конкретно-историческата събитийност, озвучени от бойната партийна тръба:

Два пъти
Септември
в живота ни
има,
два пъти ни
извисява
Април!

В неговото съзнание отдавна са кристализирали образите от героичното минало и многократно той се е връщал в редица свои творби към тях. Те са станали своеобразен символ, свещен поетически образ. Но твърде умело Слав Хр. Караславов свързва изключителните величави дати на миналото с една съдбовна дата за собственото си творческо израстване, както и за целия наш обществено-политически живот — април 1956. Озонирането на духовната атмосфера, в която възмъжа неговото поколение, е свързано именно с най-положителните градивни процеси в нашето социалистическо съвремие.

Той прославя „априлското вдъхновение“, извисило нашия ден, и с истинска признателност възхвалява нашите завоевания, перспективите на бъдещото развитие: „Поклон на великото време, на човешкия устрем поклон!“ Как хубаво Слав Хр. Караславов е свързал проблема за творческата оригиналност и самобитност на творца с априлския обновителен процес, който именно разкрепости личността от стеснените рамки и тези, премахна ограниченото и безизразно псевдовдъхновение!

В общия хор на априлското поетическо поколение поетът търси и своя глас, верността към личните предпочитания. Много синтезирано, но с една завидна точност е намерена собствената характеристика. Автопортретът е уловил и синтезирал най-същественото, най-яркото:

Във модерния стих
не ме бива,
аз съм кремък
от стара скала,
но живее във мен
мълчалива
висината
на яки
крила.

Ето как „в този свят, достоен за стихотворения“, творецът сам изявява най-същностните си черти, докосва се до парливите проблеми на своето време. Неспокоен и с будно гражданско

чувство, той откликва на динамиката на света и крачи в устремения комунистически марш напред. В мащабността на събитията Слав Хр. Караславов търси винаги изявите на личността, нейната обществена ангажираност, нейната неповторимост. Затова неговата поезия е винаги „в устремения път към небето на човешките чувства“. Така е и в новите му поеми от книгата „Априлски пространства“. Породени от съкровения граждански промисъл на нашето развитие, те разкриват една непроменяща се чувствителност, чувствителност, която не изменя на динамиката на века, а е винаги в резонанс с голямото, значимото в живота. Осмисляйки извървения двайсетилетен път след Априлския партиен пленум на партията от 1956 г., поетът се е домогнал до свое интересно виждане и интерпретиране на проблемите, до трайно поетическо въздействие.

Неговата лира, обогатена и многостранна, през последните години разкри сложния интимен свят на творец с дълбоко национално виждане и осезание. В стихотворението си „Романтик“ той писа: „Хайде нека под звездната стряха да остане един романтик!“ Този порив пронизва поезията му, придава ѝ юношеска свежест и поривност, красота и младежки тръпки. Навлизайки в богатия му свят, ние се чувствуваме пречистени от допира до свети истини, до родни картини. А това е едно от най-сериозните призвания на изкуството — да ни прави по-чисти, по-добри.

ЕВТИМ ЕВТИМОВ

Евтим Евтимов постепенно и продължително, но категорично очертава своята творческа физиономия. След всяка негова книга намираме нови интересни страни на таланта му. Това е чувствителен, отзивчив поет, който носи у себе си земна непосредственост и свежест. Но предпочитанието му към пейзажни стихове, към нежни съзерцателни състояния не надделява никога. Евтим Евтимов живее с тревогите и радостите на своя век, винаги остро реагира на събитията в света, внимателно и проникателно проследява нашето развитие напред. Затова в неговата поезия откриваме сериозна гражданска проблематика. Нежното любовно чувство винаги е съпътствувано с мисли за високите идеали, за извисяване на човешката личност.

В това отношение повечето от неговите книги — „Човекът“, „Пиринския орел“, „Цвят от кестен“, „Обич за обич“ — са показателни. В тях забелязваме задълбочаване и осмисляне на гражданската и нравствената отговорност, търсене на по-го-

ляма художествена изразителност и обобщеност.

Поетът написа вълнуващите си пирински балади, изпя редица вдъхновени песни за България, за миналия и настоящия ден на трудовите хора, с много сърдечност разкри дълбоката си обич.

Във всяка от стихосбирките на Евтим Евтимов има цикъл или отделни стихотворения, посветени на любовта. Това дълбоко и вечно чувство го вълнува с благородната си поривност и светъл копнеж. Една голяма обич изпълва сърцето му и той изповядва трепетните си преживявания непринудено и просто — Евтим Евтимов не признава никакво спокойно, сдържано равновесие в интимните вълнения: когато обича, той принадлежи изцяло на любимата. Затова е така категоричен:

Стига заеми!

Стига везни!

Искам

обич за

обич.

„Обич за обич“ той озаглави и най-хубавата си книга и сборника с избрани стихове. В светлите мигове на трепетното очакване, в горестта от дългата раздяла той усеща вдъхновяващата сила на любовта. Тогава стиховете му натежават от емоционална сгъстеност, словата се редят вдъхновено и завладяващо. Но когато преживява тези най-ярки и незабравими мигове в един човеш-

ки живот, поетът не се поддава само на интимния прилив от възнения, не се затваря в тесния кръг на своята обич. Винаги будното му съзнание търси нравствено-етичната значимост дори и в тези дълбоко нежни, съкровени чувства.

При внимателно вглеждане в редица стихотворения откриваме символичното поетическо извисяване на огъня, образ, който изпъква в напрегнатите състояния и размисли. И това не е случайно. В органичната тъкан на отделните творби този образ подпомага поета за постигане на по-голяма художествена действеност.

За Евтим Евтимов този образ е свързан с размаха на творческите сили, с осъществяването на мечтите: „Аз себе си изгарям всеки час,/ земята ни да има много огън!“ („Смоларите“). Духовното терзание е възвишено, защото е обречено на горене. Чувствата имат неподозирана мощ, когато без остатък обгарят душата, сърцето: „Дълбайте ме, години, със въпроси!/ И нека пламъкът ви ме гори“. И неговата българска същност не познава по-високо състояние от „огненото“: „Аз нося неугасимите огънове на Кольо Фичето и Омуртаг...“ („Мостове“).

Естетизирането на огъня, превръщането му в художествен символ не е новост, но то е характерно за поезията на Евтим Евтимов. Огънят — това е крайното състояние, пределният момент на изживяването. В стиховете на Евтимов то придобива особена привлекателност и въздействаща сила. Той търси топлината навред — без нея настъпва тлението, разрухата, краят. Предупрежда-

ващият му глас ни стряска: „Земята трябва просто да се сгрее, че може цяла да изстине тя!“ („Зимна хроника“). Нравствените терзания не дават покой на поета. Той се страхува от студенината на века, който е триумф на техническата мисъл, на градивната мощ на човешкия ум: „Сред железните ли дни загуби своята човешка топлина?“ („XX век“).

Най-нежните чувства се събуждат в душата на поета с жаждата за светлина, за сърдечност, за земна топлина:

Земята носиш ти И аз съм нежен.
Душата ми за угар закопня!
Сред тоя град, в антените замрежен,
където губи своята топлина...
(„Очакване“)

С изгубването на топлината сякаш настъпва безпомощността на Антей, отдалечен от земята. Затова поетизирането на огъня е важен момент в образната система на Евтим Евтимов. Но това не е древният страх и почит пред огъня, когато душата се гърчи в ужас. Поетът насища съдържанието на своя символ със съвременен човешки смисъл. От размислите за света и хората Евтим Евтимов постепенно преминава към темата за голямата любов, всепоглъщаща, жарка, вечна. Обичта разпалва най-силно чувствата, интимните преживявания изискват пълна отдаденост:

Бъди една светкавица голяма,
която нощем пада върху мен,
душата моя да превърне в пламък
и всяка нощ да светя като ден.

(„Горчиво вино“)

Щом почувствува угасването на пламъка, изчезването на всеотдайното горене, поетът разбира, че истинската любов не е възможна. Затова се обръща към любимата: „Стани отново земна и гореща и в пътищата свои ме вземи“ („Претворяване“).

Но страхът от силното преживяване не е познат на Евтим Евтимов. С една ненаситна жажда лирическият герой иска да изпита горнилото на всяко изпитание, защото знае, че само след безкрайна мъка и труд се постига далечното: „Искам просто сам да те изстрадам, за да знам твоята цена!“

Понякога увлечението към силни опиващи чувства, стремежът да се покаже дълбочината, силата на преживяването пречат на поета да постигне художествена плътност, вярно поетическо звучене. Ето например стихотворението „Приспивна песен“: „Реактиви в тъмното реват, антени късат от сърцата нишки, подводници загубват път, звезди остават някъде без стряха, изчезват хора под снега, цветя се скриват в пещерите плахо...“ Нехудожествено и декларативно! Така се е получило в редица стихотворения, особено от първия цикъл „XX век“ на книгата „Човекът“. Разреждането на емоционалното напре-

жение откриваме в творби като „Мостове“, „Епохо!“, „Старите къщи на града“, което се дължи главно на многословието.

Но „Човекът“ е книга, в която редица стихотворения носят значителен нравствен заряд, парливи и категорични са словата на твореца, отправени към съвременника. Особено интересен в развитието на Евтим Евтимов е вторият цикъл — „Игри от детството“. Оригинален и нов в поетическата палитра е сгъстеният експресивен стих, актуален и въздействащ. В цикъла се чувства сериозният етически размисъл, изпъква темата за гражданската отговорност, за човешката вяръност, за духовната чистота. Детството идва в спомените на поета не само като нежна картина, то навява размисъл, кара го да обгледа промяната в себе си и другите:

Завя ни времето със своя вятър
по пътищата бели на света
и срещна ли ви аз до къща проста
или на връх, огрян от светлина,
бих искал да ви зная не по поста,
а по онази скрита топлина!

(„Сляпа баба“)

Разговорът с другарите от детските игри вече е лишен от юношеската си непринуденост, която се стопява с годините. Затова нараства и болката по изтичащата прелест на ония незабравими дни: „Дъжд в прозорците студени ишилка./ Телефонът все звъни, звъни!/ А на мене още ми се

иска,/ както в първите ни детски дни,/ да заста-
неш буен и немирн/ под прозорците ми някой
ден/ и със пръсти в устни да изсвириш,/ та мом-
чето да събудиш в мен!“ („Изсвирване с уста“).

Цикълът „Игри от детството“ е истинска спо-
лука за поета. Неговият нравствено-емоционален
заряд въздействува. Той подсилва общото впечат-
ление от новите произведения на поета, който
между любовта и гражданския дълг осъществява
своите поетически търсения, открива красотата
и неповторимостта на нашата съвременност.

* * *

Особено характерни книги на Евтим Евтимов
са „Пирински балади“ (1970) и „Нощи“ (1971).
Те бяха твърде важни стъпки в неговата творчес-
ка биография. Бих казал, че това са книги — фи-
зиономични. Синтезирано и ярко те ни разкриват
истинския облик на поета Евтим Евтимов. В тях
са запечатани много важни страни от творческия
му натюрел, те ни подсказват най-трайното в
търсенията и художествените му сполуки.

По природа Евтим Евтимов е непосредствен
лирик, за него не са обичайни миговете на съзер-
цанието, рядко можем да срещнем негови стихо-
творения с приглушени тонове, с излинели от
умозрителност багри. Натурата му е борбена,
активна. Той обича да възпява героичното, при-
мамват го възвишените ситуации, пламенните
душевени състояния. Общественото чувство у то-
зи поет е винаги доминиращо и прозвучава изви-
сено, възторжено. И въпреки това Евтим Евти-

мов не е от „гръмогласите певци“ на съвременността, той не афишира помпозно гражданските си мисли и преживявания. Всяко негово гражданско стихотворение е една стоплена от човешка тревога и обич изповед. И именно това изповедно начало в лириката му го кара винаги да търси събеседник, да се обръща към любимата или към съвременника, да разговаря с мъртвите герои в будните си неспокойни нощи и да търси отговора на сложните заплетени въпроси на битието. Не случайно редица неговите стихотворения са озаглавени: „Разговор с тебе“, „Баладичен разговор“, „Отговор“... Когато ги четем, не можем да останем безучастни, безпристрастни и чужди на неговите възмущения. Евтим Евтимов умее да ни „увлича“, да ни прави свои заангажирани събеседници. Това е и една от причините да чувствуваме неговото присъствие в съвременната ни поезия твърде „осезаемо“. Той винаги търси допир, интимен контакт, а проблемите, които разглежда, винаги са актуални, живи, възмущащи.

Стихотворенията от „Пирински балади“ и „Нощи“ подчертават двете основни теми на Евтим Евтимов — героиката на антифашистката борба в Пиринския край и любовта. Двете теми се преливат една в друга, те го владеят изцяло. Най-силно и завладяващо заговарва неговият глас, когато се докосне до борбата, до смелата и героическа саможертва, и когато ни въведе в света на сърдечните си терзания, на своята тайна, горчива, но светла любов. Тези теми ни насоч-

ват към творческата същност на този творец, подсказват ни избора на неговите търсения и трепети. Когато оживява картините на съпротивата, когато извайва с истинска възторженост и преклонение безсмъртните образи на героичното минало, Евтим Евтимов не се увлича по шумния патетичен стих. Поетът предпочита баладичното, приказното като точно и изразително средство да разкрие светостта на подвига. Без съмнение епичната балада му допада — за това свидетелствуват доста ярки негови произведения от този жанр. Интересни са неговите мисли, споделени в проведения разговор за поезията от редакцията на „Литературен фронт“ относно баладата. Ето какво пише Евтим Евтимов: „Според мен сега характерното за баладата е това, че тя е по-съвременна, по-близка до действителността и до известна степен, като запазва сюжетността, се отдалечава от екзотичното и фантастичното. Изразните средства при одухотворяване образа на героя са почерпани от самата действителност“, („Литературен фронт“, бр. 33 от 12. VIII. 1971 г.).

В казаното от поета за нас има нещо, което е особено важно при разглеждане на неговите пирински балади. Това е преди всичко о с ъ в р е м е н я в а н е т о на жанра. Намерил нужната форма, поетът търси и подходящо съдържание, стреми се неговите средства да бъдат пределно лаконични, ясни, а чувството съдържано, но въздействащо, темпераментно, активно.

В нашата партизанска лирика Веселин Андриев написва незабравимите „Балада за кому-

ниста“, „Балада за шестнадесетте“ и др. Това, което се налага в тях, наред с майсторството, е преди всичко автентичността. Сам поетът парзанин е бил свидетел на разказаното, „изживял“ го е, имал е непосредствен допир и баладичното е дошло само като траен художествено-емоционален завършек. Докато при Евтим Евтимов имаме една значителна дистанция от събитието, въпреки че и при него важна роля играе сюжетността. Малко или много той ни предава случката, „осведомява“ ни за станалото. Но отдалечеността във времето му налага известен приказно-реалистичен елемент, баладичният рисунък засилва легендарността на подвига.

Поетът съвременник намира свой подход, постига свое внушение и въздействие. В „Пирински балади“ това се изразява чрез съвременното светуосещане и оригиналната ритмика на стиха. Внезапно, силно идва поантата, откритата проникновена мисъл. Ето как завършва баладата за стария орех, на който върховистите са обесили Никола Попов: „Изсъхнал той — да няма семена от стария му корен за бесилка!“ Или да вземем финала на „Сватбата на Антон“: „Страхливец никога не вдига сватби, когато го отвеждат на разстрел!“

Евтим Евтимов съзнателно избягва фантастичното, невероятното, не търси недостоверния елемент, да подсили въздействието, а изключително набляга на самия героичен факт, на отделния жест или на величавата гибел. Подвигът е сам по себе си изразителен, бляскав, силен и не

се нуждае от украшателство. Съвременната душевност на поета е чужда на литературната измислица, на художествената невероятност. Вместо да използва някакъв невероятен детайл, да „измисля“, Евтим Евтимов набляга именно на самия подтекст, заложен в смелата себеотрицателна постъпка на даден герой. И ни го подсказва накрая, като се обръща към нас пряко, непосредствено. Така е в баладата „Коле Недялковски“: „... И скачаш пръв, но не към гроба, а литваш ти към моя свят!“ Или пък в „Гробът на ятака“: „И търся в мрака твоята могила, за да пречистя своята душа!“

В „Разговор с тебе“ изпъква обобщеното виждане на Евтим Евтимов. Примерът на загиналите тук е изведен в по-мощен художествен план и от името на приемниците поетът говори с мъжествен изповеден глас:

И да извика в тъмното: — Тревога! —
когато страх душите е приспал;
на стръмно да запали огън,
на ранно утро
да даде сигнал,
на смели стъпки — първата пъртина,
на будни устни — силния си дъх
и тъй по върховете да загине,
че утре сам да стане връх
на бели изгреви
и лунни нощи.
Защо да плача?

Ти си мъж.

От своя смърт ще си отиват още,
но като теб
умира се веднъж!

В това стихотворение героят е анонимен, той е само „някой“. До известна степен Евтим Евтимов даже не уточнява и кога умира героят му. Преди всичко, защото иска да ни внуши, че винаги някой трябва да крачи в бой, да е готов да умре за родината, да прокара нови пътища в неизвестното. В този свой анонимен българин поетът не визира ли и своя съвременник, не подсказва ли, че търси преродени героите на миналото в нашата социалистическа действителност?

В цялата му книга „Пирински балади“ долавяме тоя развълнуван разговор с нас. Така паралелно поетът осъществява „двойна връзка“. Той възпява загиналите комунисти и ремсисти, но непрекъснато се обръща към читателя, буди патристични размисли и възторг. Не случайно накрая е поместил и „Баладичен разговор“, в който като клетва се изричат слова на вяроност и признание, изразена е готовността на съвременника да продължи завещаното дело, чийто ориентири днес са братски могили и революционният идеал на бъдещето:

Научи ме — дето и да мина,
дето даже и за миг да спра,
да оставям винаги пъртина
или просто някаква искра.

И когато утре под небето
аз загубя своята светлина,
нека има нещо,
на което
като тебе да се поклоня!

Останал верен на сюжетността, в повечето балади поетът намира точното и убедително художествено осмисляне, постига траен и верен завършек.

Вярното поетическо чувство рядко му изневерява. Евтим Евтимов, автор вече на повече от дванадесет книги, съумява да запази гласа си от неверни тонове, от погрешни, несвойствени му височини. И ако в героичните мотиви понякога поетът би могъл да прикрие невярно взетия тон с пряка декларация, то при интимните изповеди би проличал всеки фалш. А при него любовта идва със светлото озарение на поезията и той никога не накърнява нейната чистота с неискреност и празнословие.

Дори и когато мъчително и тревожно тупти сърцето му, Евтим Евтимов благославя своята обреченост: „Горчива обич нека ме опива!“ В интимната „светая светих“ на чувствата си той е обхванат изцяло, погълнат е от сладкия водовъртеж на любовните копнения и без остатък му се отдава. Любовта — това е самият му живот: „Искам просто сам да те изстрадам, за да знам твоята цена“ („Откриване“). В това признание изпъква неспотаената горчивина на една любовна мъка: колко и да е странно, неговата ин-

тимна лирика не познава миговете на интимното наслаждение, радостта и триумфалния финал на щастливото изживяване на взаимността.

Никакви красиви миражи и чувствени пламъци не ни обграждат, когато четем изповедите му. Поетът леко открехва дверите на своето влюбено сърце: „Има нещо страшно и човешко в моето обичане сега“. Съдбовната раздяла го кара понякога, изгубил търпение, не надмогнал болката си, да извика неукротимо:

Понякога това е нечовешко.
Години аз към теб съм устремен,
години радостни, години тежки,
а още ти не си при мен.

Него го измъчва спотаеността на чувствата, внимателното опазване на обичта, „защото тайна трябва да е тя“. Затова той не ни води по щастливите пътеки на своята любов, почти никакви мигове и преживелици не са описани разточително обясняващо. За разлика от много негови събратя, които са ни съобщавали за срещите и разделите, за красивите преживявания, Евтим Евтимов премълчава „ежедневното“ на любовта. В неговата интимна лирика липсва любовното повествование; тя е израз на един устрем, на една задъхана изповед, в която се доказва и защитава обичта.

Най-често поетът разговаря с любимата, разкрива своята неотменна свързаност с нея. Неговата любов — това е цялото му съществуване, целият му живот:

Целият ми свят е свързан с тебе,
и на тебе всичко аз съм дал.
Аз от твоите нощи съм обсебен
и от твоите сънища изгрял.
Пътят ми със стъпките ти крачи,
песните ми с тебе са на път,
болките ми с болките ти плачат
и годините ми с теб растат.

Поезията и любовта при него се покриват. Колко пъти поетът ни убеждава, че е открил любимата „не в дълга нощ край масата на кръчма, а в нощ, когато плакал съм над стих!“

Това непрестанно духовно извисяване, тая упояваща страст блика във всяка негова любовна песен. Той така е увлечен в своите диалози с любимата, че не усеща как понякога повтаря някои неща, как бързо изчерпва сложността на проблемите в силния пламък на обясненията.

В „Нощи“ на Евтим Евтимов се открояват главно първите три цикъла, в които чувствуваме будната мисъл, остротата на съвременното светоусещане, морално-нравствените пластове на една неспокойна душа. В тях откриваме и гражданската чувствителност на поета, която е стояла винаги в основата на лириката му.

Гражданствеността сближава различните теми в двете книги на Евтим Евтимов „Пирински балади“ и „Нощи“. Обединени от дълбоката свързаност на поета със съвременността, те носят много верни наблюдения за духовния сблък на нашия съвременник, достоен приемник на революционните идеали от миналото.

В поезията на Евтим Евтимов интимните въз-
 нения много тясно се свързват с общественото
 неспокойствие, вътрешният свят на поета е из-
 пълен с тревогата на деня и изискванията на
 гражданския дълг. Темата за човешката обич
 поетът осмисля с яркостта на съвременните из-
 мерения, с дълбочината на нравствените кон-
 фликти и проблемите на действителността. Лири-
 ческият размисъл е облъхнат от динамиката на
 живота и времето, носи отпечатъка на една силна
 личност, която активно откликва на парливи теми,
 на големите събития. Евтим Евтимов е бил вина-
 ги творец с граждански темперамент и актуално
 светоусещане.

И в изповедната му стихосбирка — „Горчиво
 вино“ (1975) — намираме свежестта на лиричес-
 ките възприятия, проникновено изживяване, яр-
 костта на идейно-нравствения заряд. Стихът на
 Евтим Евтимов е изпълнен с интимна съкрове-
 ност и жизнена пълнота, наситен е с драматизма
 на чувствата и непосредствената изповедност.
 Той не се затваря в тесния камерен свят на по-
 вседневното, на прекалено личното битие, което
 би го откъснало от широкия свят, от простора и
 далечните пътища.

Поетът възпява гордата и светла любов на
 съвременния човек, носител на нови морални
 ценности, чийто характер е възпитан и изграден
 в променени обществени условия, с богата ду-
 шевност и разностранни интереси. Породеното

чувство на взаимност и доверие идва с порива за градивност и волност, за висине и търсачество. „Ако любовта е само дом, по-добре при мен да не дохожда“ — споделя авторът. В лирическото възбуждане има нещо много чисто и свято, извисено от жаждата за простор, за красота и съзиждане.

Много често в размислите на Евтим Евтимов долавяме търсене на актуалното, на съвременната проблематика, облъкната и одухотворена от емоционалната многотоналност на стиха. И тук, в тая откровена изповедност, постепенно изпъкват темата за родния край, за неговата прелест, останала завинаги в сърцето с най-нежните пориви. Колко често поетът ще спомене в отделните творби: „Бяла планина на юг остана, някъде под силните скали“, или ще разкрие вечерната картина: „Над тебе вечер да изгреят открити, радостни звезди“. В усетената взаимност прелива и радостта от изживените мигове под обичното, незабравимо пиринско небе:

Как просто ти откри Пирина —
тези тъмни, стръмни върхове!
Над главата ти — небето синьо,
пред очите — зелени светове.

Така поетът се домогва до по-силни и трайни обобщения, земната нега на неговите чувства изпъква с открояваща действеност и пълнота.

Запазвайки осмостизието във всяка творба в „Горчиво вино“, Евтим Евтимов е успял да намери разнообразната интонация, интересния ли-

рически детайл, проникновеното изображение. Тематичното единство на книгата не я обеднява поради богатството от отделни идейно-художествени мотиви, широтата на впечатленията, пластичността на рисунъка. Завладява това извечно възненение, предизвиквано от обичта и топлотата, осмислено от духовния полет, от яркостта на идейно-нравствения идеал. С темите за красотата и любовта авторът е свързал най-съкровени мечти и желания на личността, нейната творческа съзидателна природа, оттук идва това пламенно признание:

И ако ти не съществуващ още,
аз мога утре пак да те създам
от болката на тези дълги нощи.
И няма повече да бъда сам.
И пак ще имам радости и срещи,
небе открито, птици и море...
Човек живее в името на нещо
и трябва пак за нещо да умре!

То изразява нещо много съществено от позицията на поета, от позицията на неговия художествен свят, заостреността на неговите лирически възприятия и съкровеният оптимистично виждане.

Наред със силните и ярки изповеди в „Горчиво вино“ са включени стихотворения, в които поетът не се е домогнал до интересния образ, не е успял да постигне яркото и силно съдържание на стиха. Такива творби само регистрират възнененията, без да имат нужното художествено

въздействие, без да разкриват богатството на замисъла. Така е в „Ти си днес поезията вечна...“, „Пред тебе все ще се прекланям, мила“, „Бие бурята с тежки камшици“, „Сякаш ни понесоха соколи“ и др. Непосредствеността се губи, когато поетът изменя на своята поетика, когато съчинява: „ръцете ти — два бели лунни лъча — отново ме издигат над света“, или: „И стигни в година високосна сянката на лунното поле“.

Книгата обаче показва, че много от търсенията на Евтим Евтимов в областта на интимната лирика са плодотворни, наситени с обществено неспокойствие и съвременна звучност. Изповедите на поета ни отвеждат към традицията на българската лирика, в която чувството на любовта се свързва с нравствената извисеност на личността, с дълбокия хуманизъм. Ето защо „Горчиво вино“ е едно успешно утвърждаване на интимната тематика, която е близка и на строителя на новото комунистическо общество, отразява богатството на неговия свят.

С цялостното си развитие Евтим Евтимов показва, че е поет, който знае своите възможности, целият му път досега постоянно ни изненадва със своето обновление. Неговите последни „Обредни песни“ красноречиво говорят, че талантът на този поет отново е в подем, а на поетическия дух, подобно на птиците, летежът и дръзновението прилягат. Това е истинското откривателство, в което творецът осъществява себе си по начин, достоен за хората и времето.

ПЕТЪР КАРААНГОВ

Роден на юг, той не познава неудържимата сила на страстите и буйните пориви. Той не обладава южен темперамент, никога чувствен екстаз не е изпълвал стиховете му с външна динамика, с кипене. Неговата натура е по-спокойна, преживяванията му като подводни течения пронизват цялото му същество, но дълбоко в самия него, прикрито.

Стиховете на Петър Караангов носят атмосферата на един лиричен свят, в който няма сътресения, няма опиянение, самозабрава. Този поет носи в душата си виденията от родния край и картините, с които е изпъстрено всяко негово стихотворение, привличат с убитите багри на нежни пейзажи. Глинени хълмове, южна светлина, спокойни бистри води излъчват неповторимо очарование.

Живеещ сега далече от тази красота, поетът я възражда в душата си непрекъснато, тя го преследва и измъчва и го кара да се чувства затворен в един неизбежен „тебеширен кръг“.

Неговата избеляла градска кожа вече не познава южен загар, бледото му лице не е обжарено от слънце и бризнато от топлите ветрове.

Докато в неговата първа книга усещаме лъха на естествена ведрост, пейзажите му бяха визуални, то постепенно в стиховете му започна да се долавя градска задуха, паважът го кара да се чувства угнетен и все по-често онова южно градче със стара българска църква започна да изпълва сънищата му, да се долавя неговата неподправена хубост и пъстроцветна примамливост. Така поетът се отдели от паважния шум и градската сивота и заживя в свой мир, където всичко напомня за детството, за Струма и Беласица. И може би единствено в тая привързаност към родното място се прояви неповият южен нрав. Кръвта се задвижва, когато описва глинените хълми и стенописите, жълтия есенен листопад и препускащите бели и рижи кобили. И ние приехме това поетично изображение, защото то е сърдечно и проникновено, лишено от всякаква помпозност и стремеж за пригаждане. Той не умее да се преструва. И най-малкият опит да изневери на себе си проличава веднага. Такива спокойни лирични натури не обичат да се показват там, където твърде много се шуми. Те дълбоко пазят от чуждите погледи трепетите на сърцето си и ги изповядват сред предразполагащата обстановка на уют и романтичност.

Петър Караангов никога не се втурва в безразсъдство, нему е чужд всякакъв духовен аван-

тиоризъм. Не познава развихрената игра на въображението, винаги търси полутоновете, тишината там, където може да бъде унесен единствено в своето дълбоко човешко копнене. Размислите му никога не го карат да се самозабравя, той умее да се владее. И дори понякога, пре небрегвайки емоционалното си състояние, той пише за неща, които да показват само актуалното му тематично определяне. Така, ако прочетем „Момчето — жител на много градове“ и другите му поеми, ще видим, че те нямат особено значение за творческото му развитие. Те са свързани с годините, през които са писани, и с това се изчерпва поетическото им достойнство. Но стиховете, в които той пресъздава истински преживявания, показват силата на неговия талант. В тях чувството грабва веднага. Така бледите пожълтели лози в неговия край раждат дребнозърнести гроздове, но от техния сок се прави чудно, омайващо вино.

За една такава поезия е характерна емоционалната гъстота, спокойният плавен ритъм, душевната уравновесеност. Всяка горест тук е прикривана и зад промъкващата се тъга личи стремжът да се внесат по-твърди рими, да се покаже мъжествена устойчивост.

* * *

Това, което го измъчва най-много, е стремителният устрем на времето. Особено болезнено приема той физическата подвластност, преходността на живота. Неговото съзнание работи ви-

наги трескаво, когато мислите му се докоснат до този проблем, от душата му се изтръгва истинско стенание. Дори в онова бодро стихотворение „Раздяла“, с което започваше първата му стихосбирка „Следи по пътя“, поетът не е забравил за неудържимия ход на времето. Никакви житейски преживелици не могат да го накарат да не мисли за изминаването на дните. Една болезнена чувствителност непрекъснато го държи буден и така настойчиво го кара да съжалява за изминалото, сякаш нещо невъзвратимо е пропуснато.

Времето при него е една нравствена категория. С неговия летеж хората се отделят от първичността на преживяванията. Представете за времето у Караангов са свързани с диалектичeskата промяна на отношението човек — среда. Постепенно естествените измерения за времето поетът превръща в духовни измерения. Всяко натрупване на жизнен опит, задълбоченият поглед на човека и същността на събитията вече изменят неговите реакции. И затова всичко събужда у поета тъжните трепети от раздялата с младежките вълнения:

О, защо тъй бързо избеляха
шарените ни детински празници?
(„Ваканция“)

Ах, минава времето!
И от птиците остават
само стихнали пера.
(„Партер“)

Ах, годините, истинските години,
са затрупани в снежен ров.

(„Зимни недели“)

Преходно време.

То ме носи

в горчивите си разстояния.

Подобно тичинка за посев

ме вяха ветрове-мечтания . . .

(„Меланхолия през септември“)

И в това вътрешно напрежение, изострило до болка сетивата, той търси своето сегашно място. Свързаността му със съвременето го вълнува и един въпрос го пронизва: „Тази вечер къде сме?“ Тревогата на зеленото око на радиоприемника разбива неговия покой. Той знае песента за оня войник от Америка, който не ще се завърне никога вече. Някакво спотайвано чувство за действие припламва изведнъж, но пак тежките вериги на вродена вътрешна дискретност го карат да се сдържа. Никога възможният полет от младостта няма да се осъществи, той остава да измъчва сърцето. В това търсене, мъчително оглеждане на себе си и собствения път поетът ни става особено близък, защото неговите вълнения ни приобщават към живото човешко терзание, което го прави неспокоен. Петър Караангов разбира, „че въпросите, с които ни мъчи днешния ден, си имат свой смисъл“. Но цялата негова активност се проявява в това обмисляне, привличат го проблемите на деня, но

само чрез мисълта. Именно така вижда той своето дело.

Стиховете му не могат да съдържат никакъв друг зов освен въпроса „Къде сме?“. Съзерцателната му натура се проявява и тук. Той размишлява над въпросите, иска да участва в тяхното разрешаване, но духовната му нагласа е от такова естество, че той по-често преживява, отколкото да е деен участник в събитието.

Затова до късно той разговаря с философите, с поетите. В книгите намира тревогите на много смели времена и огъня на хора и на знамена. И в това му признание не можем да не открием неговата честност. Останал верен на своята природа, поетът прави смел опит да навлезе в съвременните отношения и там да определи своето място. Стихотворенията му „Мислителят“, „Втори портрет“, „Чаша кафе“ и други са показателни за неговото отношение и гражданско чувство.

* * *

Терзан от съвременните проблеми, измъчван от прелитащите години, той постоянно търси близостта на хората. Понякога градската му умора надделява, чувството за безпомощност го завладява: „Преситен съм от светлина и багри“. Но това му състояние е временно.

И него го обхващат скитнически стремежи, и той пътешествува, но без глъчка, в поривите му няма упоение, всяка крачка е направена по-предпазливо, по-несигурно, с повече вътрешно без-

покойство. Но Караангов не губи никога творческото си самочувствие, не страда от мисълта за малоценност:

Но съм щастлив.

Щом стигна бреговете
след сложния и бурен път,
аз гледам мълчаливо в своята шепа,
където тъжни бисери блестят.

(„Бисери“)

Всичко, което е постигнал, не е безболезнено. Той сам ни е обяснил откъде се поражда тая тъга: „А копнежът и красотата, уви,/ ни правят винаги малко тъжни“. Той обаче никога не може да изпита разочарование от своите пориви. С истинско благородство той извършва всеки свой жест. Може да ни се стори малко неестествено в тоя космически век, че един поет притежава такава изисканост във взаимоотношенията и чувствата с хората.

Съприкосновението с него създава чувство за една вродена склонност към нежността; у него никога не можем да доловим ни най-малко присъствие на грубост. Той не може да се налага, да изисква да го приемат, съмнението понякога е съпроводено с разочарование, но той разбира другите. Стихотворението му „Разбиране“ разкрива една негова особеност. Поетът с уважение приема чуждите мисли и действия, но тая привилегия той е определил само за хора, които могат да станат близки на сърцето му.

Но всякаква чужда одежда той сваля от себе си, когато пише за съкровени неща. Гласът му става плътен и убедителен, когато говори за планината на неговото детство — Беласица. Тогава героичните тръпки, които преминават през него, са съчетани с една дълбока развълнуваност. Наследството, което той желае да остави на децата си, носи белега на вечността и преходността на времето, за единствен път при него е невалидна . . .

Все заминавам . . .
Но и след девет хребета
като ехо ти ме обгръщаш.
След тежки думи и друми прашни
очите ти — извори,
                        ме възкресяват.
Беласице! — мое наследство
  страшно,
което на децата си ще оставя.
  („Беласица“)

Затварянето му в приказния свят на творчеството го прави твърде самотен. От стиховете му постепенно изчезват първичните възприятия, непосредственият допир до красотата на далечния юг. Малко излинели и изсушени са багрите в книгата му „Земни недели“. Ограничен в собствената усамотеност, поетът неусетно започва да се повтаря в отделни творби. Тази опора, която той търси непрекъснато и засега намира единствено в това общуване с възкръсващите карти-

ни на минало съприкосновение с природата, започва като че ли да загубва своята стабилност. Колко сочен е колоритът в стихотворенията „Сред нивите“, „Край Струма“, „Рисунка“ от книгата му „Следи по пътя“ и колко далеч е сега от тяхната виталност и непосредственост. Непосредственият допир е възможен само като спомен, всякаква първичност тук е изчезнала и изображението е безжизнено, сухо на места. Той сам се отделя от нещата, заживява с миражите на една призрачна красота, която е много привлекателна, тя е изградена от неговото съзнание, но от това поезията му загубва естествения си привкус. Изкуствената среда, в която се потопява, му отнема действителната нежност, прави го по-болезнен, капризен, затворен и мълчалив.

Затова така силно му се е харесала тая фраза „Женевиев, вие винаги царувате над нещата“ („Една фраза“) и той ѝ посвещава цяло стихотворение. Дори неговата впечатлителност не може да го избави от това сладко упоение на чувствата, което е придобито по книжен път.

Ние нямаме право да го обвиняваме, когато той казва:

В света ни — грохотен и шумен,
аз имам тихи часове.

Петър Караангов е с такава душевност, самовглъбението за него е изцеление от ефимерните шумове и ежедневни страсти. Но откъсва-

нето му от жизнения поток и съзерцаването на спомените вече е опасност за неговото развитие. Колко голяма загуба за човека е забравянето на тая малка радост — да се докоснеш до първичното, живото. Колкото и пищна да е декорацията на фантазията, тя никога не е по-хубава от естествения пейзаж.

Той като че ли сам предугажда грозящата го опасност и се стреми да излезе от нея и прекрасното стихотворение „Гоген“, което заедно с „Бисери“, „Сняг“, „Утринен въздух“, „Беласица“ е между най-хубавото, което е написал досега, ярко показва дълбок вътрешен стремеж към упойващата, сочна природна натуралност. Разкривайки съдбата на големия художник, всъщност поетът говори за своето вътрешно състояние, за своя житейски път. Дълбоко у него назрява тъгата по родния кът, който се е слял завинаги с душата му. Ние знаем къде е неговият Бретан — там, сред смълчаните ронещи се кехлибарени пясъци, южно небе и гаснещи вити лози. Всичко, което изпълва със светлина душата му, е свързано с тоя край. И в зимните недели на неговия живот, когато смразяващата самота го обгражда, той възродява знойната прелест, попила в сърцето му. Тогава се пробуждат творчески импулси. Това са мигове, в които той не се чувства безплоден. Мисълта му заживява с нови търсения, с нови надежди. Снежните преспи не го плашат със своята хладна самотност и пустота и тогава:

Но ята от мисли —
птици пролетни — през мен
преминават.

Показателно е това пролетно усещане, тия тръпки за плодородие. Той се освежава, изживява, гнетящата го безмълвна тишина. Тихата радост го обзема отново. Защото Петър Караангов не може да бъде песимист. Неговата кърмилка е от земята, той винаги се чувства неразделен от нея, тя го вдъхновява и живее в мислите и чувствата му. Като поет той е пригоден да улавя всички нежни трептения и да ги задържа у себе си, докато станат напълно негова собственост. Именно тази му дарба го прави завладяващ проникновен лирик.

В последните стихосбирки на Петър Караангов — „Внезапно лято“ (1970) и „Както музиката вечер“ (1973) — долавяме как осезателно поетическите усещания са се освежили, атмосферата на Огражден и Беласица, на детския свят се възражда с нова сила в тези дълбоко вгълбени изповеди. Но авторът търси художественото осмисляне на своите преживявания, него вече го вълнува не споменът, връщането към изворите на детството, а го вълнуват изворите на изкуството. Темата за творчеството, за неговата необходимост и насъщна сила изпъква с ярко съкровения си характер. В „Отново в есента“ е възпят жизненият корен на творческия порив:

Тук, по хълмите, аз оставих
бързи стъпки, бегли следи,
садиx ясени и дъбрави,
търсих извори и звезди,
палих августовски стърнища,
във реката
град отразих,
в пепелта на късни огнища
писах първия свой стих.

Земността на виждането е дошла от допира до родния свят, в който живо и непосредствено са усетени импулсите на творческото дерзание, раждането на поетическото чудо, чрез което познатото изведнъж засиява с нови багри.

Материалът, с който борави авторът, с който пресътворява света чрез средствата на своето художествено слово, носи „отломъци от мойто ранно детство, от моя глас, от моята съдба, лица на близки хора през сезоните, зад снеговете, зад жълти минзухари, през суши и през летни наводнения“. Всичко това му е не само близко, то е дълбоко в кръвта му, има определен национален колорит, не случайно той написа такова вдъхновено стихотворение за българската кръв.

В редица от стиховете си Петър Караангов в темата за изкуството вплита мотивите за вечната народна красота, използва битови детайли, фолклорни моменти, с което значително подсилва идейно-емоционалното внушение на стиха, придава му значителна национална акцентност. Стихотворения като „Ябълка“, „Село Яворово“,

„Лазарки“, „Кукери“, „Тъпан“, „Златна ябълка“ и др. са сред най-добрите сполуки на поета. Те органично са втъкани в неговата поезия със самородното си звучене и битова прелест, с красотата на неувяхващото народностно виждане и светоусещане.

Пластиката на стиха се налага с добре намерената хармония, със сензитивната наситеност и поетическото одухотворение на изображението. Караангов постига почти приказно въздействие на пейзажа. Ето въведението на „Лазарки“:

Качунчице, цветнице...
Дъжд баирите мие.
Жълт минзухар ще блесне
в яворова кория.

Перуниково синьо цвете
омагьосало е ливадите
и текат, текат към дерето
весело-мътни вади.

Но поетът, унасяйки се в своите приказни унеси, не загубва усещането за реалността, за движението на живота напред. Затова за него едновременно съжителствуват в съзнанието „Стара приказка! Млада мечта!“ Така иска той да съществува като творец, обединявайки минали следи с напрежението на днешния ден. Неговият поглед открива живота навред и чрез майсторство го изобразява в неговата вечност и безкрайност:

В тишината намирам звуци,
мед — в пустите цветове,
заселвам улиците с каруци,
къщите с гласове.

В това градивно съществуване той открива дълбокия смисъл на своето дело, ето къде е неговата сила. В този тайкствен „Жест“ намира неизчерпаемата енергия на човека, призван да служи на изкуството, в това е неговото най-цялостно реализиране. Тук Петър Караангов ни подсказва и нужната самообреченост в името на творчеството и красотата, в името на първооткривателството, без което животът е тление. Истинска възхвала на духа и поезията, на вълшебството, което носи със себе си творецът, откриваме в едно от дълбоките и силни стихотворения „Жест“. В него авторът е изразил най-пълно своето кредо, упованието си:

Мен тази краткост ме вълнува.
Аз се навеждам над нещата,
там, дето тънка нежност плува,
във същността, в сърцевината.
Аз вземам мокра тъмна глина
и слагам светлина във нея...
Така през мрака на годините
със този жест' ще оцелея.

Но оставайки верен на своя натюрел, поетът не ни стъписва с декларации, с помпозен патос, защото за своето изкуство той говори с интимна

съкровеност, а не с парадна тържественост. Той се докосва сякаш до тая градивна творческа тишина, в която кълни зърното на вдъхновението, в която едва доловимо се чува туптежът на раждането. В стихотворението си „Както музиката вечер“ Караангов възхвалява тоя блажен миг на мълчаливото раждане, това е един благослов на изстраданото изкуство, без много думи, без излишен шум. Ние истински му се доверяваме, когато той ни признава:

О, ако бяха думите ми нужни,
както е нужна музиката вечер,
бих писал много, бих говорил много.

Но аз стоя, до кръв прехапал устни —
все повече навлизам във мълчанието.

Тук духът наистина навлиза в своето тържество, добива стойност чрез озарението, което хвърля голямото всевечно изкуство.

Той умее да цени тези откривателски мигове на раждане, знае истинската трудност, докато едно стихотворение добие художествена плът. В неговия сборник с избрани творби „Стихотворения“ (1974) намираме почти всичките му изповеди и по количество неговите връстници отдавна са го надминали. Но бавно и мъчително Петър Караангов се движи по годишните кръгове на своето развитие, предан на истинската поезия. Стеснителен и с изразителен душевен финес

той търси своето участие и с вродена артистичност го показва. Това е едно от изключителните му достойнства като автор.

Неусетно и тихо ни завладява неговата поезия и ние все повече чувствуваме нейната осезателна сила. Защото ако се вслушаме и в най-ниските ѝ тонове, ще усетим пулса на едно изпълнено с доброта и жизнелюбие човешко сърце.

СТЕФАН ЦАНЕВ

Някога Стефан Цанев писа в ранните си стихове: „Аз съм стъпил с единия крак в съвременето, с другия — в бъдещото. Нямам минало“. В тия думи можем да открием характеристиката не само на самия автор, но и на цялото негово поетическо поколение. Те изразяват едно ново самочувствие, подсказват чертите на непознатата жизнена биография, в тях долавяме жаркия дъх на времето. В тези изповедни думи се крие и силата на призованието, и априлската енергия, която отприщваше духовните търсения, интелектуалното прозрение в бъдещето.

Оттук идва това вътрешно горене на поета, устремното развитие на неговите възмущения и пориви. Той долавя живо динамиката на нашето движение напред и я изживява с неподправеност и всеотдайност. За това свидетелствува и неговото признание: „Аз измервам времето с ударите на сърцето си“. Самоизживяването на неговите радости и болки е определено от вътрешното съпричастие към обществения резо-

нанс на важните теми и проблеми, които изникват. Не случайно той назова първите си книги „Часове“ (1960) и „Хроники“ (1965). Това е израз на неспокойствие, „маята на времето“ дава ферментите на сложното поетическо реализиране.

В този кипеж на страсти и вълнения Стефан Цанев често пъти е разкъсван от противоречия. В това стремление да се откликне на всичко ново, интересно, непознато в живота има младежка дързост, юношеска романтика. Както Левчев заявяваше в ония години: „Звездите са мои“, а Владимир Башев долавяше острия звън на антените, както Пеньо Пенев, разгърден и декламиращ, поздравяваше целия свят като че ли с това „Добро утро, хора“, така и този поет съпреживяваше могъщия подем на нашето развитие след 1956 г. Какво самонаслаждение само откриваме в неговия звучащ като сентенция израз: „Колко хубаво е, че съществуват правила, които имаме възможност да нарушаваме“.

В тия думи има и предизвикателство, и вътрешна сигурност, и младежко увлечение. Това е жестикулиране, нелишено от парадност. В същото стихотворение „Медисон в шест часа сутринта“ Стефан Цанев изповядва:

Смешно е да се говори в нашия век за любов.

Необходима

е любовта в нашия век.

И аз ще мина —

усмихнат и влюбен —

през колоните смъртоносни оръжия,
под залезите на умиращи усмивки,
по завоите на своите грешки
и като клоун, зашеметен от аплодисменти,
ще търся
своята голяма любов.

Не преодолял своите вътрешни противоречия, поетът се стреми да прави взаимноизключващи се обобщения, а това отнема дълбочината на прозренията, зрелостта на общественото поведение. Тук откриваме нещо от неприкипялата юношеска романтика, има фриволност и наивен възторг. Но тук са запазени и белезите на времето, първоначалното отреагиране на обществените събития. Априлският пленум на партията от 1956 г. бе посрещнат като нов етап на нашето обществено-политическо развитие, но неговото истинско осмисляне и претворяване в живота в ония години, когато Стефан Цанев е писал ранните си стихове, беше все още предстоящо. Затова външнодекларативно, не без известна доза въодушевление звучат някои негови уточнения. Например в „Контрапункти“: „Бяха зачеркнати строфи и хора, но революцията — не“, или: „Аз съм малко недисциплиниран войник, но стрелям верно!“

Неговият патос в редица стихотворения като че ли ни изглежда абстрактен, липсва му нужното емоционално съдържание поради засянатата екстатичност на стиха:

Но не забравяйте, че има още сражения,
че има още непревзети позиции и коти,
за които трябва да се бием

с олово

и слово,

и ноти,

Не винаги това се получава елегантно и изискано.

(„Отбиване в Млечния бар“)

Поетът се опитва да разговаря с всички, а ние чувствуваме реалната опасност да остане сам, без нито един събеседник. Като че ли взетият тон е прекалено висок, колкото и на пръв поглед неговият глас да издържа и на прекалените височини. Истините, които той ни казва, звучат като преповтаряне, те не носят отпечатъка на личното изживяване, драматизмът на редица стихотворения ни се струва доста театрален. Остроумието на поета има прекалено хладна обвивка. Това до известна степен иде и от формата на стиха — той е бял, свободен, чужд на класическата метрика. Стефан Цанев, както и други негови събратя като Любомир Левчев, Константин Павлов например, се стреми да бъде модерен поет, да изразява със съвременни средства своите мисли и чувства. Предизвикателството се извява в импулсивния драстичен стих, който на места звучи прозаично, сухо, но носи полемична енергия, силен и настъпателен е, готов да дава отпор на всяко чуждо мнение.

В редица свои изяви поетът провокира чуждото мнение, отстоява своята позиция, понякога

ръкомаха повече, отколкото е необходимо, но никога не се признава за поразен. Неговият прицел става сатиричен, когато води двубой с „хора — със самочувствието на слънце и самотни като него, хора — слънчогледи, и хора — брониранни в хладилниците на своето безразличие“. В стихотворението си „Истинската смърт“ поетът е поставил диагнозата на евентуалното поражение:

Обърнете внимание на коленете ми.
Ако откриете белези от пълзене —
това е моята смърт.

Това самочувствие и войнстващо поведение Стефан Цанев свързва не само с повелята на живота и времето. То бе израз на ярка морална характеристика. Въпреки увлеченията си той търсеше и своите родословни корени като творец и гражданин, като че ли почувствувал опасност от самоизолация поради прекалеността на борческите изживявания. Полемиката с възможните опоненти постепенно преминаваше и в размисъл, и във вътрешен диалог, в разговор със самия себе си. Поетът постепенно осъзна силата на своето призвание, търсейки неговите обществено-граждански акценти. Това проличава особено в неговия „Размисъл в магазина за мебели“:

Уютен дом . . .
По дяволите всички мебели.
За тях аз никога не ще тъжа.

И в мене, бог знай откога погребана,
възкръсва пак хайдушката душа:
„Камък ми е, мила мамо, меко възглаве,
тревата — постеля,
небето — завивка . . .“

Така една поетика, която претендираше да бъде прекалено модерна, намира своите корени в традицията, получава силата на ботевските интонации при определяне на обществената мисия на твореца. Интелектуално-мисловният заряд, вътрешният патос на стиха се нуждаеше от земна гъстота и човешка нежност, от откровение, което да вълнува. И Стефан Цанев вярно почувствува това. Не случайно той нарече една от книгите си „Перигей, или най-голямото приближаване до земята“ (1967). Колкото и екстравагантно да изглеждаше то, в него има показателен симптом за търсенията на автора, за дълбокия смисъл на неговите изповеди. Той сам като че ли самоизживяваше своите илюзии, чувствуваше се откъснат от пълноводието на живота, въпреки че с думи се стремеше да докаже точно обратното. В това откриваме и известен парадокс, и известна поука. Понякога се получава така, че поради неестествената сила на признанието, поради прекалеността на ударния тон рискуваш да не бъдеш чул, макар и да си викал до изнемога и пълно изтощение. Струва ми се, че музата на Стефан Цанев преболедува именно този момент. Може би поради това раздялата с илюзиите действа така болезнено, предизвиква стениание от

болка. В романтичния полет се долавя умора: „Вътре мой, загаси тази луна — угаси моите спомени“.

В неговата „Молитва“ чувствуваме, че е запазен обаче бойкият войнствен дух, търсещ земното дихание и сила. Поетът разговаря със земята, търси нейната мъдрост, защитавайки своя дълг и призвание:

Земя, ти имаш хляб и гроб за всички.

Към всички си еднакво мила:

треви и хора, зверове и птици...

Земя, дари ме с твойта сила —

да мога да обичам всички хора,

да вдъхна чест на подлещите,

герои от еснафите да сторя

и скромни люде — от глупците.

Земя, дари ме с малко сила —

да мога да повалям всеки,

забравил, че е сукал мляко

и е дошъл по твоите пътеки...

Стихът е налят с голяма нравствена напрегнатост. Моралната проблематика е засилена от вътрешната непримиримост на поета и неговото актуално мислене и отношение. Все потворчески той преосмисля големите изменения, настъпили в родината, нейния възход и сериозни завоевания. Поетът изобразява суровите краски на живота, защитава правдата без излишна размекнатост. Той отговаря на изискванията чрез своята готовност за настъпление, чрез висшите

повели на делото. В „Петнадесета незавършена“, след като уточнява „Революцийо, рано е да заключваме в музеите твоите знамена“, гневно разяснява:

За едни революцията започна рано.

За други —

сега започва.

Едни умират от рани.

Други — от почести.

Високият мерник винаги държи будно неговото гражданско чувство. Този прицел определя и висотата на неговите мечти. Поетът, който се смята за мохикан на бъдещето, с истинска действителност и сила пее за своята вяра, не изменя на утрешния ден. Мотивът за мечтата в поезията на Стефан Цанев е здраво вплетен в неговите съвременни пориви и възбуждения, придава им романтична оцветеност и привлекателност. И в своите мечти той запазва напрежението на чувството и категоричността. „Да си мечтател, значи да си силен“, „Мечтите само не се заменят с нищо“ — казва той.

Това е сигурността на строителя на комунистическото бъдеще, на новия ден. Поетът с ватенката П. Пенев писа: „Мечтаното, знайте, утре ще бъде“. Тая задръжност, която обединява поети от едно поколение, твърдостта на техните мечти е показателна. На тях им е чуждо и като светоусещане, и като поведение това тъжно признание на лирика: „И в своята вяра сам не

вярвам аз“. Революцията направи вярата в „човешката пролет“ челична. Това е Ванцаровата вяра от един нов етап. В „Балада за мечтателя“ Стефан Цанев констатира: „Мечтите човешки топят снега на човешката зима“. Тук има и човешко съпричастие, и нежност. Мечтите правят човека по-чувствителен, внасят топлинота и сърдечност в неговото поведение.

Близостта до хората премахва интелектуалните съзерцания на поета, неговото наперено ръкомахане и самомнение. Това пенъопеневско обръщение „Хора“ на пръв поглед в неговите уста звучи като че ли непривично, нагласено. Не е ли това случайно настроение, несполучлив опит на интелегента поет да се слее с масата: „Хора, които имате осемчасов работен ден, / аз излизам заедно с вас, незнаен и уморен, / аз тръгвам с вас по тротоарите шумни, / вслушвам се във вашето мълчание и думи!“

Априлската развълнуваност на неговото слово отхвърля подобни съмнения. Сливането със съвременния трудов човек идва естествено и не-принудено, защото изразява пълнотата на неговото ново самочувствие и отношение. Това е верният път, намерен след съмнения и тревожни размисли, след лутания и сатирично-скептични гримаси. С намерената опора сред трудовите хора поетът убедително разкрива своята позиция, от която изповядва откровени мисли и чувства. Той започва да пее за луната, вятъра, умората и за хората, „които трябва да бъдат пог-

ребвани прави“, защото се навеждат само над машините, над децата и над могилите.

Моралният акцент, нравствената характеристика са неизбежни за Стефан Цанев при пресъздаване образа на съвременния човек. Това е негов вътрешен императив. Новото за него има живо осезание само чрез промените в човека, в неговото идейно-нравствено израстване. Затова неговият въпрос от последната му книга — „Аз питам!“ (1975) — ни сепва още от програмното стихотворение:

Променяме света — и ние се променяме.

Правим по-красив света.

А себе си?

И този нравствен самоанализ се превръща в своеобразен повик за поведение, разкрива дълбочината на изостреното размишление. Стефан Цанев някога в поемата си „Градът на слънцето“ разказа за строителните промени в Кърджали, за хората, извисили ръст със строежите. Сега в поемата „Козлодуй = me²“ е пресъздаде-

Композиция № 4

но всекидневието на работниците от атомната електроцентра на брега на Дунав. Това свързване със съвременния трудов човек продължава, поетът не е изменил на своя интерес към промените у нас, той се възхищава от новите открития и завоевания. Но идейно-художествените акценти на развълнувания стих на поста са свързани с изследването на съвременния ха-

рактър; изпълнен с противоречия и сложни дилеми. Него го вълнуват душевността и съзнанието на строителя на новото общество, там е вътрешната сила на нашето време и трудовата героинка. С недвусмислен паралел Стефан Цанев определя: „Вътре търсете енергията — вътре в атома, вътре в човека, вътре в себе си — там е истинското перпетууммобиле!“

Този остър хуманистичен порив пронизва не само последната книга на поета, а и цялата му поезия. В стихотворения като „Балада за ничията земя“, „Рак“, „Братското гробище“, както и в неговите нови поеми, е сумирана цялата градивна енергия на богатото актуално поетическо мислене. Показан е нравственият закон на неуморимите смели търсачи на истини, проправящи пътеките на новото, на светлото бъдеще, за което мечтае и поетът заедно със своите герои:

Тръгнеш ли срещу вятъра — сякаш отместваш
с гърдите си

стена.

Обърнеш ли гръб — за по-лесно:

падаш

на колена.

Той вижда перспективите на живота именно в това апостолство на самообречените, на тези, които винаги са дръзвали да бъдат първи. Считайки се техен брат, поетът по традицията на своето развитие обича да нарушава покоя на безсмъртните авторитети като Айнщайн, Ботев,

Ломоносов, Яворов, Рьонтген, Нютон и да спори с тях, да противопоставя едни истини на други и така от възникващите противоречия да изковава оръжията, с които да брани голямата правда на съвременната действителност.

Стефан Цанев е поет, който се стреми да избегне правилното тълкуване на проблемите, той „разчита“ нещата по своему. Към познатото той открива нови ракурси, интересни внушения. Това отговаря на неговия натюрел, на полемично-сатиричната му страст. Отдавна лесните възторзи не го привличат. Той умее да вижда нещата в тяхната дълбочина, да ги изстрада със сериозността на своето творческо призвание. Зрялото, жизнено виждане на поета отхвърля дребнотемieto, словесното каканижене, ненужния безкрил лиризъм. Стихът му е ритмичен, ударен, зареден с гняв и драматизъм.

В поемата „Аз питам!“ е отразен новаторският дух на неговото виждане и светоотношение. Тук Стефан Цанев си поставя нелека задача — да разтълкува по новому образа и героичния пример на Георги Димитров, да покаже актуалната значимост на неговото дело. Тук отново поетът е увлечен от голямата идея за смисъла на човешкия живот, за оригиналното и неповторимото присъствие, за дълга да бъдеш верен на себе си и на своето време. Чрез образа на Димитров той сякаш е преизстрадал големите истини, които го ръководят. Стефан Цанев е чужд в тази творба на ефектното „пресъздаване“ на Лайпцигския процес, това е поема не от диалози и

описания, а от монолози, в които чувства и идеи са извисени с голяма общочовешка и политическа сила и значимост.

В „Монолог с Торглер“ авторът акцентува на проблема за силата на личността, за мощта на човека, предан и верен на своите идеи, непоколебим в обществената си мисия. Тук ние не можем да не видим така актуални размишления за съвременния свят, раздиран от остри идеологически борби. Отново с полемична страст, чрез думите на героя, Стефан Цанев разкрива актуалната дълбочина на своя размисъл:

Аз отхвърлям баснята за раздвоението на човека.
Друго деление има в този век...
Да не вярваш — нищо.
Страшно е да си се отрекъл.
Не си ли комунист —
не си и човек!

Тук мотивът за ренегатството, за отстъпление-то от марксистко-ленинските идеи добива голяма политическа бойкост. Поетът е потърсил неговото внушение чрез категоричното емоционално изживяване и верния образен паралел:

Всичко на тази земя, всичко в този живот
е неразделимо свързано.
Раздели въздуха на кислород и азот —
може, разбира се,
но това не е вече въздух.

Настъпателното движение на мисълта е изведено с нужната яснота и политическа заостреност. Тук има и утвърждаване, и полемика, а тази двупосочност на стиха му придава нужната идейна пълнота и сензитивност. Богатата асоциативност отново подчертава авторовите инвенции при тълкуването на важни актуални проблеми с художествена убедителност и сила.

В поезията на Стефан Цанев личното местопомение „аз“ се среща много често, особено в първите му книги. Ето че сега то е поставено още в заглавието на последната му книга „Аз питам!“ Императивният тон подсилва полемичното въздействие, но чрез образа на Георги Димитров поетът е постигнал по-цялостно и пълно осмисляне на това „аз“. Сега то е израз не само на самочувствие, то определя зрелостта на една личност с цялото богатство на психологическите изживявания. Това лично „аз“ изразява и нашето социалистическо отношение към отделния човек, неговото самобитно реализиране. То е и едно своеобразно противопоставяне на твърденията, че при социализма отделната личност загубва своите индивидуални черти. В колективистичното изживяване на нашето време все по-подчертано и изразително изпъква трудовият герой, социалистическият човек, понесъл своите мечти.

Но поетът не елементаризира представите за съвременния герой строител, затова неговата поема за строителството на атомната електроцентра в Козлодуй носи парливия дъх на съв-

ременните усещания. В неговите възмущения има и романтика, и пародийност, и нескривана ирония, и вяра в това, което израства ден след ден. Той представя разнородния колектив на строителите, уплътнява представата за техните черти:

Строители —
професионалисти,
бивши счетоводители,
авантюристи,
учители по история
(на практика,
а не на теория!),
ловджии
на романтика —
идат, идат: кой с мечти лъжливи,
кой с точна математика . . .

Тук в гласа на поета се долавят дрезгавини, неговият разказ е суров и с това убедителен, без излишен патос и утвърдителни декларации. Така се открива чрез неговия стих сложността на живота, неговото настъпление напред. Намираме отново това усещане, свързано с общественото виждане на поета, който някога в „Балада за мечтателя“ писа: „ . . . В нашето време рано родените рано мрат, закъснелите са мъртвородени“. Това ни напомня за ботевския плам, революционната дързост на Лорка, който определи поезията като навреме казано слово.

Подобно е изискването и на Стефан Цанев към съвременния човек. Това негово вътрешно

нетърпение изпълва стиха му с ударност и динамика, с напрежение на сетивата и драматизъм. В поемата за Козлодуй той определя:

Мълчанието ми стигна
до своята критична маса —
взривът е неизбежен.

Това е модерно осезание, постигнато чрез изразителни изобразително-изразни средства. Ирония и самоирония се редуват с трагични стонове, нежността се преплита с атакуваща суровост. Запомнящият се детайл на изображението е подплатен с психологическо вълнение. Метафорите на стиха въздействуват с неочакваността, с вътрешния смислов паралел: „Автобусът — като миксер — прави мозъка ми на майонеза“, „Гледайте: небето посиня от изплезените езичи на обесените“, „Спомените след раздялата растат като ноктите на мъртъв“, „Тишината полудя и вчера в Дунав се удави, сомовете я на лапаха — затова сега мълчат“ и др.

Стефан Цанев съзнателно избягва външната красивост на стиха. Той търси онези асоциации, които са близки на съвременното виждане и внушение, на нашето техническо време. Емоционалните преходи в новите му творби са подсилени от вътрешното осмисляне, от проблемната дълбочина. Колкото и да казва за сърцето си, че е „неверно и сто пъти мамено“, то пулсира с човешка сила, носи болките на своята драма. Овладейн от ултрасъвременните теми и усещания,

поетът остава в земния свят и споделя своята тревога:

Нека в машиномразство бъда обвинен,
но не бих желал да доживея позора:
да търся по пладне
с атомен фенер
сред железата
хора.

Ето един съвременен Диоген, живо доказателство за това, че и най-големите научни открития и технически завоевания не могат да заменят човека с простите човешки радости. В тая носталгия на Стефан Цанев, в нежния порив: „Душата ми плаче за сняг — чиста следа в него да оставя“, откриваме нови емоционални глъбини в неговата поезия. Поетът е свалил своята маска на безсърдечен воин, на съвременен гладиатор и ни показва и своите рани, и душевни болки, и любовни признания: „Аз плача за Мая“.

Един силен етицизъм осмисля неговите възлечения. Той е запазил юношеската чистота на мечтите и я свързва както с грандиозните строителни набези на времето, така и с чувството на обич и интимна вгълбеност:

Ний може да имаме много жени,
но една ще ни обича истински:
тази, която ще ни измени,
щом превърнем в пари мечтите си.
(„Ний може да имаме много жени...“)

В човешката си участ поетът намира силата на своето призвание. Изведнаж като че ли този ултрасъвременен мохикан става старомоден, гласът му придобива синтиментално-лирически нотки, но така стихът му става емоционално по-богат и изразителен, изпъква отчетливо и запомнящо се. В тези своеобразни „противоречия“ са отразени всъщност белезите на нашия век, гърчовете на цивилизацията. В едно особено изразително стихотворение — „Аз бях роден за други век“ — Стефан Цанев е разкрил вътрешния сблъсък на модерното и страданието по загубената романтика на миналите спокойни времена. С драматична сила той говори за участта на твореца, призован от епохата, приел предизвикателството на нейното неспокойствие и устременост:

Аз бях роден за други век —
да пея за любов, да шепна нежности
и привечер в кобалтовите часове
да галя мъркащата вечност

Но моят век ме завъртя
в трошачката на битки и на делници
и аз —
за да не бъда смлян —
дали не станах камък мелничен?

В тези трагични усещания ние откриваме и самочувствието на личността, приела да бъде в крак с времето, да отговори на неговите потребности и призови. Не случайно поетът се опреде-

ля като „рицар на деня бъдещ“ и в стихотворението „Циклотрон“ изразява изгарящото го нетърпение: „А искам, ах, как глупово искам поне една клетка от окото ми да надникне в бъдещето, завъртете ме с необходимата скорост!“

Всъщност съвременните песни на Стефан Цанев, тяхната неподправена изразителност и идейно-художествени внушения ни свързват с бъдното, с идващия ден, обгарят ни с пламъка на творческото горене. Защото са проникнати от човешки истини, изразени чрез поетическо дръзновение и нравствена отговорност.

ВАНЯ ПЕТКОВА

Тя влезе със завидна дръзка стъпка в нашата съвременна поезия, в нейната горда женска съдба напираше богатството на виталните усещания и насладата от земните радости. Не я възпираха никакви лъжливи норми и ограничения, свян, който би могъл да прикрие нейната гордост. Като босонога самка, отдала се на стихията на своите страсти, поетесата изживяваше силните, упоиващи като вино чувствени осезания, тя не намираще никакви прегради пред своя тържествен ход:

Колко е хубаво да бъдеш жена.
Но жена като голо крайбрежие,
да поглъщаш безпаметно всяко желание,
като прилив над теб неизбежен.
Да кълват твоите малки и остри гърди
ветровете с омекнали човки,
да пълзят върху теб ненаситени вълни,
да те граби дъжда с пръсти ловки.

Стихотворението на Ваня Петкова „Колко е хубаво“ завършва така:

Колко е хубаво да бъдеш жена
във мига на голямото сливане
и със цялата кипнала, млада земя
от преливане към преливане —
да оставаш жена.

В този химн на жената скитница и непокорница пулсира пламъкът на Багрянината песен: „Аз съм млада, млада, млада, с огнено сърце“. Но тук любовното чувство е извисено в постоянен екстаз. Младата поетеса носеше непредпазливо „на Ева греховете“, тя бе лудо завтурната „на страстта към обятието“. В своята дързост тя скандализираше: „Ще бъдеш тази нощ без минало, не искам биографии и спомени...“

При Ваня Петкова любовното изживяване избягва всички секрети и дискретни моменти на взаимното чувство. Опиянението на обичта се превръща и в едно своеобразно самонаслаждение. Поетесата с езическа вихреност възпява „телесното“, почти физическото осезание на всеки порив и плам. Затова нейното признание звучи привично, то не търси съчувствие, не се срамува от липсата на финес: „Не крия любовта си. Нямам тайни.“

Като че ли нищо не може да възпре вътрешния нагон, желанието за взаимност, някаква свръхенергия движи нейните сетива, наркозата на любовта я държи в едно постоянно напреже-

ние. Тя е винаги задъхана, всеотдайна, търсеща упоение и самозабрава: „Ще бъда все онази, с ветровете сплела жадуващи и ненаситени бедра...“

В тая напористост на нейната женска природа, колкото и странно да звучи, откриваме нещо мъжко настъпателно, агресивно. В натюрела на Ваня Петкова има непокорство, което постоянно е разкривано като предизвикателство. Тук личе-ва оня финес на женската самостоятелност, която познаваме от греховната песен на Елисавета Багряна. Не я сближава в традицията на нашата „женска“ поезия даже с такава нейна съвременница като Блага Димитрова, богатството на нейната рефлексивна мисъл ѝ е напълно чужда. При Ваня Петкова всичко е драстично, неудържимо, заредено с динамика.

Само стихията на морето можеше да ѝ даде мярката за мощ и сила, да я накара да се почувствува слаба. Първата ѝ книга — „Солени ветрове“ (1965) — бе показателна с това сливане на поетесата с всичко земно. Тя възпяваше силните мъжки ръце на рибарите, копнееше по банановия залез, чувствуваше топлината на дюните, замайваше се от упоителния дъх на смокиновия сок. Жаркостта на лятото сякаш идеше от нейното тяло. Това вътрешно сродство с природата я караше да се чувствува волна и силна, неудържима в желанията и непримирима с всичко, което се опитва да я спре. Тя се бунтува като вятъра, обхваната от морския безкрай.

Това чувство за безпределност придава магия на нейния стих. Ваня Петкова възприема като чели света в неговото безначалие и безкрай, нейното виждане надраства всякаква ограниченост. С полета на вълненията тя търси отзвук навред, мисълта за неочаквано сродство и отклик я окриля непрекъснато. Не тихи пристанища на любовта, а простор постоянно мечтае тя и затова всяка мисъл за ограничение я измъчва дълбоко, наранява нежната тъкан на душата.

В това изригващо бунтарство на нейното женско непокорство има съзнанието за грях, тя нарече една от книгите си „Грешница“. Но тук липсва терзанието, очакването на присъдата. В греха е нейната сила. Поетесата не свежда глава пред обвиненията. Тя носи изконната воля за борба и самостоятелност, не се бои от никаква присъда. Напротив, тя търси сама съдбовното разрешение на своя грях, без да потръпва плахо от жестокото обвинение. Нейните стихове се раждат в polemичния порив на душата ѝ:

Ето, аз съм грешница.
Има закони измислени,
които трябва да ме унищожат.
В хиляди листове изписани
мойте присъди тежат.

Алчни ръце се протягат
към душата ми с грешни пръсти.
Безпътни нозе се надбягват
да ме разпънат на кръста.

Хиляди слънца фалшиви
изгряват, за да ме ослепят.
Заливат ме потоци диви
с лава, за да ме претопят.

Но аз си оставам грешница
сред всички враждебни викове
и след всяка грешка
пиша стихове.

В отделни признания на Ваня Петкова понякога надделява и позата. В интимния дневник на нейната поезия са записани и превзети слова, отразени са пресилени чувства, неприживени възмущения. В книги като „Куршуми в пясъка“ (1967), „Привличане“ (1967), „Черната гълъбница“ (1972), „Предсказание“ (1969) и др. наред с искрените изповеди в гласа ѝ прозвучава фалш. Трудно можем да приемем навсякъде нейното самочувствие „с единственото удовлетворение, че животът ми е предизвикателство“. Дори песните за любовното изживяване станаха еднообразни, на една струна пееше тя своите тръпни мелодии за любимия. Искреният драматизъм се изместваше понякога и от книжни представи: „Опитах и разбрах. Не мога да обичам мъж. Обичам само любовта“ („Такава съм“). Това, колкото и да е неочаквано, буди повече възмущение, отколкото съчувствие. Към такива стенания можем да останем равнодушни.

Ваня Петкова завладява в ония творби, в които търси човешките истини „сред този свят

куршумен“, и се засилва нейното обществено възмущение. Поемите и стихотворенията от последната ѝ книга — „Обратна река“ (1976) — се явяват като едно своеобразно обобщение на нейните неспокойни дирения, те открехват пътя към нейните болки и радости. В нейния глас сега отекват много чуждоземни тонове, тя познава размирния свят, вървяла е с изранени нозе по неговите дълги непознати пътища. Тя е свързала съдбата си с участието на нови непознати хора и те са я покорили завинаги. Насладата на любовното изживяване сега е мъчителна, обичта ѝ е истинско изпитание. Един въпрос я държи в своите объятия и я посещава в безсъниците: „Какво съм аз?“

Мотивът за болката изпъква с голяма сила в поезията на Ваня Петкова. Нейната женска твърдост е добила изваянето на благородството и съчувствието. Индивидуалистичният гняв на нейната юношеска романтика е пречистен от страданията на широката земя. С „Писмо до Луис Корвалан“ и „Послание до генерал Пиночет“ поетесата изпълнява не само своя граждански дълг, но тя разкрива колко болезнено драматично е нейното съпричастие към обществено-политическите трусове на времето. Нейният стих е добил плътна звучност, станал е по-гъвкав и наситен с емоционална сочност. В поемата „Нелюбов“ съвременните усещания са извисени от психологическата дълбочина на преживяването, от убедителната сила на признанието:

От болката не се срамувам аз,
страдание лицето ми ограби,
без ехо вече е дълбокия ми глас
и едnodневки — мислите са слаби.
И мойта голота не е порочна,
защото дух съм само и материя безвластна
и мога със затворени очи
да назовавам точно
съблазните на този свят опасни.

Чувствено-драматичното възприятие изпъква чрез интимния трепет и гордото съзнание за изживяното, за достигнатата мъдрост чрез болката. Страданието не отнема нищо от нейната властна дръзка природа, тя е все така женствено-земна. Тя е горда и непримирима и дори когато любовта не ѝ носи радост, поетесата ѝ принадлежи изцяло, без остатък. Така нейното отричане от любовта е всъщност още едно доближаване, изчерпване на емоционалната енергия в търсене на голямото и силно чувство:

И нито втора, ни трета в любовта.

Обичам първа, първа аз оставам,
в живота първа,

първа и в смъртта.

И нямам равна, крача все самотна,

от бряг до бряг преплувам океани

и мъжката душа е тясна да закотвя

един препълнен параход със рани.

Постепенно нейното любовно изживяване добива интернационални размери и тя пес своите „Цигански романси“ със завладяваща сила. В поемата „Една негърка плаче за мен“ имаме едно ново, непознато преливане за нашата съвременна лирика. Това прераждане на авторката като „негърка бяла“ придава на поезията ѝ нещо изключително. То е болезнено-силно и недостижимо, разкрива неизследвани страни на човешката природа, сякаш ни доказва нейната космическа обемност. Тук е заложена и интернационалната патетика на Ваня Петкова, осмислена от човешкото благородство и дълбочина. Нейната индивидуалност се налага в това сродяване с чуждия свят и изпъква ярко и неотразимо. Съвременните мотиви на стиховете ѝ се изпълняват от присъствието на десетки съдби, от тяхната притегателна сила. Цветнокожи и бели добиват изваянието в една човешка сплав чрез изповедите на Ваня Петкова.

Темата за свободата и революцията тя крепко свързва чрез темата за любовта в своята поезия. Затова така естествено зазвучават нейните песни за латиноамериканските страни, за арабския свят. В стихове като „Ако“, „Куба“, „Завръщане в Хавана“, „Черната Богородица от Регла“, „Перуанката“, „Палестинска песен“, „Бащата на Че“ и др. напират жаждата за волност и красота, трепти ехото на битки и драми, едно мощно дихание зове и вълнува. Чуждоземният темпераментен свят е станал съкровено

неин, затова когато разказва за преживяното там, разбираме колко съдбовен с той, преминал през сърцето и през кръвта ѝ. Тя издига своя глас за човешкото право, готова е да се бори срещу всяка несправедливост, която макърнява чуждото достойнство, унижава и убива.

Любовната ѝ песен сега не е лична изповед, а едно обобщение за тревогите и радостите на тази грешна земя. Тя символизира нейното сродяване с далечната страна, в която обичта ѝ е пречистена и извисена, добила властта на обреченост:

Но в този град

с испански кастанети

минава русият мулат — деня,

и както някога, във мене свети

една любов, прескочила съня.

Преляла от действителност и болка,

от океана мокра, мокра от сълзи,

дошла с фрегати от Майорка,

тя с меч сърцето ми грози.

Препуска с коня си

през Ориенте,

пои го дяволски Камагуей,

една любов без комплименти,

невинно дръзка медено се смей.

Не иска нищо, нищо тя

не обещава,

като дете завоевател и като звезда.

Една любов, която само дава

и се нарича простичко —

СЪДБА.

Цялата атмосфера на Хавана, нейният необикновен пейзаж са отразени в тоя драматизъм на интимното преживяване, в него образите добиват като че ли силата на хиперболи. В неестествеността на декора чувството изпъква с дълбоко проникновение. За голямото възмущение е нужна мащабност, епически размах на въображението. А Ваня Петкова е поетеса с ярко поетическо въображение, в това отношение, струва ми се, че по своята идейно-образна изобретателност и необикновена метафорична сила на стиха тя следва традицията на Никола Фурнаджиев.

При нея чувствата избухват с голяма сила и напрежение, образите са развихрени и самобитни, неповторими. Образът на жената добива магическо въздействие:

Полата ѝ червена,
избродирана —
гори над силните ѝ глезени,
косите ѝ разплетени камшици
какаови, кокосови, кафяви . . .
Жена такава не живее,
а изгаря,
и не легенда става,
а кумир.

Стихът е пластичен, отривист, изпъкващ с метафоричната находчивост на изображението: „Солени дървета със запретната поли нагазват във

морето...“, „винената чаша на сърцето“, „И виолетови звезди събуват златни чехли на брега и влизат боси право във сърцето...“

Раздирана между проклятието и възхвалата, Ваня Петкова улавя със сърцето си динамиката на размирния свят, нейният женски вик се надмогва над повседневното, обикновеното и отеква надалеч, сродява бели и черни, премахва расови граници и поверия, отхвърля всякаква дискриминация и насилие. Бунтарка по натура, тя намери сродни съзвучия в темите за любовта и революцията и те се покриват естествено в пламенните ѝ стихове-изповеди. Физическа съпричастност има в нейното откликване на събитията по света, така както слави тя плътта, напрегната от изживяването на любовта. Преминала през горния лот от бездна страдания, горда в своята уязвимост, Ваня Петкова пее своите песни и те са изпълнени със стонове и надежда, с окрилящата власт на неугасващото чувство в сърцето ѝ, което кознее да докосне всичко земно.

Във финала на нейната прекрасна поема „Цигански романс“ сякаш е отразена цялата ѝ участ на човек и поет, на жена и борец:

И в болката на този свят очаквам
камшика на една любов последна,
да ме разкъсат двата коня в мрака
със музика от обичта победна.
И по-добре от обич да умра,
и по-добре за обич да живея.
Ще бъде смърт, когато спра,
когато спра да пея.

Неразрешените проблеми и класови борби на ХХ век звучат чрез китарата на нейните песни, облъхнати от женска искреност, доброта и сърдечност. В конския бяг на чувствата ѝ са отразени вълшебните мигове на изживяванията, на срещите и разделите. Понякога, когато се опитва да размишлява, да укротява вътрешната емоционална струя на лирическите си признания, Ваня Петкова става многословна, неубедително-разсъдъчна, литературна: „Та старостта е само прах от космоса, на мъртвите звезди е светлина, която през светлинните години минава като мълния през облаци . . .“ Тромаво и сухо, без оригинална художествена находчивост. Творби като „Съпротивление“, „Началото“, „Няма случайност“ и др. подсказват колко трудно нейната емоционална поетическа нагласа може да навлезе във философските размисли, да намери нужните глъбини.

Но развитието на Ваня Петкова като самобитен творец е показателно и особено чрез последната ѝ стихосбирка — „Обратна река“. В „Да можеш“ авторката е подсказала непрегарящия пламък на вълнението: „и себе си до края все да търсиш, и недоволен все ще искаш още . . .“ Тя е разбрала, че поезията умира, както и любовта, без това трагическо всеотдайно чувство, което е нейната голяма сила и което ни вълнува от интимно-съкровени ѝ песни.

СЪДЪРЖАНИЕ

Младен ИСАЕВ	5
Веселин АНДРЕЕВ	29
Георги ДЖАГАРОВ	54
Радой РАЛИН	79
Лиляна СТЕФАНОВА	107
Пеньо ПЕНЕВ	134
Любомир ЛЕВЧЕВ	159
Слав Хр. КАРАСЛАВОВ	200
Евтим ЕВТИМОВ	220
Петър КАРААНГОВ	239
Стефан ЦАНЕВ	255
Ваня ПЕТКОВА	274

mp 82
mp 99
mp 66

СТЕФАН КОЛАРОВ

СЪВРЕМЕННИ ПОЕТИ

Редактор *Тодор Янчев*

Художник *Роза Халачева*

Художествен редактор *Иван Стоилов*

Технически редактор *Маргарита Воденичарова*

Коректор *Таня Симеонова*

Първо издание. ЛГ III. Тем. № 13 $\frac{9535322411}{5068 - 78}$ Дадена

за набор на 13. VI. 1978 година. Подписана за печат на 13. IX. 1978 година. Излязла от печат на 13. X. 1978 година. Поръчка № 182. Формат 70 x 100/32. Тираж 1441 броя. Печатни коли 18. Издателски коли 11,66. Цена на книжното тяло 0,84 лв. Цена 0,93 лв.

„Народна младеж“ — издателство на ЦК на ДКМС
ДП „Митьо Станев“, Стара Загора
София 1978